

SAKARYA İKTİSAT DERGİSİ

THE SAKARYA JOURNAL OF ECONOMICS

SAKARYA İKTİSAT DERGİSİ
THE SAKARYA JOURNAL OF ECONOMICS

2019 2, ISSN 2147-0790

Sahibi(Owner)

Prof. Dr. Aziz Kutlar

Editör(Editor)

Prof. Dr. Ekrem Gül

Editör Yardımcıları

Prof.Dr. Şuayyip ÇALIŞ

Doç.Dr. Hayrettin ZENGİN

Y.Doç.Dr. Adnan DOĞRUYOL (Yazı İşleri Müdürü)

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Prof. Dr. Mustafa Akal

Prof. Dr. M. Kemal Aydın

Prof. Dr. Fuat Sekmen

Doç. Dr. Ali Kabasakal

İletişim

Sakarya Üniversitesi İ.İ.B.F Esentepe Kampüsü (Contact)

54187 Serdivan / SAKARYA

Tel: +90 (264) 295 62 23

sakaryaiktisat@sakarya.edu.tr

Yılda dört kez yayınlanan Sakarya İktisat Dergisi hakemli bir dergidir.

Dergide yayınlanan yazı ve makaleler kaynak gösterilmek şartıyla iktibas edilebilir. Yazı ve makalelerin tüm sorumluluğu yazarına / yazarlarına aittir.

Dergimiz EBSCO İndeksi tarafından taranmaktadır.

Dergimiz ASI İndeksi tarafından taranmaktadır.

Dergimiz ASOS İndeksi tarafından taranmaktadır.

Dergimiz Akademik Dizin İndeksi tarafından taranmaktadır.

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr.Erinç Yeldan - Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr.Eser Karakaş - Bahçeşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Engin Yıldırım - Anayasa Mahkemesi
Prof. Dr. Ömer Anayurt - Yüksek Öğretim Kurulu
Prof.Dr. Salih Şimşek -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Mehmet Duman -Artvin Çoruh Üniversitesi
Prof.Dr. Musa Eken -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Sami Güçlü -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Mehmet Barca -Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Çoşkun Çakır -İstanbul Şehir Üniversitesi
Prof.Dr. Aziz Kutlar -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Salih Barışık -Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa Akal -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Ekrem Gül - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. M.Kemal Aydın -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Veysel Bilgiç -Güvenlik Akademisi
Prof.Dr. Halis Çetin -Cumhuriyet Üniversitesi
Prof.Dr. Recai Çoşkun -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Remzi Altunışık - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa Delican -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Fatih Dođanođlu -Adıyaman Üniversitesi
Prof.Dr. Davut Dursun -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Ekrem Erdem -Erciyes Üniversitesi
Prof.Dr. B. Zafer Erdođan -Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr. İbrahim Güngör -Akdeniz Üniversitesi
Prof.Dr. Tevfik Güran -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Alper.E Güvel -Çukurova Üniversitesi
Prof.Dr. Kemal İnat -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Ahmet İncekara - İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Ahmet Kala -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Mahmut Kartal -Bartın Üniversitesi
Prof.Dr. Cüneyt Koyuncu -Bilecik Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa Özer -Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr. Onur Özsoy -Ankara Üniversitesi
Prof.Dr. Selahattin Sarı -Beykent Üniversitesi
Prof.Dr. Ali Yılmaz - İnönü Üniversitesi
Prof.Dr. Recep Tarı -Kocaeli Üniversitesi
Prof.Dr. Ömer Torlak -Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof.Dr. Yusuf Tuna -İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof.Dr. Veysel Ulusoy -İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof.Dr. Hasan Vergil -Zonguldak Karaelmas Üniversitesi
Prof.Dr. Kemal Yıldırım -Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr. Gültekin Yıldız -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Rasim Yılmaz -Namık Kemal Üniversitesi

Prof.Dr. Halil Kalabalık - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Adem Uğur - Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Ersan Bocutoğlu- Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof.Dr. Hamza Al - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Muzaffer Aydemir -Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof.Dr. Halil İbrahim Aydınlı - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Yüksel Birinci – Siirt Üniversitesi
Prof.Dr. Hamza Çeştepe -Zonguldak Karaelmas Üniversitesi
Prof.Dr. Kazım Develioğlu -Akdeniz Üniversitesi
Prof.Dr. Burhanettin Duran -İstanbul Şehir Üniversitesi
Prof.Dr. Cem Saatçioğlu -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Naci Tolga Saruç -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Fuat Sekmen -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Hasan Tutar -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Habib Yıldız -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Seyit Köse -Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof.Dr. Abdullah Yılmaz - Balıkesir Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa Çalışır -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Sezgin Açıkalin -Anadolu Üniversitesi
Doç.Dr. Fehim Bakırcı -Atatürk Üniversitesi
Doç.Dr. Tahsin Bakırtaş -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Mahmut Bilen -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Yaşar Bülbül -İstanbul Üniversitesi
Doç.Dr. Şuayyip Çalış -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Aykut Ekinci -Bilecik Üniversitesi
Doç.Dr. Bekir Gövdere -Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Tuncay Güloğlu - Yalova Üniversitesi
Doç.Dr. Temel Gürdal -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Gürkan Haşit -Bilecik Üniversitesi
Doç.Dr. İsa İpçioğlu -Bilecik Üniversitesi
Doç.Dr. Nagihan Oktayer -İstanbul Üniversitesi
Doç.Dr. Abdullah Keskin -Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç.Dr. Handan Yolsal -İstanbul Üniversitesi
Doç.Dr. İbrahim G. Yumuşak -İstanbul Medeniyet Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

G-7 ÜLKELERİNDE ENFLASYON VE FAİZ HADDİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: FİŞHER ETKİSİ

Burak UĞUR

85-99

İSLAM EKONOMİSİNDE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİNİN YERİ VE ÖNEMİ: TEORİK BİR YAKLAŞIM

Dr. Öğr. Üyesi Nihat ALTUNTEPE

100-130

BAĞIMSIZ DENETİM TÜRLERİNİN TÜREV PİYASALAR ÜZERİNDEN BÜYÜMEYE ETKİSİ

Samir Mamedov

131-147

İSLAMİ BORSALARDA FİYAT HAREKETLERİ

Dr. Mercan HATİPOĞLU

148-159

AR-GE HARCAMALARI İLE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: OECD ÜLKELERİ İÇİN PANEL VERİ ANALİZİ

Dr. Hakan GÜNEŞ

160-176

TÜRKİYE'DE VERGİ AFLARININ ÇIKARILMASININ ALTINDA YATAN GEREKÇELERİN TESPİTİ: PROBİT MODEL İLE ANALİZ

Filiz EKİNCİ/Yasin ACAR/Şebnem EKERYILMAZ

178-188

G-7 ÜLKELERİNDE ENFLASYON VE FAİZ HADDİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: FISHER ETKİSİ

Burak UĞUR¹

ÖZET

Bu çalışmada, enflasyon ile nominal faiz haddi arasında uzun dönemli bir ilişki bulunduğunu belirten Fisher Hipotezi'nin geçerliliği G-7 ülkelerinde 2002:01-2017:12 dönemi arasında dinamik panel veri analizi kullanılarak test edilmiştir. Sonuçta, incelenen dönemde Fisher etkisinin görülmediğine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fisher Etkisi, Enflasyon Oranı, Faiz Oranı G-7.

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN INFLATION AND INTEREST RATE IN G-7 COUNTRIES: FISHER EFFECT

ABSTRACT

In this study, we tested that validity of Fisher Hypothesis, which claims there is a long run relationship between nominal interest rates and inflation rates, for G-7 over the period 2002:01-2017:12 by using dynamic panel data analysis. At the result, there is no Fisher effect for G-7 countries in this period.

Key Words: Fisher Hypothesis, Inflation Rate, Interest Rate, G-7.

1.GİRİŞ

Fisher etkisi; nominal faiz hadleri ile beklenen enflasyonun, reel faiz haddini değiştirmeden aynı yönde hareket ettikleri varsayımı üzerine kuruludur. Bu çerçevede Fisher etkisi mevcutsa, nominal faiz haddi enflasyon için öncü bir değişken sayılabilmektedir. Ayrıca, nominal faiz haddi ile enflasyon haddi arasındaki etkileşimin yönünün bilinmesi finansal piyasaların verimliliği ve ülkelerin para politikalarının etkinliği için oldukça önemlidir. Çünkü ilk olarak, nominal faiz haddi ile enflasyon haddi arasındaki etkileşimin mevcudiyetinin, yönünün ve türünün bilinmesi, para politikalarını yürütürken ülkelere önemli avantaj vermektedir. İkinci olarak, beklenen enflasyon haddinde ortaya çıkan bir değişikliğin reel faiz haddini değiştirmeyip yalnızca nominal faiz haddinde bir değişim meydana getirmesiyle parasal yansızlık adı verilen para politikasının reel faiz hadleri üzerinde herhangi bir etkisinin olmamasıdır. Üçüncü olarak ise, Fisher Etkisi döviz kurları üzerinde etkili

¹ Arş. Gör. KSÜ, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Kahramanmaraş / Türkiye, burakugur89@hotmail.com, +903443001554

olmaktadır. Döviz kurlarında ortaya çıkan değişim ise ticaret ve sermaye akımları üzerinde etkili olmaktadır.

Fisher Etkisi veya Hipotezinin geçerliliğine pek çok farklı ekonomi adına farklı zaman dönemleri ve farklı ekonometrik testler uygulanarak bakılmıştır. Fakat bu etkinin mevcudiyeti açısından tam anlamıyla ortak bir düşünceye varılamamıştır. Bazı çalışmalarda, enflasyon ile faiz arasında sıkı bir ilişki (tam fisher etki), bazı çalışmalarda daha zayıf bir ilişki (kısmi fisher etki) bulunurken, bazı çalışmalarda ise Fisher etkisinin geçerliliğinin bulunmadığı ifade edilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, G-7 ülkelerinde 2002:01- 2017:12 dönemi arasında Fisher Hipotezinin geçerliliğini, dinamik panel veri analizi kullanarak analiz etmektir. Bu çerçevede, ikinci bölümde konuyla ilgili önceki araştırmalara değinilecektir. Üçüncü bölümde Fisher etkisine yer verilecek, dördüncü bölümde ekonometrik yöntem üzerinde durulacak, beşinci bölümde ise veri seti tanıtılarak, analiz sonuçları gösterilecektir.

2.KONUyla İLGİLİ ÖNCEKİ ARAŞTIRMALAR

Mishkin (1991), 1964:04-1986:10 dönemi arasında enflasyon ve faiz haddi değişkenlerini, en küçük kareler ve eşbütünleşme yöntemlerini kullanarak ABD açısından Fisher etkisinin kısa ve uzun dönemde geçerli olmadığı sonucuna varmıştır.

Booth vd. (2001), “The Relationship Between Nominal Interest Rates and Inflation: International Evidence” isimi makalesinde 1978: 01-1997: 02 dönemleri arası dokuz Avrupa ekonomisi ve Amerika için kısa dönem Euro faiz haddi ile beklenen enflasyon haddi arasındaki uzun dönemki ilişkiye bakmıştır. Eş bütünleşme analizi sonucunda, Fransa hariç 9 ülkede, Euro faiz hadleri ile rasyonel beklenen enflasyon hadleri arasında birebir ilişki vardır. Bu sonuç, uzun dönem Fisher etkisinin varlığıyla tutarlıdır.

Westerlund (2005), 1980:1-1999:12 dönemi arasında On dört OECD ülkesinin aylık verileriyle yürüttüğü analizde, panel eşbütünleşme testi ile Fisher Etkisinin geçerli olduğuna varmıştır.

Herwatz vd. (2006), “ Panel Nonstationary Tests Of The Fisher Hypothesis: An Analysis of 114 Economies During The Period 1960-2004” isimli makalesinde 114 ekonomide 1960: 01- 2004: 06 döneminde aylık verilerle panel dinamik OLS regresyon ve yatay kesite dayalı hata düzeltme yöntemleriyle Fisher hipotezinin geçerliliğini test etmişlerdir. Sonuçta ülkelerin çoğunda zayıf Fisher etkisinin (enflasyondaki yüzde birlik artışın faiz oranlarını yüzde birden az artması) bulunduğu tespit edilmiştir.

Şimşek vd. (2006), “Fisher Etkisinin Türkiye Verileri İle Testi” makalesinde, enflasyon haddi ile uzun dönemli faiz haddi arasında 1'e 1'lik uzun dönemli bir ilişkinin varlığını belirten Fisher Hipotezini, 1987(I)- 2004(4) arasında Türkiye verileri yardımıyla analiz etmiştir. Analizde Pesaran vd. (2001)'nin bulduğu

eşbütünleşmeye ARDL yöntemi kullanılarak, Fisher etkisini destekleyen sonuçlar bulunmuştur.

Yılcı (2009), “Fisher Hipotezinin Türkiye İçin Sınanması: Doğrusal Olmayan Eşbütünleşme Analizi” isimli makalesinde, 1989:01-2008:01 dönemi çeyreklik verilerle Engle-Granger ve Kapetanios vd. (2006) eşbütünleşme testleriyle, faiz hadleri ile enflasyon hadleri arasında uzun dönemli ilişki bulunduğunu belirten Fisher Etkisi test edilmiştir. Sonuçta faiz hadleri ile enflasyon hadleri arasında herhangi bir eşbütünleşme ilişkisinin olmadığına varılmıştır. Yılcı bu ilintisizliği Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının söz konusu dönemdeki politika değişimine bağlamıştır; fakat böyle bir iddiayı destekleyecek herhangi bir ampirik verisi yoktur.

Bayat (2011), “Türkiye’de Fisher Etkisinin Geçerliliği: Doğrusal Olmayan Eşbütünleşme Yaklaşımı” çalışmasında 2002:01-2011:05 döneminde farklı vadelerle ağırlıklandırılmış mevduat faiz hadleri ile tüketici fiyat endeksi arasındaki ilişkiyi Türkiye açısından Fisher (1930) Etkisi çerçevesinde incelenmiştir. Bu sebeple Dickey-Fuller (1981) tarafından ortaya atılan doğrusal birim kök analizi ile Seo (2006) tarafından ortaya atılan doğrusal olmayan eşbütünleşme analizi kullanılmıştır. Sonuçta söz konusu dönemde Fisher etkisinin görülmediğine varılmıştır.

İncekara vd. (2012), “Validity of Fisher Effect For Turkish Economy: Cointegration Analysis” makalesinde Fisher hipotezinin geçerliliğini 1989:Q1-2011:Q4 dönemlerinde Johansen eşbütünleşme testi ve VAR yöntemi ile test etmişlerdir. Sonuçta, Türkiye ekonomisinde Fisher etkisinin uzun dönemde var olduğu ifade edilmiştir.

Teker vd. (2012), “Long-Run Relation between Interest Rates and Inflation: Evidence from Turkey” makalesinde, Türkiye’de enflasyon ve faiz hadleri arasındaki uzun dönemli ilişkiyi 2002-2011 arasında bakmıştır. Değişken olarak mevduat faiz hadleri ve tüketici fiyat endeksinin kullanıldığı analizde ilişki eşik hata düzeltme modeli ile test edilmiştir. Sonuçta, Türkiye’de söz konusu dönemde faiz haddi ve enflasyon arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı ifade edilmiştir.

Asemota vd. (2013), “Fisher Effect, Structural Breaks and Outliers Detection in ECOWAS Countries” çalışmasında 1961-2011 yılları arasında yıllık veriler kullanarak seçilmiş ECOWAS ülkelerinde Fisher etkisini araştırmıştır. Çalışmada, Fisher etkisinin zamanla değiştiği görülmektedir. Buna göre, seçilmiş ECOWAS ülkelerinde bazı zamanlarda, enflasyon ile faiz arasında sıkı bir ilişki (tam fisher etki), bazı zamanlarda daha zayıf bir ilişki (kısmi fisher etki) varken, bazı zamanlarda ise Fisher etkisinin bulunmadığına ulaşılmıştır.

Doğan vd. (2013), “Enflasyon ve Faiz Oranı Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği” isimli makalesinde 2003: 01-2015: 02 dönemlerinde enflasyon ile faiz haddi arasındaki nedensellik ilişkisine bakılmıştır. Sonuçta, Granger Nedensellik analizi yöntemine göre enflasyondan faiz haddine doğru bir nedensellik ilişkisi söz konusu iken, faiz haddinden enflasyon haddine doğru bir nedensellik ilişkisinin olmadığına varılmıştır.

Atgür vd. (2015), “ Enflasyon ve Nominal Faiz Oranı İlişkisi: Türkiye Örneği (2004-2013)” isimli makalesinde Türkiye’de enflasyon ve nominal faiz haddi ilişkisini, 2004-2013 döneminde araştırmıştır. Bu amaçla, Johansen, Lütkepohl-Saikkonen Eşbütünleşme Yöntemleri ve Dinamik En Küçük Kareler (DOLS) Yöntemleri kullanılmıştır. Bu yöntemlere göre, enflasyon (ENF) ve nominal faiz haddi (NFH) serileri arasında uzun dönemli bir ilişki vardır. Çalışmanın söz konusu sonucu 2004-2013 dönemi arasında Fisher Etkisinin varlığına işaret etmiştir.

Özcan vd. (2015), “Does The Fisher Hypothesis Hold For The G7? Evidence From The Panel Cointegration Test” makalesinde G7 ülkeleri için 2000: 01 – 2012: 11 dönemi arasında panel eşbütünleşme testini kullanarak Fisher hipotezini test etmiştir. Yapılan analize göre enflasyondaki yüzde 1 lik değişim nominal faiz oranlarını yüzde 1’den anlamlı şekilde daha az artırmaktadır. Sonuçta Fisher etkisinin kısmen geçerli olduğu ifade edilmektedir.

Lebe vd. (2016), “Fisher Hipotezinin Alternatif Faiz Oranları İle Türkiye Ekonomisi Açısından Analizi” makalesinde 1970: 01-2014: 01 dönemleri arasında Türkiye’de enflasyon haddi ile faiz haddi arasındaki ilişkiyi ARDL sınır testini uygulayarak Fisher (1930) hipotezi çerçevesinde analiz etmiştir. Literatürden değişik olarak, Türkiye açısından Fisher hipotezinin varlığı farklı faiz oranlarıyla test edilmiştir. Buna göre, kısa vadede de uzun vadede de enflasyonun tüm faiz hadleri üzerinde pozitif olarak etkisi vardır. Sonuçlar, tüm alternatif faiz hadleri açısından Fisher etkisinin Türkiye için var olduğunu göstermekle birlikte, para politikası faiz oranında daha sıkı bir Fisher etkisi geçerlidir.

Tunalı vd. (2016), “ Enflasyon ve Faiz Oranı İlişkisi: Türkiye’de Fisher Etkisinin Geçerliliği” isimli çalışmada, 2003: 01-2014: 02 yılları arasında Türkiye’de yapısal kırılmanın varlığı altında enflasyon ve faiz serileri arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığı incelenmiştir. Bu amaçla, yapısal kırılmaları dikkate alan Gregory-Hansen eşbütünleşme analizi uygulanmıştır. Sonuçlar Fisher Etkisinin uzun dönemde mevcut olduğunu kısa dönemde ise mevcut olmadığını göstermiştir.

Yıldırım (2016), “Tüketici Fiyat Endeksi ile Faiz Oranı İlişkisinin Ekonometrik Bir İncelemesi” isimli makalesinde 1997-2014 yılları arasında beş gelişmekte olan ekonomide 1997-2014 arasında faiz ile tüketici fiyat endeksi arasındaki uzun dönemli ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmada Pedroni Eşbütünleşme Testi, Pedroni FMOLS, Pedroni DOLS, Dumitrescu ve Hurlin (2012), Panel Granger Nedensellik yöntemleri uygulanmıştır. Eş-bütünleşme yöntemlerinde, tüketici fiyat endeksi ve faiz haddi değişkenlerinin uzun dönemde eş-bütünleşme ilişkisinin varlığına ulaşılmıştır. Tüketici fiyat endeksi ve faiz haddi arasındaki ilişkinin incelendiği modele göre; uzun dönemde faiz haddindeki % birlik bir yükseliş, panel genelinde tüketici fiyat endeksini Panel FMOLS test sonuçlarına göre %1.05 oranında, Panel DOLS yöntemi sonuçlarına göre %1.60 oranında düşürmektedir. Dumitrescu ve Hurlin (2012), Panel Nedensellik testi ise panel seti için faiz haddiyle tüketici fiyat endeksi arasında iki taraflı bir Granger nedensellik ilişkisinin söz konusu olduğu bulunmaktadır.

Alper (2017), “Türkiye’deki Enflasyon ve Nominal Faiz Oranı İlişkisinin Analizi: Bayer-Hanck Eşbütünleşme Testi” isimli makalesinde, Türkiye’de enflasyon ve nominal faiz haddi ilişkisini, 1973-2016 arasında araştırmıştır. Sonuçta, analiz döneminde Türkiye’de Fisher etkisi var birlikte, söz konu etkinin zayıf olduğuna ulaşılmıştır. Fully Modified OLS (FMOLS) ve Dynamic OLS (DOLS) analiz çıktılarına göre ise enflasyon haddindeki % birlik bir yükseliş faiz haddini 0.77% yükseltmektedir.

Başar vd. (2017), “Fisher Hipotezi: Türkiye İçin Tahmini” isimli makalesinde Türkiye için 2004:12-2016:12 donemi Türkiye’de Fisher etkisinin tahmini yapılmaya çalışmıştır. Bu amaçla 5 değişik nominal faiz haddiyle enflasyon hadleri arasındaki uzun dönem ilişkiye bakmıştır. Ayrıca değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığı da ortaya konulmuştur. Analizin sonucuna göre bütün modellerde nominal faiz haddi ile enflasyon arasında eş bütünleşme ilişkisi vardır. Bu durum Türkiye’de analiz sürecinde Fisher etkisinin mevcut olduğunu işaret etmektedir.

Küçükaksoy vd. (2017), “Fisher Hipotezi’nin Panel Veri Analizi ile Test Edilmesi: Oecd Ülkeleri Uygulaması” isimli çalışmasında, 19 OECD ekonomisinde 1995:Q1-2014:Q4 döneminde Fisher Etkisinin mevcudiyetini, dinamik panel veri analizi aracılığıyla araştırmayı amaçlamıştır. Panelin genelinde zayıf Fisher etkisi bulunurken, ülkelerde bulunan katsayılara göre 15 OECD ekonomisinde Fisher hipotezi bulunmazken, 13 OECD ekonomisinde zayıf Fisher etkisi, 1 OECD ekonomisinde ise tam Fisher etkisi mevcuttur.

Telçeken (2018), “Enflasyon ve Faiz Oranları Arasındaki Uzun Dönemli İlişkinin Fisher Hipotezi Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Türkiye Uygulaması (2002-2017)” isimli yüksek lisans tezinde 2002: 01- 2017: 10 döneminde Türkiye ekonomisinde talep çekişli enflasyondan (TÜFE) bireysel kredi faizlerine ve maliyet itişli-arz yanlı enflasyondan (ÜFE) ticari kredi faizlerine (TKF) doğru uzun dönemli bir ilişki olup olmadığını araştırarak Fisher hipotezini test etmiştir. Sonuçta, uzun dönemde Türkiye ekonomisi için talep çekişli enflasyondan bireysel kredi faizlerine doğru Fisher etkisi ortaya çıkmazken, maliyet itişli enflasyondan ticari kredi faizlerine doğru Fisher etkisi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, ÜFE’den TKF’ye doğru uzun dönemli olarak ortaya çıkan bu ilişkinin, Irving Fisher’in belirttiği gibi bire bir olmadığı ve ÜFE’ye gelen % 1’lik bir şokun TKF’yi % 0.36 oranında etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

3.ENFLASYON VE FAİZ ORANI İLİŞKİSİ: FISHER ETKİSİ

Fisher etkisi; beklenen enflasyon ile nominal faiz haddinin, reel faiz haddini değiştirmeden aynı yönde hareket ettikleri varsayımı üzerine kuruludur. Fisher denklemi, miktar kuramı ile beraber parasal büyümenin nominal faiz haddini nasıl etkilediğini göstermektedir. Miktar kuramında, parasal büyüme hızındaki % 1’lik bir artış enflasyon haddinde % 1’lik bir artışa sebep olmaktadır. Fisher denkleminde ise enflasyon haddindeki % 1’lik bir artış nominal faiz haddinde % 1’lik artışa sebep

olmaktadır. Nominal faiz haddi ile enflasyon haddi arasındaki 1'e 1'lik bu ilişkiye Fisher etkisi denilmektedir (Mankiw, 2010: 101).

Fisher'in öne sürdüğü söz konusu ilişkiye, yatırımcı veya tasarrufçu olan rasyonel ekonomik birimlerin enflasyon oranının artmasından dolayı ulusal paranın satın alma gücünün azalmasını dengelemek istemeleri sebep olmaktadır (Mitchell vd., 2007:693). Buna göre nominal faiz haddinin enflasyonu bire bir takip etmesinin nedeni şöyle açıklanır: Enflasyon haddi yükselince tasarrufçuların eline geçen reel faiz azalır. Bu durumda borç verenler, enflasyondaki yükselme nedeniyle bozulan durumlarını telafi etmek amacıyla yatırımcı yani borç alanlardan daha yüksek nominal faiz talep ederler. Böyle bir taleple karşılaşan yatırımcılar ise enflasyondaki yükselme sebebiyle ödedikleri reel faizin düştüğünü görerek tasarrufçu yani borç verenlere enflasyondaki yükselmenin etkisini telafi edecek kadar ilave nominal faiz ödemeye razı olurlar (Ünsal, 2013: 135).

Fisher etkisinin geçerli olup olmadığının bilinmesinin ekonomik açıdan birçok önemi vardır. İlk olarak, nominal faiz haddi ile enflasyon arasındaki etkileşimin bilinmesi merkez bankalarının enflasyonla mücadelede para politikasını belirlemesinde oldukça önemlidir (Lebe ve Ozalp, 2016:96). İkinci olarak, beklenen enflasyon haddinde ortaya çıkan bir değişikliğin reel faiz haddini değiştirmeyip sadece nominal faiz haddinde bir değişim meydana getirmesiyle parasal yansızlık adı verilen para politikasının reel faiz hadleri üzerinde herhangi bir etkisinin olmamasıdır. Üçüncü olarak, Fisher Etkisi döviz kurları üzerinde etkili olmaktadır. Döviz kurlarında ortaya çıkan değişim ise ticaret ve sermaye akımların üzerinde etkili olmaktadır (Yılcı, 2016:206).

Fisher denklemi cebirsel olarak aşağıdaki şekilde gösterilir:

$$\dot{I}_{it} = p_{it}^e + r_{it} \quad (1)$$

1 numaralı denklem de gösterildiği gibi t zamanında i ülkesi için nominal faiz haddi (i_{it}) reel faiz haddi (r_{it}) ile beklenen enflasyon haddinin (p_{it}^e) toplamına eşittir. Rasyonel beklentiler ve hata teriminin normal dağıldığı varsayımında beklenen enflasyon haddi gerçekleşen enflasyon haddi ile hata terimi toplamına eşittir. Böylece Fisher denklemi denklem 2'deki gibi gösterilebilir (Beyer vd., 2009: 11-12).

$$\dot{I}_{it} = p_{it} + r_{it} + e_{it} \quad (2)$$

Diğer yandan Fisher hipotezine göre uzun vadede reel faiz haddi değişmez. Bu sebeple, enflasyonun nominal faiz üzerindeki etkisine denklem 3 ile bakılmaktadır. (Westerlund, 2008: 196).

$$\dot{I}_{it} = \alpha_{it} + B_i p_{it} + e_{it} \quad (3)$$

Bu modele göre, eğer enflasyon haddi ile nominal faiz haddi arasında eş bütünleşme ilişkisi var ve $B=1$ ise tam Fisher etkisi geçerlidir. $B>1$ ise yine tam Fisher etkisi geçerlidir. Bu durumda nominal faizin gelir vergisine tabi olduğu olduğu anlaşılmaktadır. $B<1$ durumunda ise zayıf Fisher etkisi geçerlidir. Eğer nominal faiz haddi ile enflasyon haddi arasında eş bütünleşme ilişkisi yok ise Fisher etkisinin geçersiz olduğu kabul edilir.

4.EKONOMETRİK YÖNTEM

Bu çalışmada üç aşamalı bir veri analizi süreci izlenmiştir. İlk aşamada yatay kesit bağımlılığı ve eğim parametrelerinin homojen olup olmadığı incelenmiştir. Yatay kesit bağımlılığı, Breusch-Pagan (1980) tarafından oluşturulan CDLM1 testi ve Pesaran (2004) tarafından oluşturulan CDLM2 ve CDLM3 testleri ile incelenmiştir. Yatay kesitlere ait eğim parametrelerinin homojenliği ise Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından oluşturulan homojenlik testi (Slope Homogeneity Test) ile incelenmiştir. İkinci aşamada, serilerin durağanlıkları sınanmıştır. Serilerin durağan olup olmadıkları, ortak faktör (yatay kesit bağımlılığı) sorununu dikkate alan ikinci nesil panel birim kök testlerinden Smith vd (2004) tarafından panel bootstrap birim kök testi ile incelenmiştir. Analiz sürecinin üçüncü ve son aşamasında ise seriler arasında uzun dönem (eşbütünleşme) ilişkisi olup olmadığına bakılmıştır. Seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi, serilerin farklı düzeylerde durağan olmasına izin veren ve yatay kesit bağımlılığını da dikkate alan Westerlund (2008) Durbin-Hausman testiyle incelenmiştir.

4.1. Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Testi

Panel çalışmalarda değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olup olmadığı incelenmeden önce, daha sağlıklı sonuçlar bulmak amacıyla, değişkenlerde yatay kesit bağımlılığı ve homojenliğe bakılmalıdır. Hadri, (2000); Levin vd., (2002); Im vd., (2003) gibi klasik birim kök testleri, genelde yatay kesit bağımsızlığı varsayımı altında test ederler ve yatay kesit bağımlılığını önemsemezler. Fakat bu varsayım için panel verinin çok büyük bir yatay kesitten oluşması lazımdır. Yatay kesit boyutunun (N) küçük zaman boyutunun (T) büyük olduğu panel modellerinde kesitler arasında önemli korelasyonlar meydana gelebilir (Pesaran, 2004: 1). Hata terimlerinde meydana gelen bu kesit bağımlılığı iki sebepten oluşabilir. Söz konusu nedenlerden ilki panel modellerinde ortak etkinin ve mekânsal etkinin önemsenmemesi ikincisi ise sosyo-ekonomik ağlar arasındaki ilişkilerin önemsenmemesidir. Yatay kesit bağımlılığının dikkate alınmaması durumunda geleneksel panel tahminçileri ile yapılan tahminler yanıltıcı hatta tutarsız parametreler bulunabilir (Chudik, Pesaran, 2013: 2). Bu sebeple yatay kesit bağımlılığının hem değişken bazında hem de model bazında test edilmesi oldukça önemlidir. Dolayısıyla çalışmada önce değişkenler ve model bazında yatay kesit bağımlılığın bulunup bulunmadığı, Breusch-Pagan (1980) tarafından oluşturulan CDLM1 testi ve Pesaran (2004) tarafından oluşturulan CDLM2

ve CDLM3 testleri ile bakılacaktır. Yatay kesit bağımlılığı analizi için Breusch, Pagan (1980) aşağıdaki Lagrange Çarpanı Test istatistiğini sunmuştur:

$$CD_{LM1} = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{p}_{ij}^2 \sim X_{\frac{N(N-1)}{2}}^2 \quad (4)$$

(\hat{p}_{ij}^2) terimi OLS (ordinary least squares) tahmincisi tarafından birim düzeyinde elde edilen hataların korelasyon katsayısıdır. Breush-Pagan Lagrange çarpanı analizi bütün yatay kesit birimlerin kalıntılarına ait korelasyon matrisinin birim matris olduğu hipotezi, bir diğer deyişle birimler arası korelasyonsuzluk temel hipotezi ile test edilmektedir (Tatoğlu, 2013: 215). Fakat bu test sahip olduğu dağılım nedeniyle N'in küçük olduğunda kullanılabilir. Bu sebeple N'in büyük olduğu durumlarda boyut bozulmalarına neden olabilir ve bulunacak sonuç gerçeği göstermeyebilecektir (Pesaran, 2004: 5). Bu problemi gidermek amacıyla Pesaran (2004) tarafından oluşturulan Lagrange çarpanı testi uygulanabilir. Bu test için sunulan test istatistiği şöyledir:

$$CD_{LM2} = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T\hat{p}_{ij}^2 - 1) \sim^{asyN(0,1)} \quad (5)$$

Bu test hem $N \rightarrow \infty$ hem de $T \rightarrow \infty$ iken tutarlı sonuçlar göstermektedir. Ayrıca T küçük $N \rightarrow \infty$ olduğu durumlarda ise Pesaran (2004) aşağıdaki yatay kesit bağımlılık testini sunmuştur:

$$CD_{LM3} = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{p}_{ij} \right) \sim^{asyN(0,1)} \quad (6)$$

Bu testte de yatay kesit bağımsızlığı temel hipotezi sınanmaktadır. Öbür taraftan, eşbütünleşme analizinden önce, bu analizden güvenilir sonuçlar bulunabilmesi adına, eşbütünleşme denkleminde var olan eğim katsayısının homojen mi yoksa heterojen mi olduğu probleminin bilinmesi lazımdır. Bunda dolayı çalışmada Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından oluşturulan homojenlik testi (Slope Homogeneity Test) uygulanacaktır. Söz konusu test büyük ve küçük örneklem için iki ayrı test istatistiği sunulmaktadır. Her iki test istatistiğinde de $H_0: B_i = B$ yani eğim katsayısının homojen olduğu yokluk hipotezi test edilmektedir. Bunlardan birincisi olan delta $\hat{\Delta}$ büyük örneklem için tavsiye edilmektedir ve şöyle bulunmaktadır:

$$\tilde{\Delta} = \sqrt{N} \left(\frac{N \bar{s}^{-1} - k}{\sqrt{2k}} \right) \quad (7)$$

Bir diğer test istatistiği olan $\tilde{\Delta}_{adj}$ ise küçük örneklem için tavsiye edilmekte ve şöyle bulunmaktadır:

$$\tilde{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \left(\frac{N \bar{s}^{-1} - E(\tilde{z}_{it})}{\sqrt{Var(\tilde{z}_{it})}} \right) \quad (8)$$

4.2. Smith vd. (2004) Panel Birim Kök Testi

Serilerin durağanlıklarını sınamak amacıyla Smith vd (2004)'un oluşturduğu panel bootstrap birim kök testi uygulanmıştır. Bu test, zaman serilerini ve yatay kesit bağımlılığını dikkate almak için bootstrap blokları yoluyla bir süzgeç örnekleme şeması (sieve sampling scheme) kullanmaktadır. Testte \bar{t} test istatistiğinin sonuçları dikkate alınarak birim kök temel hipotezi otoregresif kökler iddiasındaki alternatif hipoteze karşı sınanır. Test sonucunda eğer temel hipotez ret edilirse en azından bir ülkede ilgili seri için durağanlık geçerlidir denebilir.

\bar{t} test istatistiği, Im-Pesaran-Shin (2003) tarafından oluşturulan ve kısaca IPS olarak bilinen test istatistiğinin bootstrap versiyonudur. Bu istatistik (9) numaralı eşitlikteki gibi hesaplanır. Burada $t_i T$ zaman serilerindeki ADF-t istatistikleridir.

$$\bar{t} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N t_i T \quad (9)$$

4.3. Durbin Hausman Eşbütünlüşme Testi

Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olup olmadığı eşbütünlüşme testleri ile incelenir. Bu sebeple, bu çalışmada Westerlund (2008) tarafından oluşturulan “Durbin Hausman Eşbütünlüşme Testi” uygulanacaktır. Bu testin en önemli özelliği, yatay kesit bağımlılığını dikkate alması ve eğim katsayılarının heterojen olmasına izin vermesidir. Bu testi kullanabilmek için bağımlı değişken mutlaka birim köke sahip olmalıdır. Bu test bağımsız değişkenin birim köklü [I(1)] veya durağan [I(0)] olması durumlarında da panel eşbütünlüşme analizi uygulanmasına imkan vermektedir. Durbin Hausman testi kendi içinde iki istatistik içerir. Bunlar Durbin Hausman grup ve Durbin Hausman panel istatistikleridir. Bunlardan birincisi, otoregresif parametrenin heterojen olduğunu varsayar ve bu varsayım altında sonuç ortaya koyar. Bu test istatistiği şöyle bulunmaktadır:

$$DH_g = \sum_{i=1}^n \tilde{S}_i (\tilde{\vartheta}_i - \tilde{\vartheta}_i)^2 \sum_{t=2}^T \hat{e}_{it-1}^2 \quad (10)$$

Durbin Hausman panel istatistiği ise otoregresif parametrelerin homojen olduğunu varsayar ve bu varsayım altında sonuç ortaya koyar. Bu test istatistiği de aşağıdaki gibi bulunmaktadır:

$$DH_p = \hat{S}_n(\tilde{\vartheta}_i - \tilde{\vartheta}_i)^2 \sum_{i=1}^n \sum_{t=2}^T \hat{e}_{it-1}^2 \quad (11)$$

Her iki test istatistiği de H_0 hipotezinin reddi durumunda tüm panel için eş bütünleşmenin varlığını gösterir (Westerlund, 2008: 196-203).

5. VERİ SETİ VE EKONOMETRİK TAHMİN SONUÇLARI

Çalışmadaki veriler 2002 Ocak- 2017 Aralık yılları için Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) tarafından yayınlanan verilerden elde edilmiştir. Enflasyon terimi 2015 baz yıllık tüketici fiyat endeksi üzerinden bulunan enflasyon hadlerini belirtmektedir (Tablo 1). Çalışmada Gauss 10.0 ekonometrik paket programından faydalanılmıştır. Öbür taraftan, ekonometrik analizlerde kullanılan değişkenlerin logaritmik biçimleri ile çalışmak tavsiye edilmektedir. Bundan dolayı serilerin logaritmik değerleri kullanılmıştır.

Çalışmada önce değişkenlerde yatay kesit bağımlılığının bulunup bulunmadığı CDLM1 CDLM2 ve CDLM3 testleriyle, eğim parametresinin homojen olup olmadığı ise “Slope Homogeneity Test” ile incelenmiştir. Sonrasında serilerin durağanlığı yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil birim kök testlerinden Smith vd. (2004) tarafından oluşturulan panel bootstrap birim kök testi ile araştırılmıştır. Bir sonraki aşamada değişkenler arasındaki eş bütünleşme ilişkisi ise “Durbin Hausman Eşbütünleşme Testi” ile incelenmiştir.

Tablo 1. Ekonometrik Analizlerde Kullanılan Değişkenler

<i>Simgesi</i>	<i>Açıklaması</i>	<i>Kaynağı ve Dönemi</i>
Faiz	Uzun Vadeli Faiz Oranı (%)	OECD 2002 Ocak-2017 Aralık
Enflasyon	Enflasyon Oranı (%)	OECD 2002 Ocak-2017 Aralık

5.1. Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Testi Sonuçları

Çalışmanın hipotezini sınamak amacıyla panel grubunda var olan ülkelerden birinde oluşan şokların, diğerlerini etkileyip etkilemediğinin incelenmesi, yatay kesit bağımlılığı testinin uygulanmasını zorunlu kılmaktadır. Çalışmadaki ülkelerin ekonomik yapılarının benzer olup olmadığının incelenmesi adına ise homojenlik testinin uygulanması lazımdır.

Söz konusu analiz çıktıları aşağıdaki Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. Yatay Kesit Bağımlılık ve Homojenlik Testi

<i>Testler</i>	<i>Model t istatistiği</i>	<i>Model olasılık değeri</i>
CD_{LM1}	237.364	(0.000)
CD_{LM2}	33.386	(0.000)
CD_{LM3}	-7.777	(0.000)
Delta_tilde ($\hat{\Delta}$)	0.407	(0.342)
Delta_tilde adj ($\hat{\Delta}_{adj}$)	0.410	(0.341)

Tablo 2’de gösterildiği gibi her üç yatay kesit bağımlılık testi de değişkenlerde yatay kesit bağımlılık yoktur biçimindeki H_0 hipotezini reddetmektedir. Bu durumun manası G-7 ülkelerine yönelik oluşturulan panelde herhangi bir ülkede meydana gelebilecek bir krizden diğer ülkeler de etkilenmektedir. Küreselleşmenin bir sonucu olan bu durum, beklentilerle paraleldir. Homojenlik testi sonuçları, ise her iki test istatistiği de, eğim katsayısının homojen olduğu yönündeki H_0 hipotezini reddedememektedir. G-7 ülkeleri ekonomik yapı açısından benzerliklere sahip olduklarından söz konusu sonuç da beklentilerle paraleldir. Bu testten sonra verilerin durağanlığı, yatay kesit bağımlılığını da dikkate alan ikinci nesil birim kök testlerinden Smith vd. (2004) testi ile araştırılacaktır.

5.2. Smith vd. (2004) Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Çalışmada kullanılan değişkenlerin durağanlığı, yatay kesit bağımlılığını da dikkate alan ikinci nesil birim kök testlerinden Smith vd. (2004) tarafından oluşturulan panel bootstrap ile bakılmış ve çıktıları Tablo 3’de verilmiştir

Tablo 3. Smith vd. (2004) Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Testler	Faiz		Enflasyon
	Düzeyde	Farkta	Düzeyde
\bar{t}	-2.411 (0.319)	-9.008 ^a (0.000)	-3.705 ^a (0.000)

Not: Model sabit ve trendli bir modeldir. a %5 anlamlılık düzeyinde birim kök sıfır hipotezinin reddedildiğini göstermektedir. Olasılık değerleri (Parantezdeki sonuçlar) 1000 bootstrap döngüsü ile bulunmuştur. Blok hacmi ve maksimum gecikme uzunluğu sırası ile 100 ve 10 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 3’de gösterildiği üzere faiz değişkeni seviye değerinde birim köke sahip iken birinci farkında durağan hale gelmektedir. Enflasyon değişkeni ise seviyesinde durağan haldedir. Dolayısı ile enflasyon değişkeni $I(0)$ faizin ise $I(1)$ olduğu görülmektedir. Durbin Hausman Eşbütünleşme Testi bağımlı değişkenin birim köklü [diğer bir ifadeyle $I(1)$] olması kaydıyla, bağımsız değişkenin birim köklü [$I(1)$] veya durağan [$I(0)$] olması durumlarında da panel eşbütünleşme analizi uygulanmasına imkan vermektedir. Bu sebeple sonraki aşamada söz konusu değişkenler arasında bir uzun dönem ilişkisinin bulunup bulunmadığı Durbin Hausman Eşbütünleşme Testi ile incelenecektir.

5.3. Durbin Hausman Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Değişkenler arasında bir uzun dönem ilişkisinin bulunup bulunmadığı Durbin Hausman Eşbütünleşme Testi ile incelenmiş ve analiz çıktıları Tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4. Durbin Hausman Eşbütünleşme Testi

<i>Testler</i>	Model	
	t istatistiği	Olasılık Değeri
Durbin- H İstatistiği (Grup)	2.801	0.997
Durbin- H İstatistiği (Panel)	6.653	1.000

Tablo 4 incelendiğinde kurulan modelde homojenlik varsayımı altında (Durbin- H İstatistiği panel istatistiğine göre) eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı görülmektedir. Bağımlı değişkenin durağan olmayan, bağımsız değişkenin durağan olduğu modelde iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Sonuçta, analizde incelenen dönemde Fisher etkisinin görülmediğine varılmıştır.

6.SONUÇ

Fisher Etkisi veya Hipotezinin geçerliliğine pek çok farklı ekonomi adına farklı zaman dönemleri ve farklı ekonometrik testler uygulanarak bakılmıştır. Fakat bu etkinin mevcudiyeti açısından tam anlamıyla ortak bir düşünceye varılamamıştır. Bu çalışmada, G-7 ülkelerinde 2002:01- 2017:12 dönemi arasında Fisher Hipotezinin geçerliliği, dinamik panel veri analizi kullanılarak test edilmiştir.

Çalışmada, ilk olarak değişkenlerde yatay kesit bağımlılığının bulunup bulunmadığı CDLM1 CDLM2 ve CDLM3 testleriyle, eğim parametresinin homojenliğe sahip olup olmadığı ise “Slope Homogeneity Test” ile incelenmiştir. Üç yatay kesit bağımlılık testinde de değişkenlerde yatay kesit bağımlılık yoktur

biçimindeki H_0 hipotezi reddedilmektedir. Homojenlik testi sonuçlarında, ise her iki test istatistiği de, eğim katsayısı homojen çıkmıştır. Daha sonra serilerin durağanlığı yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil birim kök testlerinden Smith vd. (2004) tarafından oluşturulan panel bootstrap birim kök testi ile araştırılmıştır. Buna göre, faiz değişkeni düzey değerinde birim köke sahip iken birinci farkında durağan hale gelmektedirler. Enflasyon değişkeni ise seviyesinde durağan haldedir. Durbin Hausman Eşbütünleşme Testi bağımlı değişkenin birim köklü [diğer bir ifadeyle $I(1)$] olması kaydıyla, bağımsız değişkenin birim köklü [$I(1)$] veya durağan [$I(0)$] olması durumlarında da panel eşbütünleşme analizi uygulanmasına imkan vermektedir. Bu sebeple ilgili değişkenler arasında bir uzun dönem ilişkisinin bulunup bulunmadığı Durbin Hausman Eşbütünleşme Testi ile incelenmiştir. Bu teste göre modelde homojenlik varsayımı altında (Durbin- H İstatistiği panel istatistiğine göre) eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı görülmektedir. Sonuçta, analizde ele alınan dönemde Fisher etkisinin görülmediğine ulaşılmıştır. Bu durum, analiz edilen dönemde G-7 ülkelerinde yürütülen para politikalarının, uzun dönemde reel faiz hadleri üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Bir diğer deyişle nominal faiz oranlarındaki değişimleri enflasyondan ziyade parasal politikalar etkilemiştir.

KAYNAKLAR

- ALPER, F. Ö., 2017. “Türkiye’deki Enflasyon ve Nominal Faiz Oranı İlişkisinin Analizi: Bayer-Hanck Eşbütünleşme Testi”, 3 nd International Congress on Political, Economic and Social Studies (ICPESS), 09-11 Nov. 2017.
- ASEMOTA, O. J. ve BALA, D. D. ve HARUNA, Y., 2015. “ Fisher Effect, Structural Breaks and Outliers Detection in ECOWAS Countries”, International Journal of Statistics and Applications, 5(5), pp. 181-195.
- ATGÜR, M. ve ALTAY, N. O., 2015. “Enflasyon ve Nominal Faiz Oranı İlişkisi: Türkiye Örneği (2004-2013)”, Celal Bayar Üniversitesi İİBF Dergisi, 22(2), ss. 521-533.
- BAYAT, T., 2011. “Türkiye’de Fisher Etkisinin Geçerliliği: Doğrusal Olmayan Eşbütünleşme Yaklaşımı”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (38), ss. 47-60.
- BEYER, A., HAUG, A. A. ve DEWALD, w. G., 2009. “Structural Breaks, Cointegration and The Fisher Effect”, European Central Bank Working Paper Series,1-32, <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp1013.pdf?c5ca54a2021ffc1282eb2887c72fc0b8> (22.10.2018).
- BOOTH, G. G. ve CİNER, C., 2001. “The Relationship Between Nominal Interest Rates And Inflation: International Evidence”, Journal of Multinational Financial Management, 11(3), pp. 269-280.
- BREUSCH, T.S. ve PAGAN, A.R., 1980. “The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics”, Journal of The Rewiev of Economic, 47(6), pp. 239-253.

- CHUDİK, A. ve PESARAN, M. H., 2013. "Common Correlated Effects Estimation of Heterogeneous Dynamic Panel Data Models with Weakly Exogenous Regressors", Federal Reserve Bank of Dallas Globalization and Monetary Policy Institute, Working Paper No. 146, 61p.
- DOĞAN, B., EROĞLU, Ö. ve DEĞER, O., 2016. "Enflasyon ve Faiz Oranı Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği.", Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi, 6(1), ss. 405-425.
- HADRİ, K., 2000. "Testing for Stationarity in Heterogeneous Panel Data", *Econometrics Journal*, 2(3), pp. 148-161.
- HERWATZ, H. ve REIMERS, H. E., 2006. "Panel Nonstationary Tests Of The Fisher Hypothesis: An Analysis of 114 Economies During The Period 1960-2004", *Applied Econometrics and International Development*, 6(3), pp. 37-53.
- IM, K. S., PESARAN, M. H. ve SHİN, Y., 2003. "Testing For Unit Roots In Heterogeneous Panels " *Journal of Econometrics*, 115(1), pp. 53-74.
- İNCEKARA, A., DEMEZ, S. ve USTAOĞLU, M., 2012. "Validity of Fisher effect for Turkish Economy: Cointegration Analysis", *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 58, ss. 396-405.
- KÜÇÜKAKSOY, İ. ve AKALIN, G., 2017. "Fisher Hipotezi'nin Panel Veri Analizi ile Test Edilmesi: OECD Ülkeleri Uygulaması", *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 35(1), ss. 19-40.
- LEBE, F. ve ÖZALP, L. F. A., 2016. "Fisher Hipotezinin Alternatif Faiz Oranları ile Türkiye Ekonomisi Açısından Analizi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(1), ss. 95-122.
- LEVİN, A., LIN, C. F. ve Chu, C. S. J., 2002. "Unit Root Tests In Panel Data: Asymptotic And Finite-Sample Properties". *Journal of econometrics*, 108 (1), pp. 1-24.
- LUMSDAİNE, R. ve PAPEİL, D., 1997. "Multiple Trend Breaks and the Unit-Root Hypothesis", *Review of Economics and Statistics* 79 (2), pp. 212-218.
- MANKIW, N. G., 2010. *Makroekonomi*, Çev Ed.: Ö. F. Çelik, Efil Yayınevi, Ankara, 643s.
- MISHKIN, F. S., 1991. "Is The Fisher Effect For Real? A Reexamination Of The Relationship Between Inflation And Interest Rates", *National Bureau Of Economic Research Working Paper Series*, 1-64, <http://www.nber.org/papers/w3632> (05.10.2018).
- MITCHELL- INNES, H. A., AZIAKPONO, M. J. ve FAURE, A. P., 2007. "Inflation Targeting and The Fisher Effect In South Africa: An Emirical Investigation", *South African Journal of Economics*, 75(4), pp. 693-707.
- ÖZCAN, B. ve ARI, A., 2015. "Does The Fisher Hypothesis Hold For The G7? Evidence From The Panel Cointegration Test", *Economic Research*, 28(1), pp. 271-283.
- PESARAN, M. H. 2004. "General Diagnostic Tests For Cross Section Dependence In Panels", *Journal of Applied Econometrics*, 20, pp. 264-309
- PESARAN, M.H. ve YAMAGATA, T., 2008. "Testing Slope Homogeneity in Large Panels", *Journal of Econometrics*, 142(1), pp. 50-93.

- SMİTH, L. V., LEYBOURNE, S. T., KIM, T. H. ve NEWBOLD P., 2004. “More Powerful Panel Data Unit Root Tests With an Application to Mean Reversion in Real Exchange Rates”, *Journal of Applied Econometrics*, 19(2), pp. 147-170.
- ŞİMŞEK, M. ve KADILAR, C., 2006. “Fisher Etkisinin Türkiye Verileri İle Testi”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7(1), ss. 99–111.
- TATOĞLU, F.Y., 2013. *Panel Veri Ekonometrisi*. 2. Baskı, Beta BasımYayın, İstanbul, 306s.
- TELÇEKEN, H., 2018. “Enflasyon ve Faiz Oranları Arasındaki Uzun Dönemli İlişkinin Fisher Hipotezi Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Türkiye Uygulaması (2002-2017)”, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- TEKER, D., ALP, E. A. ve KENT, O., 2012. “Long Run Relation between Interest Rates and Inflation: Evidence from Turkey”, *Journal of Applied Finance & Banking*, 2 (6), ss. 41-54.
- TUNALI, H. ve ERÖNAL, Y. Y., 2016. “Enflasyon ve Faiz Oranı İlişkisi: Türkiye’de Fisher Etkisinin Geçerliliği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(4), ss.1415-1431.
- ÜNSAL, E., 2013. *Makro İktisat*, Ankara, İmaj Yayınevi, Ankara, 759s.
- WESTERLUND, J., 2005. “Panel Cointegration Tests of the Fisher Hypothesis”, *Lund University, Department of Economics Working Papers*, (10), 1-35, <http://lup.lub.lu.se/search/ws/files/5491579/2061469> (05.10.2018).
- _____. (2008), “Panel Cointegration Tests of the Fisher Effect”, *Journal of Applied Econometrics*, 23(2) , pp. 193-223.
- YILANCI, V., 2009. “Fisher Hipotezinin Türkiye İçin Sınanması: Doğrusal Olmayan Eşbütünleşme Analizi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(4), ss. 205-213.
- YILDIRIM, C., 2016. ”Tüketici Fiyat Endeksi ile Faiz Oranı İlişkisinin Ekonometrik Bir İncelemesi ”, *Kastamonu Üniversitesi İİBF Dergisi*, (12), ss 431-445.

İSLAM EKONOMİSİNDE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİNİN YERİ VE ÖNEMİ: TEORİK BİR YAKLAŞIM

Dr. Öğr. Üyesi Nihat ALTUNTEPE¹

Özet

Son dönemlerde sosyal bilimlerin bir dalı olan iktisat yazınında iki temel konu araştırmacıların yoğun bir ilgisini çekmektedir. Bunlardan biri; İslam ekonomisi, bir diğeri ise; kadın girişimciliğidir. Bunun temel nedenleri arasında; İslam ekonomisinin dayandığı kaynakların günümüzde geçerli olan ve uygulanan geleneksel ekonominin kaynaklarından tamamen farklı olması ve kadının çalışma hayatına yapmış olduğu katkıların giderek artış göstermesidir. Yapılan bu çalışmada, hem İslam ekonomisine göre girişimci kavramı hem de İslam ekonomisinin kadın girişimcilere yönelik değerlendirmeleri incelenmiştir. Bu incelemeleri yapmak için ise çalışmada, öncelikle hem geleneksel hem de İslam ekonomisi açısından girişimci kavramı açıklanmıştır. Daha sonra çalışma, İslam Ekonomisinde kadının rolü ele alınarak devam etmiş ve İslam ekonomisinde kadın girişimcilerin yeri ve önemi açıklanmaya çalışılarak sonlandırılmıştır. Ayrıca, çalışma sonunda, temel dayanağı Kur'an ve Hadisler olan İslam ekonomisine göre; kadınların çalışma hayatında yer almalarının ve girişimci olarak ekonomiye katkı sağlamalarının önünde herhangi bir engelin olmadığı tespit edilmiştir. Bunun yanında, kadınların çalışma hayatında yer almalarının teşvik edildiği de ortaya çıkan bir diğer sonuçtur.

Anahtar Kelimeler: İslam Ekonomisi, Girişimcilik, İslami Girişimcilik, , Kadın Girişimciliği.

Jel Kod: O10,M3, M53, J16.

THE PLACE AND IMPORTANCE OF WOMEN ENTREPRENEURSHIP IN THE ISLAMIC ECONOMY: A THEORETICAL APPROACH

Abstract

Recently, two main subjects in economics literature which is a branch of social sciences attract an intense interest of the researchers. One of these subjects is the Islamic economy and the other is women entrepreneurship. The main reasons for this are that the resources on which the Islamic economy is based are completely different from the current and applied sources of the traditional economy and that the increasing gradually contribution of women to working life. In this study, both the concept of entrepreneur according to the Islamic economy and the evaluations of the

¹ Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Gönen MYO, Dış Ticaret Bölümü
nihataltuntepe78 @ gmail.com

Islamic economy for women entrepreneurs are examined. In order to make these investigations in this study, the concept of entrepreneur is firstly explained in terms of both traditional and Islamic economics. Then, the study was continued by considering the role of women in Islamic Economy and was ended by trying to explain the place and importance of women entrepreneurs. Besides at the end of the study, according to the Islamic economy which is the Qur'an and the Hadith; It is determined that there are no obstacles to the participation of women in the working life and their contribution to the economy as entrepreneurs. In addition, Another result is that women are encouraged to take part in working life.

Keyword: Islamic Economy Entrepreneurs, Islamic Entrepreneurship, Women Entrepreneurship.

1. Giriş

Ekonomik kalkınmanın en temel unsurlarından biride girişim ve girişimciliktir. Çünkü girişimci, üretimde kullanılmayan kaynakları üretime dâhil ederek, ekonomik büyümeyle beraber ekonomik kalkınmaya da katkı sağlamaktadır. Girişimcilik literatürde, karmaşık ve zor konulardan biri olarak kabul edilmektedir. Diğer taraftan kişileri girişimci yapan taşıdığı oldukları girişimcilik özellikleridir. Girişimciler gerçekleştirmiş oldukları yatırımlarla, başta üretim ve istihdam artışı olmak üzere, birçok ekonomik değişkeni etkilemektedirler.

Günümüzde girişimcilikte ağırlık kazanan konulardan biri de kadın girişimciliğinin ekonomideki yeri ve önemi ile ilgili yapılan araştırmalardır. Bu nedenle hem sektörel hem de bölgesel olarak yapılan araştırmalar da kadın girişimciliğini konu alan çalışmalar dikkat çekmektedir. Kadının toplum içindeki yerinin, özellikle çalışma hayatındaki konumunun giderek önem kazanması bu tür çalışmaların önemini giderek artırmaktadır.

Son günlerde ekonomi literatüründe yapılan alan çalışmalarında dikkat çeken konulardan bir diğeri de İslam ekonomisini konu alan çalışmalardır. İslam ekonomisi ile ilgili yapılan çalışmalarda İslam'ın ekonomik olaylara bakış açısını ve ekonomik sorunlara getirmiş olduğu çözümler tartışılmaktadır. İslam ekonomisinin temel dayanak noktası adalet ve eşitliktir. İslam ekonomisinde geleneksel ekonomide olduğu gibi temel hedefler korunmakla birlikte, insan refahını ve mutluluğunu artırıcı uygulamalar ön plana çıkmaktadır. Çünkü İslam ekonomisini öğretileri temelde Kur'an ve Hadisler tarafından hazırlanan düzen üzerine kuruludur.

Buna bağlı olarak geleneksel anlamdaki girişimcinin temel dürtüsü kar olmakla birlikte, sadece amacı kar elde etmek olmayan, İslam ekonomik şartlarına göre faaliyette bulunan girişimciler, aynı zamanda topluma fayda sağlamak, kendisinde

olanı başkasıyla paylaşmak, toplumu oluşturan bireyler arasındaki ekonomik eşitsizliği gidermek için faaliyette bulunmaktadırlar. Girişimcilere bu dürtüleri kazandıran, almış oldukları dini ve ahlaki terbiyedir. İşte İslam dini ekonomik anlamda girişimcilere bu terbiyeyi verecek en kutsal dindir. Müslüman girişimciye yalnızca ahlaki olarak kabul edilen ve sosyal olarak arzu edilen üretken iş faaliyetlerinde bulunmaları için izin verilir ve teşvik edilir. Bu nedenle İslam dinin ekonomik yaklaşımlarının incelenmesi, öğrenilmesi bilinmesi ve uygulanması büyük önem taşımaktadır. İslam, eksiksiz bir yaşam biçimini öngördüğü için, erkek ve kadın ayrımı yapmaksızın, her Müslüman'ın dini kurallara bağlı olarak, iş hayatı da dâhil olmak üzere hayatında yapmış olduğu her eylemi, ibadet olarak kabul eder. Aşağıdaki ayette bunun bir delilidir.

“Erkek olsun kadın olsun, kim imanlı olarak yararlı işler yaparsa işte onlar Cennete gireceklerdir. Ve kıl payı kadar hakları yenilmeyecektir.”

Nisâ Suresi, 4: 124.

Yapılacak olan bu çalışmada İslam ekonomisinde kadın girişimciler konusu teorik açıdan ele alınıp incelenecektir. Çalışmada öncelikle geleneksel anlayışa göre girişimcilik kavramı tanımlanacak, daha sonra İslam ekonomisi açısından girişimcilik açıklanacaktır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde İslam ekonomisine göre kadının ekonomideki yeri ele alınacak ve son olarak İslam ekonomisinde kadın girişimciler konusu analiz edilecektir.

Çalışmanın temel amacı; İslam ekonomisinin kadın girişimciliğe bakış açısını değerlendirerek, kadın girişimcilerin, ekonomik ve sosyal hayata etkilerini analiz etmektir. Aynı zamanda İslam ekonomisine göre kadının ekonomik hayattaki yerinin tespit edilmesi ve girişimci olmak isteyen kadınların neleri göz önünde bulundurması gerektiğinin ortaya konulması çalışmanın diğer amaçları olarak belirlenmiştir.

2. Girişimcilik Kavramı

Girişimcilik kavramı yeni olan bir kavram olmayıp, ilk kez Fransız ekonomisti Richard Cantillon tarafından 1755'te kullanılmış ve 19. yüzyılın başında Say tarafından yeniden gündeme getirilerek kullanılmaya başlanmıştır. Girişimciliğin yeni ve küçük işletmelerin kurulmasıyla bağlantılı olduğu da mutlaka altı çizilmesi gereken önemli bir husustur. Girişimcilik, Richard Cantillon tarafından malzeme, para ve yeni bir şirketin oluşumu olarak pazara sunulan işlerin bir birleşimi olarak tanımlanmaktadır. Adam Smith'e göre girişimcilik, egemen işbölümü modelinde değişikliklere yol açan faaliyetleri içermektedir. Ayrıca, Karl Marx tarihsel determinizm altında, bireyin tarih ve ekonomi içindeki önemini en aza indirerek girişimcileri göz ardı etme eğiliminde

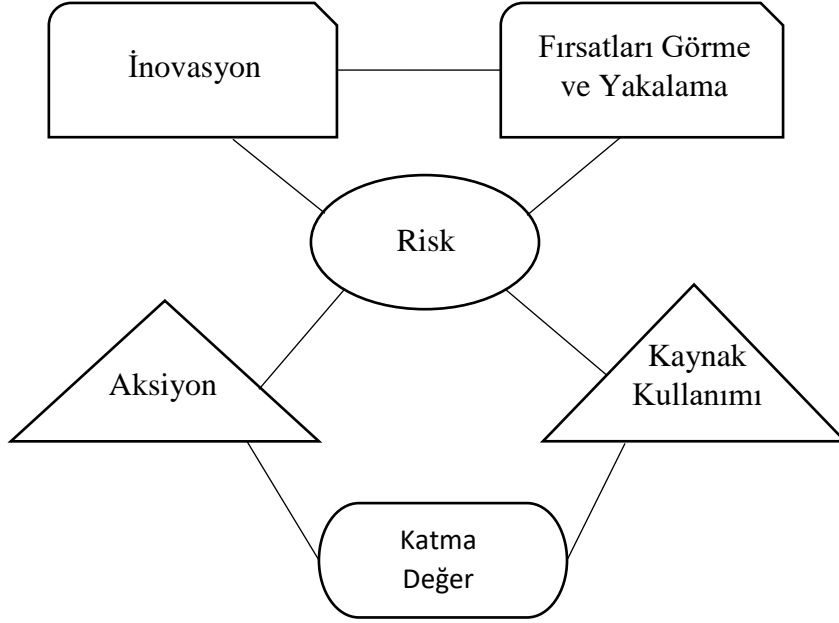
olmuştur. Schumpeter'e göre girişimcilik; yeni bir ürünün, sürecin, yolun, pazarın ve işlenmek üzere yeni bir hammadde kaynağının getirilmesi yoluyla bir değişim sürecidir. Bu şekilde girişimciler ekonominin üreticileridir ve sürekli gelişmektedirler. Drucker, girişimciliğin özünün, müşteri için değer yaratma süreci olduğunu vurgulamakta ve odağı, yeniliği, müşteriye yakınlıktan doğan fırsatları yakalamaya kaydırmaktadır (Abood, Aboyasın ve Ajloni, 2014: 2).

Ekonomik kalkınmanın önemli jeneratörü olarak kabul edilen KOBİ'ler, girişimcilikte daha büyük önem kazanmaktadır. Büyüklüklerinden, sermaye ve yönetim özelliklerinden kaynaklanan özel nitelikleri nedeniyle, KOBİ'lerde girişimcinin kişiliği hayati bir rol oynamaktadır. Girişimcinin bir yandan KOBİ'leri yönetmedeki önemli rolü ve gelecekteki ekonomik performansı, diğer yandan KOBİ'lerin önemi nedeniyle, girişimcinin ideal kişilik özelliklerinin konusu hem teori hem de pratikte sıklıkla tartışılan bir konudur. Ayrıca, KOBİ girişimcileri için lider ve risk alma konusundaki cinsiyet sorunlarının da göz önüne alınması gerektiği düşünülmektedir. Özellikle girişimcilerin kişiliği, KOBİ'lerin yönetiminde önemli bir rol oynamaktadır. Lider olmaları gerektiği için kişilik özellikleri, şirketin gelecekteki gelişiminin yönünü etkiler. Girişimci olma kararı, hayata ve dünyaya belirli bir yaklaşımla birlikte gelir. Girişimci olmak isteyen bir kişi belirli önkoşulları yerine getirmek zorundadır. Başarılı bir şekilde iş hayatında belli bir yer kazanmak isteyen bir kişi için girişimci olmak, belirli eğilimlere ve kişisel özelliklere sahip olmayı gerektirir (Kozubikova, v.d., 2017: 221-222).

Girişimci; değer oluşturan ya da dönüştüren, yeni ve farklı bir şey ortaya çıkaran bir kişi olarak tanımlanır. Ekonomide girişimci kavramı girişimci kişi anlamında kullanılır. Bir girişimcinin çalışması, teorik bilgi ve pratik beceriler kompleksine dayanır. Girişimci bir kişi, kendi işini başlatan, karşılaştığı olası riskleri organize eden, yönlendiren ve üstlenen bir kişidir. Ekonomideki bazı uzmanlar da girişimci bir insanın hiçbir şeyden yoksun olmayan bir ekonomik etkinlik oluşturabileceğini savunurlar (Mirela, 2018).

Aşağıdaki Şekil 1, girişimci kavramını tanımlamak için kullanılan temel unsurları göstermektedir. Görüldüğü gibi girişimciliği tanımlayan temel unsurları; inavasyon, fırsatları görme ve tanıma, risk, aksiyon, kaynak kullanımı ve sonuçta katma değer ortaya çıkarmaktan oluşmaktadır.

Şekil 1. Girişimci Terimini Tanımlamak İçin Kullanılan Ana Unsurlar

Kaynak: Filion,2008, s:8.

Diğer taraftan girişimcilik, iktisatta en ilgi çekici ama aşırı derecede zorlayıcı kavramlardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu durum onun temel olarak üstlenmiş olduğu fonksiyonların çokluğundan ve çeşitliliğinden dolayı, kesin bir tanımlamasının yapılamamasından kaynaklanmaktadır. Girişimciliğin tanımı iktisat okullarına bağlı olarak farklılık göstermektedir. Girişimcilik ya belirli bir amaç ve araç için tahsis verimliliğini artıran ya da yeni ürünlerin, süreçlerin ya da pazarların ilerici bir şekilde oluşturulması yoluyla sistemin dinamik performansını yönlendiren bir olgu olarak kabul edilir. Girişimcilik kavramının tanımındaki zorlukların bir başka nedeni de, konunun disiplinler arası bir doğaya sahip olmasıdır. Bu disiplinler; ekonomi, iş stratejisi, örgütsel davranış, sosyoloji ve psikoloji alanlarından gelen akademisyenleri kapsamakta, çoğu zaman da rekabet halindeki dallar ve araştırma alanlarından oluşmaktadır (Peneder, 2009: 2-3).

Tablo 1. Girişimci İle İlgili Yapılan Tanımlar

Tanımın özü	Yayın
Girişimci belirli bir fiyata almakta ve daha sonra belirsiz bir fiyata satarak belirsizliğe neden olan ve belirsizliğin taşıyıcısı olarak görev yapan kişidir.	Cantillon, 1755/1931
Girişimciler bir projektör gibidir (sürekli piyasaları gözleyip talep açıkları yakalayan, yeni talepler yaratan, talepteki değişimleri zamanında fark eden, kaynakları bir araya toplayarak üretim birimleri kuran, rekabetten kaçmayan, tam tersine rekabeti,	Defoe, 1887/2001

varlığının temel şartlarından biri olarak kabul eden, riske girmekten ve sorumluluk üstlenmekten çekinmeyen, atak ve yaratıcı kişilerdir).	
Girişimciler piyasa içerisinde meydana gelen değişimleri öngörme girişiminde bulunmakta ve piyasa içerisinde meydana gelen değişikliğe göre hareket etmektedir. Girişimci piyasa dinamiklerinin belirsizliğini önceden tahmin eden kişidir.	Knight, 1921
Girişimci, rasyonel bürokratik bilgiden muafiyet elde etmiş kişidir.	Weber 1947
Yenilikçi olarak da kabul edilmesi gereken girişimci piyasaya yeni birleşimler gerçekleştirmek yolu ile değişim getiren kişidir. Bu birleşimler çeşitli biçimlerde olabilir: <ul style="list-style-type: none">- Yeni bir ürünün piyasaya girişi, tüketicilerin aşına olmadığı ya da bir ürünün geliştirilmiş hali,- Yeni bir üretim yönteminin kullanılması,- Yeni bir pazarın açılması,- Hammadde ya da yarı mamul maddeler için yeni bir kaynak arzının elde edilmesi,- Tekel durumunun ortaya çıkması gibi herhangi bir sanayide yeni bir örgütlenme biçiminin uygulanması.	Schumpeter, 1934
Girişimci her zaman bir spekülátördür. Girişimci kişi gelecekte belirsiz koşullar ile ilgilenmektedir. Girişimcinin başarısı ya da başarısızlığı belirsiz faaliyetlere ilişkin beklentisinin doğruluğuna bağlıdır.	Von Mises, 1949/1996
Girişimci bir koordinatör ve arabulucudur.	Walras, 1954
Girişimcilik faaliyeti ekonomik sistem içerisindeki fırsatları belirlemektir.	Penrose, 1959/1980
Girişimci özünde bir aracı olmakla birlikte, kar fırsatlarına göre hareket eden ve fırsatların farkına varan kişidir.	Krizner 1973
Girişimcilik, mevcut kaynaklara yeni varlık üretme kapasitesi kazandırmayı içeren yenilik eylemidir.	Drucker, 1985
Girişimciliğin temelinde mevcut ya da yeni piyasaya mevcut ürün ya da yeni ürünle girmek bulunmaktadır.	Lumpkin & Dess, 1996)
Girişimcilik alanı fırsatların kaynaklarını çalışmayı kapsamaktadır; keşfetme süreci, değerlendirme, fırsatlardan yararlanma ve keşfeden, değerlendiren ve yararlanan bir dizi bireydir.	Shane ve Venkataraman, 2000
Girişimcilik pazar fırsatlarından yararlanmak için eşsiz ve tek kaynak paketlerini bir araya getirerek bireyler ve gruplar yolu ile refah yaratan sosyal sürece bağımlı olan bir bağlamdır.	Ireland, Hitt, ve Sirmon, 2003
Girişimcilik mevcut ya da yeni bir organizasyonda risk alma, yaratıcılık ya da yenilik ve sağlam mali yönetim gibi kavramların bir karışımı sonucu ortaya çıkan bir değişim ve gelişim sürecidir.	Commission of the European Communities, 2003

Kaynak: Ahmad ve Seymour, 2008, s: 8.

Yukarıdaki Tablo 1, girişimcilik kavramı ile ilgili olarak çeşitli dönemlerde yapılan tanımları içermektedir. Tablo incelendiğinde; girişimcilik tanımlarına zamana göre yeni kavramlar eklendiği ve tanımın zamanın koşullarından da etkilendiği görülmektedir. Ancak girişimcilik kavramının tanımının içinde yer alan öz, yıllar geçse de değişmemiş, aynı kalmıştır.

Girişimci ve girişimcilik şirketi veya firması terimleri birbirinin yerine kullanılmaktadır. Girişimci firmalar; 100'den az çalışanı istihdam edenler, 7 yaşından küçük olanlar ile piyasaya yeni girenlerden oluşmaktadır. Bu nedenle, girişimci firmaların katkısının karşılaştırıldığı kontrol grubu veya muadilleri olarak isimlendirilen firmalar ise, 100'den fazla çalışanı istihdam eden, 7 yaşından büyük olan firmaları kapsamaktadır. Diğer yandan girişimcilikle ilgili literatürde, hem mikro düzeyde, hem de bireysel firma veya girişimci düzeyinde ve makro düzeyde bu tanımlarla incelenmiştir. Günümüzde, küçük firmalar, genç firmalar, yeni firmalar veya girişimcilik oranı, nicelik olarak bölgesel ya da ulusal düzeyde ölçülmektedir (Praag, ve Versloot, 2007: 5-6).

Girişimciler, doğal zekâları, araçları kullanma ve sıkı çalışmalarıyla, kendilerine sunulan fırsatları en iyi şekilde kullanan kişilerdir. Ulusal ekonomilerin, endüstrilerin veya pazarların yönünü tarihsel olarak değiştirmişlerdir. İnovasyon sürecine bağlı olarak yeni ürünler ve gelişmiş organizasyonlar icat ederek yeni teknolojilere öncülük etmiş ve girişimcilerin birçoğu yapmış oldukları yeniliklerle, içinde yaşadıkları toplumu dönüştürerek insanları daha refah ve mutlu bir şekilde yaşar hale dönüştürmüşlerdir (Pahuja ve Sanjeev,2015).

3. Girişimcilik Özellikleri

Bu konuyla ilgili araştırmacılar yapmış oldukları çalışmalarda girişimcilerin karakter ve kişilik özelliklerine önemli ölçüde vurgu yapmışlardır. Bu konuda iki etkili teorik bakış açısını Schumpeter ve Rotter geliştirmiştir. Schumpeter'e göre, bir girişimcinin en ayırt edici özelliği onun yenilikçi doğasıdır. Girişimci, üretim araçlarını yeni kanallara zorlayarak, sürekli dinamik değişimi sağlamak için ekonomide liderlik yapar. Bunu, aşağıdaki faktörlerden bir veya birkaçına neden olan yeni bir üretim faktörleri kombinasyonu ile açıklamıştır. Bunlar; yeni bir ürünün tanıtımı, yeni bir teknolojinin kuruluşu, yeni bir pazarın açılması, yeni bir hammadde tedarikinin keşfedilmesi ve yeni bir organizasyon biçiminin gerçekleştirilmesidir. Rotter'in düşüncesine göre ise, iki insan kategorisi vardır. Birincisi dış kontrol odağına inananlardır. Bunlar İnsanın yaşadıklarını şansın sonucuna bağlarlar. Bunlar kontrolün dışındaki şans ya da faktörlere inandıkları için dış kontrol odağına inananlar olarak isimlendirilir. İkincisi; iç kontrol odağında inananlardır. Çoğu zaman, geleceğin kendi çabalarıyla kontrol edebileceklerine inanan insanlar, iç kontrol odağında inananlar olarak adlandırılırlar. Rotter'e göre, girişimci olan kişilerin, dış kontrol odağına değil, içsellikle inanma olasılıkları daha yüksektir (Nair ve Pandey, 2006: 48-49).

Girişimciler, yatırımcılar, mucitler, liderler, teknoloji uzmanları, pazarlama uzmanları ve üst düzey satıcılar olarak hareket edebilme yeteneğini göstermek için bir kerede birkaç kişiliğin özelliklerine ve tek bir kişide sahip olma becerisine toplanmış olan kişilerdir. Bu nedenle, girişimcinin daha iyi bir şekilde gösterebileceği bilgi ve beceriler olmalıdır. Bir girişimcinin en önemli kişisel nitelikleri şunlardır: iş yapmak istediği belirli bir alanda cesaret, kendine güven, sorumluluk, kararlılık, azim, proaktif yaklaşım, yaratıcılık ve risk. Girişimciler, kişisel özellikleri ve başarı gereksinimleri arasında tutarlı bir iş alanı seçmeye güçlü ve özel niteliklerini kullanarak bu iş alanını yönetme eğilimindedirler. Girişimciler bir tür içsel duygu ile hareket eder, yani kişisel kaderlerinin kendi çabalarının sonucu olduğunu hissederler ve inanırlar. İnsanların içindeki yaratıcılık, risk alma ve bağımsızlık, girişimci olma olasılığını arttırmakta ve çalışan olma olasılığını azaltmaktadır (Kozubikova, Bilan ve Bartos, 2015: 42-43). Girişimcilik, bir veya daha fazla kişinin yeni organizasyonlar yaratarak ekonomik riskleri desteklediğini ve başkalarına değer katmak için yeni teknolojiler veya yenilikçi teknolojiyi kullanan kişileri ifade eder. Benzer şekilde, girişimcilik fırsatları bulmak, yakalamak, yenilikçi ürünler, hizmetler üretmek ve potansiyel değerlerini elde etmektir. İnsanlar üç eğitim yeterliliğine hâkim olmalıdır. Birincisi; akademik yeterlilik, yani kültürel ve bilimsel bilgidir; ikincisi profesyonel yeterlilik, yani mesleki bilgi ve teknolojidir; Üçüncüsü, bir kişinin profesyonellik duygusunu ve yeni işlere girişme kabiliyetini, yani girişimcilik eğitim yeterliliğini kanıtlamaktır. Eğer bir kişi üçüncü yeterliliğe sahip değilse, onun akademik ve profesyonel bilgi ve teknolojisi hiçbir öneme sahip olmayacaktır (Zhang ve Zhang, 2013: 139-140).

Uzmanlar, bir girişimcinin varlıklarını birkaç kategoriye ayırır. Bu kategorilerden biri, bireysel yetenekler, girişimcilik bilgisi ve girişimcilik uzmanlığı ve karakteristik özellikler temelinde yaratılırken, diğeri ise, faaliyetlerin, uzmanlığın ve deneyimin ve insanlarla çalışmanın yeteneklerinin gerçek içeriği temelinde yaratılır. Bir girişimcinin başka özelliklere de sahip olması gerekir. Bunlar; hoşgörü, başkalarını dinleyecek irade, hızlı değerlendirme ve işlerin ve çalışanların iyi tarafının tanınmasıdır. Girişimci için; entelektüel kapasite, entelektüel verimlilik, coşku, düşüncelerini ifade etme gücü gibi özelliklerde hayati önem taşımaktadır. Girişimci faaliyetlerin psiko-sosyo-profesyonellik gerektirdiği için girişimcinin yukarıda belirtilenlerin dışında ek özelliklere sahip olmasını gerektirmektedir. Bu özellikler ile girişimcilik arasında yakın korelasyon vardır. Bunlar; yaratıcılık, hayal gücü, öfke ve karakterdir (Mirela, 2018).

Girişimcilik için gerekli olan özellikler; kendine güven ve iyimserlik, riskin kabul edilmesi, karşılaşılabilecek sorunlarla mücadele, uyum sağlama, pazar bilgisi, bağımsız düşünce, bilgi, enerjiye ve sebatan olumlu tepkiye, başarı ihtiyacına, inisiyatif, sabır, ileriye dönük vizyon ve eleştiriye açık olmaktır. Yine bir girişimcide inisiyatif, yaratıcılık, risk alma ve sorumluluk duygusu olmalıdır. Bununla birlikte

fırsatların, bağımsızlığın, öz verimliliğin, sosyal liderliğin, sezginin ve gelecekteki potansiyel vizyonunun tanımlamasını yapabilmelidir. Girişimci, risk alma, bağımsızlık, yenilikçilik ve yaratıcılık, özgüven, planlama, başkalarıyla ilişki kurma ve fırsatları bilen kişilerdir (Abood, Aboyasın ve Ajloni, 2014: 3).

4. Literatür Taraması

Dechant ve Al Lamky, (2005), Bahreyn ve Umman'da, kadınların iş kurma deneyimleri hakkında araştırma yapmak için, temelini on Arap kadın girişimcinin oluşturduğu bir çalışma gerçekleştirmişler ve yapmış oldukları araştırmanın gelecekte bu tür araştırmalar için bir başlangıç noktası olabileceğini öne sürmüşlerdir. Sonuç olarak, kadınlar için bir kariyer seçeneği olmasının yanı sıra, genel bir olgu olarak girişimcilik yollarını araştırmak o dönem de hızlı bir şekilde gelişmiştir. Bundan dolayı adı geçen dönemde (2005 ve sonrası), girişimciler arasında oldukça fazla sayıda kadın olduğu çalışmada belirtilmiştir. Bununla birlikte, bu araştırmanın bir kısmı, Arap ülkelerindeki kadın girişimcilere, özellikle de özel işletmelerin, bu ulusların petrole ve gurbetçi (yabancı) işçilere olan bağımlılıklarını azaltmalarının bir yolu olarak görüldüğü, Arabistan Körfezi çevresindeki kadınlara odaklanarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma Arap kadın girişimcilerinin deneyimlerinin genellikle benzerlerinden farklı olarak çalıştıklarını göstermiştir. Bu farklılıklar, kuruluş sermayesinin ve diğer kaynakların güvence altına alınması, ağ kurma ve iş-aile dengesi ile ilgilidir. Arap ve İslami değerlerle dolu olan dini ve kültürel ortam, incelenen Bahreyn ve Umman işletme sahiplerinin, girişimci deneyimlerini şekillendirmede önemli bir rol oynadığı ortaya çıkmıştır. Yine çalışmada, girişimci ağların kolaylaştırılması, bir bölgede girişimcilerin canlılığını artırmanın anahtarı olacağı sonucu vurgulanmıştır. Diğer yandan; bu araştırmanın odağını, girişimci ağ organizasyonlarına üye katılımını arttırmaya yönelik ve ilişki pazarlaması kavramlarından geliştirilen yöntemleri araştırmak olmuştur.

Nawaz (2009), kırsal Bangladeş'te kadınların girişimcilik gelişiminin kritik faktörlerini analiz etmeyi amaçlayan bir çalışma yapmıştır. Çalışmada yapılan analiz, ampirik araştırma bulguları tarafından desteklenen son teorik gelişmeleri de içeren fikirlere dayanmaktadır. Çalışma; düzenleyici, normatif ve bilişsel olmak üzere üç tür faktöre odaklanan, kurumsal teoriye dayanan analitik bir çerçeve çizmektedir. Düzenleyici faktörler, farklı kural ve yönetmeliklere atıfta bulunur. Çalışmada kırsal Bangladeş'te kadınların girişimcilik gelişimini kolaylaştıran hükümet politikaları düzenleyici faktörlere örnek olarak gösterilmiştir. Çalışmaya göre; normatif ve bilişsel faktörler; normları, kuralları, düzenlemeyi ve toplumun değerlerini içerir. Bu faktörlerin analizine dayanarak çalışma, kırsal Bangladeş'te kadınların girişimcilik gelişiminin nasıl geliştirileceğine dair birçok önemli politika önerisi sunmuştur. Ayrıca çalışmada; yaygın okuma-yazma bilmeme, temel eğitim eksikliği, eğitim ve deneyim, kırsal kesimdeki kadınların girişimcilik gelişiminde ciddi engeller olmaya

devam ettiği gibi sorunların yanında; batıl inanç ve hukukun üstünlüğünün olmaması, kırsal kesimdeki kadınların aile dışındaki ekonomik faaliyetlere katılımını da etkilediği vurgulanmaktadır.

McIntosh ve Islam (2010), tarafından yazılan Bahreyn'deki 180 kadın girişimciye anket uygulayarak gerçekleştirilen makale, çeşitli sosyo-ekonomik faktörlerin, kadınların kariyer olarak girişimciliği seçmedeki kararları üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamıştır. Makale sonucunda; insan sermayesini, katılımcının iş seçiminde, aranan finansman türünde ve ağ kurma düzeyinde etkili olduğu ortaya çıkmıştır. İslami bir ülkede iş yaparken dini gruplarla bağın olması avantaj sağlayacağı yönündeki beklenti çalışmada desteklenmemiştir. Bununla birlikte, İslami geleneklere uyan kadınlar, genellikle erkek egemen iş dünyasında kabul edildiği sonucuna ulaşmıştır. Makale muhafazakâr bir Müslüman ülkede İslam ve Şeriat'ın kadınların girişimciliği üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Çalışmada örnek olarak seçilen girişimcilerin, geleneksel olmayan alanlara yönlendirilen daha fazla eğitim ve iş tecrübesi gerektiğinden, daha fazla insan sermayesi olan geleneksel işletmelere girme eğiliminde oldukları ortaya çıkmıştır. Ancak, sosyal sermayenin geleneksel olmayan bir işe girme kararını etkilemediği sonucu da çıkmıştır. Çalışmada teknoloji yoğun sektörlerin kadınlar için daha büyük fırsatlar açtığı görülmüştür. İslami gelenekler kadınların yaşamında önemli bir rol oynadığı, İslami kurallara göre giyinen kadınların iş ağlarına daha iyi erişebildiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca çalışma, girişimlerini destekleyen aileleri olan kadınlar da ağlara daha iyi erişime sahip olduğu saptanmıştır.

Roomi ve Harrison (2010), Pakistanlı kadın girişimcilerin, toplumsal cinsiyetle ilgili zorluklarını anlamak, bu kadınların özel kapasite oluşturma ihtiyaçlarını araştırmak ve kapasite geliştirme programlarının kadın işletmelerin kuruluşu ve performansı üzerindeki etkilerini değerlendirmek için bir makale yazmışlardır. Bu makale, kadınların girişimciliğini İslami bir sosyo-kültürel bağlamda anlamak için kullanılan çeşitli teorik bağlamların gözden geçirilmesiyle başlamaktadır. Bu makaleden; İslami Pakistan'daki kadınların, girişimci olmalarının önünde belirli engellerle karşı karşıya oldukları ve bu engellerin sadece girişimci yeterliliklerine sahip kadınların eğitimi ile azaltılabileceği şeklinde iki çalışma önermesi geliştirilmiştir. Çalışmada yapılan bu önermeler üç süreçte incelenmiştir: Bunlardan birincisi; mevcut ve potansiyel kadın girişimcilerin eğitim ihtiyaçları hakkında bilgi toplamak için bir saha araştırması yapmak, ikincisi; sadece kadınlara yönelik bir eğitim modülünün tasarımı ve geliştirilmesi, üçüncüsü; 18 ay sonra katılımcılarla yapılan bir takip anketidir. Makalede denekler ve katılımcılar rastgele seçilmiş, girişimci faktörlere ve özelliklere göre bölümlere ayrılmıştır. Yapılan çalışmanın sonucunda, Pakistan'daki müslüman kadın girişimciler tarafından algılanan engellerin, katılımcıların sermaye ve yeterlilik geliştirmelerine olanak tanıyan, yalnızca kadınlara yönelik eğitimlerle hafifletilebileceği tespit edilmiştir. Kadın girişimcilerin İslami bir sosyo-kültürel

bağlamda arzu ettikleri ve elde ettikleri öğrenme sonuçları hakkındaki daha fazla bilgi sahibi olmaları ile kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesi, gelişmiş eğitim ve öğretim programları tasarlamak için bir temel olabileceği çalışmada ortaya çıkan diğer bir sonuçtur.

Alam, Senik ve Jani (2012) tarafından yazılan makale, Malezya'daki Kadın Girişimci Dernekleri Federasyonu üyeleri arasından rastgele seçilen 194 Malezya'lı kadın girişimcinin motivasyon faktörlerini ve engellerini incelemeyi amaçlamıştır. Bu çalışmada; araştırma, posta anketi yoluyla dağıtılan bir anket kullanılarak toplanan birincil verilere dayanarak yapılmıştır. Anket, demografik ve işletme bilgileri, motivasyonlar, girişimcilik özellikleri ve işletme sorunları gibi ilgili alanları değerlendirme sorularından oluşturulmuştur. Anketin sonucu, kadın girişimcilerin işe başladıklarında sorun yaşadıklarını göstermiştir. Örneklemedeki katılımcıların karşılaştıkları en büyük zorlukların; kuruluş öncesi ve sonrası daha büyük sorunlarla mücadele etmek, kuruluş aşamasında ve satın alma için finansal kaynak bulamamaları, işletmenin yerini satın alamamaları, işleri için yeterli zaman harcayamamaları olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcılar ağır iş nedeniyle stres altında yaşadıklarını da ifade etmişlerdir.

Babak, M., v.d., (2012), tarafından yazılan makale Pakistan'daki girişimcilik faaliyetlerinde yer alan kadınlara yöneliktir. Araştırmanın amaçları; katılımcıların kişisel bilgilerini tespit etmek (yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, v.b.), kadın girişimcilerin motivasyonlarını etkileyen faktörler ile kadın girişimcilerin karşılaştığı engelleri ve zorlukları belirlemektir. Çalışmanın hipotezleri ise; kadınlar, aile gelirine katkıda bulunmak için girişimciliği tercih etmekte, kadınlar bağımsızlık arzusundan dolayı girişimciliği tercih etmekte ile yetersiz eğitim ve beceri eksikliği kadın girişimciliğinin önündeki engellerdir şeklinde belirlenmiştir. Çalışma; Pakistan'daki girişimcilik faaliyetlerinde yer alan kadınların çoğunlukla düşük eğitim seviyesine sahip oldukları, yaşlarının 30-49 arasında değiştiği ve evli olduklarını ortaya koymuştur. Yine çalışmanın sonucunda; Pakistan'daki kadın girişimciler, kişisel harcama için gelir elde etme, aile gelirine katkıda bulunma, kişisel hırs ve kişisel tatmin için kazanç elde etmek istemelerinden dolayı girişimci olma konusunda motive oldukları ortaya çıkmıştır. Ayrıca çalışmada; Pakistan'ın nispeten geleneksel bir toplum olarak kabul edilmesinden dolayı, kadınların ticari faaliyetlerinin devamını kısıtlayan bir çok sosyal ve kültürel kurum olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, yine bu araştırma, mevcut girişimcilik engellerini kadın girişimcilik faaliyetleri açısından değerlendirmiştir. Çalışmanın bulguları arasında; yetersiz eğitim, rehberlik eksikliği, sermaye kullanılamazlığı, gümrük ve yerel kültür gibi faktörlerin kadın girişimci faaliyetlerinin önündeki engeller olduğu yer almaktadır.

Ahammad, ve Moudud-Ul- Huq (2013), tarafından yapılan çalışma, Bangladeş'te kadın girişimcilerin karşılaştığı sorunları, kadın girişimciliğinin önündeki başlıca

engelleri ve zorlukları ortaya koymaya çalışmıştır. Çalışmada; daha fazla sayıda kadın girişimcinin, ülkenin ekonomik faaliyetlerine dahil olduğu ve az ya da çok ekonomik gelişmişliği artırmak için önemli bir rol oynadıkları vurgulanmıştır. Çalışmada; fon yetersizliği; bilgi eksikliği ile birlikte en büyük sorunlardan biri olduğu vurgulanmış, yeterli kaynak eksikliği de diğer bir problem olarak ifade edilmiştir. Ayrıca, kadın girişimcinin gelişimi ve büyümesi için farklı devlet kurumlarından ve sivil toplum kuruluşlarından kurumsal destek alınması gerektiğinin altı çizilmiştir. Ek olarak, hukuki ve kurumsal kuralların yapılanması gerekliliği, kadın girişimciliğinin zorlukları ile gelecek beklentileri arasında bir denge kurmaya ihtiyaç olduğu, böylelikle yeni umutlarla yeni bir girişim oluşturmayı teşvik edeceği çalışmada vurgulanmıştır. Çalışma ayrıca, hükümet ve hükümet dışı kuruluşların, Bangladeş'te kadın girişimciliğinin gelişmesi için bir araya gelmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Çalışmada Bangladeş'te kadın girişimciliği sadece ekonomik özgürlüğe kavuşmanın bir yolu değil, aynı zamanda gelir getirici bir kaynak olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Çalışmada Bangladeş'te kadın girişimcilerin ekonomiye önemli katkılarının olduğu, buna rağmen, işlerini yürütme konusunda çeşitli engellerle karşılaştığı ifade edilmiştir.

Ilhaamie, v.d., (2014), yazdığı makalede, Malezya KOBİ'lerinde Müslüman kadın girişimcilerin karşılaştığı zorlukları incelemeye çalışmıştır. Makalenin yazıldığı dönemde, işletmelerin yalnızca% 15,9'u kadın girişimcilere aittir. Ayrıca bu durumun, Malezya Hükümeti'nin 2011'de% 30 olan hedefinin çok gerisinde kaldığı da vurgulanmıştır. Kadın girişimcilere yönelik yapılan anketler, Malezya KOBİ'lerinde 250 Müslüman kadın girişimciye basit rastgele örnekleme tekniği kullanılarak posta yoluyla dağıtılmıştır. Anketlere verilen cevap oranı % 44 olarak gerçekleşmiştir. Ankete katılanların karşılaştığı en sık problemlerin; finans eksikliği (% 79,2), talep eksikliği (% 50,9) ve konum sorunu (% 50,9) olduğu tespit edilmiştir. Bu arada, zorluklara önerilen çözümler, dini kuralları uygulamak (fitre ve sadaka vermek, dualar etmek ve yetimlere bakmak), işini iyi yapmak (müşteriler, iş kadınları kuruluşları, tedarikçiler, rakipler ve işçilerle iyi ilişkiler kurmak) , iş hayatının dengesini kurmak için işini geliştirmektir.

Grine, Fares ve Meguellat (2015) tarafından yapılan araştırmanın amacı, maneviyatın kariyer, iş hayatı ve genel girişimcilik davranışları üzerindeki etkilerini göstererek, İslami maneviyatın Malezya'daki Müslüman kadınların girişimciliği üzerindeki etkisini incelemek olmuştur. Maneviyatın kadınların girişimcilik etkinliklerini, iş hayatında etik davranış seçimlerini, karar verme aşamalarını şekillendirmede ve iş-yaşam memnuniyetini artırmadaki etkisini ortaya koymak için Malezya'daki kadın girişimcilerle yapılan açık uçlu görüşmelerden oluşan ampirik bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmanın bulguları maneviyatın Müslüman kadın girişimcilerin başarısındaki konumu ve kilit rolünü vurgulamaktadır. Bu çalışma; iş ve kadın başarısı arasındaki dini uyumluluğun altını çizmenin yanı sıra, Müslüman kadınların faydalanılmamış toplumsal potansiyeline yönelik anlamlı beklentilerinin maneviyatla desteklenen

yeterlikleri ışığında, yaratıcılık ve girişimcilik becerilerinden yararlanmayı da vurgulamaktadır. Bu çalışma maneviyat tanımının ortak bir belirleyicisi olarak Allah'la olan bağı desteklemekte ve maneviyatın, Malezya'daki kadın girişimcilerin aile ve hayati ihtiyaçların önceliklendirmesinde, motivasyon, sosyal sorumluluk ve karar verme süreçlerinde anlamlı bir rol oynadığını göstermektedir.

Nesrine, (2015), tarafından yazılan makale, kadınların girişimciliğe yönelik tutumlarını araştırmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda makale; Arap dünyasındaki kadınların girişimcilik faaliyetleri sürecinde karşılaştıkları engelleri ve kadınları girişimciliğe iten güdüleri tartışmaktadır. Çalışma, bu fenomeni anlamak ve kadınların işe başlamalarında kendilerine yardımcı olmalarına ya da onlara engel olabilecek motivasyon ve engelleri aşmak için kadın girişimciliği konusundaki önceki yayınlanmış çalışmalarını gözden geçirmektedir. Bu çalışmanın ana bulguları, girişimcilik sürecine katılmalarında kadınlara engel olan veya yardım edebilecek farklı motif ve engellerin araştırılmasını içerir. Nitekim, geliştirilen kavramsal çerçeve, kadın motivasyonları ile iş hayatındaki engelleri arasında bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmanın sonucunda kadınların girişimcilik kararlarının, girişimcilik süreci boyunca hem motivasyon hem de engeller tarafından belirlendiği ortaya çıkmıştır. Yine bu kavramsal makalenin ana katkıları arasında: Arap kadınları girişimcilik faaliyetleri benimsemeye iten ya da zorlayabilecek motivasyonlara ve engellere ışık tutmak; kadın girişimcilik süreci için bir model geliştirmenin yanı sıra gelecekteki çalışmalarda referans olacak bir kadın karar süreci çerçevesi geliştirmek olduğu ifade edilmiştir. Çalışmada, girişimci, girişimcilik ve kadın girişimciliğini analiz etmenin yanı sıra girişimcilikteki cinsiyet farkına ışık tutan paradigmlar ele alınmıştır. Çalışma ayrıca, Arap dünyasındaki kadınları girişimciliğe iten nedenleri ve iş kurma sürecinin başlarında karşılaşılabilecekleri engelleri incelemiştir.

Rhouse vd. (2016) tarafından yazılan makalede; kadın girişimcilerin İslamiyet'e uygun olarak girişimciliği nasıl inşa ettiklerini incelemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca bu araştırma, Malay Müslüman kadın girişimcilerinin İslami girişimci kimliklerini günlük yaşamlarında nasıl inşa ettiklerini anlama konusundaki anlayışı artırmayı hedeflemiştir. Çalışma veri toplama, yarı yapılandırılmış görüşmelerle yapılmış ve tematik yöntem kullanılarak analiz edilmiştir. Makale; kadın girişimcilerin İslam'ın; helal ve haram meselelerini, niyeti, ılımlılığı, faiz yasağını ve sıla-i rahim konusundaki görüşlerini kabul ettiklerini ortaya koymuştur. Kadın girişimciler İslam'da tanıtıldığı gibi girişimciliği benimsemişlerdir. Bu çalışmanın, araştırma alanında cinsiyet ve girişimcilik alanına yeni bilgiler eklediği kabul edilmektedir. Ayrıca çalışmanın, Malezya'daki İslami girişimciliği incelemek için yenilikçi ve önemli bir yol sunduğu ifade edilmiştir.

Naieema (2016) yaptığı çalışmada, İslami kadın girişimciliğinin kurumsallaşması için kritik faktörlerin analiz edilmesini amaçlamıştır. Çalışma kadın girişimciliğine iki

bakış açısına odaklanıp: önce İslami, sonra da kurumsal teoriye göre değerlendirme yapmıştır. Makalede iki tür bağlantı geliştirilmiştir. Biri İslam'la kadın girişimciliği, diğeri ise neo-kurumsal teori ile İslami kadın girişimciliğidir. Kadınların, İslam'da girişimcilik faaliyetlerine katılmasından hiçbir zaman yasaklanmadığı ifade edilmiştir. açıktır. Ancak, yalnızca kesinlikle izlenmeleri gereken kadınlar için belirli koşullar vardır. Çalışma, bu koşulları neo-kurumsal teorinin üç mekanizması altında göstermektedir. Bunlar, zorlayıcı, normatif ve taklit mekanizmalardır. Zorlayıcı mekanizma göz önüne alındığında, kadın girişimciler, İslami Şeriat'a dayanan kural ve düzenlemelere uymak zorundadır. Normatif mekanizma altında, İslami değerler ve normlar kadın girişimciler tarafından takip edilecektir. Taklit mekanizması olarak, Müslüman kadın girişimciler, diğeri Müslüman kadın girişimcilerden sonra inşa edilebilir. Bu üç mekanizmanın, İslami kadın girişimciliğini istenen düzeyde kurumsallaştırabileceği bu makalede belirtilmiştir.

5. İslam Ekonomisinde Girişimcilik

İslam düşüncesini iki temel kaynak oluşturmaktadır. Bunların birincisi; Kur'an, ikincisi; Hz. Muhammed'in (S.A.V.) sözleri ve davranışlarıdır. Müslümanlar için Kur'an, bir rehber kitaptan daha fazlası olarak kabul edilmektedir. Kur'an Allah'ın gerçek sözleridir. Bu sözlerin ne anlama geldiği ve ayetlerin anlamının yorumlanması için Müslümanlar, hadislerde yer alan sözlere ya da Hz. Muhammed'in (S.A.V.) davranışlarına bakmaktadırlar. Kur'an'ın ileri sürdüğü İslami dünya görüşü, insanları, ihtiyaçlarını karşılamak için kaderlerini şekillendirmede etkin bir rol oynamaya ve onları fırsatları takip etmeye yönlendirmektedir. İslami görüşe göre yapılan bu yönlendirmenin; Müslümanlara ekonomik davranış modeli olarak girişimciliği tavsiye ettiği söylenebilir (Davis, 2013: 65-66).

Genel olarak İslam ekonomisinde girişimcilikle ilgili literatür, İslami finans veya ekonomi ile ilgili olandan daha azdır. İslami yaklaşımda girişimcilik; dürüstlük, tecrübe, sermayeyi büyütme, yatırım yapma, ortaklık ve insanlarla işbirliği gibi çeşitli değerlere odaklanmaktadır. Bu bireysel değerler, işletme ve girişimcilikteki başarı ile birebir ilişkilidir. İslam'ın girişimciliği teşvik eden ve girişimciliğe birçok değer katan bir din olduğu kabul edilir. İslam; Müslümanları girişimci ve yenilikçi olmaya teşvik etmektedir. Bu duruma göre; dikkate alınacak ilk şey, bir iş insanı olan Hz. Muhammed'in (S.A.V.) hayatıdır (Salah, 2018).

İslam'da girişimcilik faaliyetleri ve din arasında bir ayrım yoktur. İslam'ın, girişimcilik davranışına rehberlik etmek için Kur'an ve Hadis'e dayanan kendi girişimcilik karakteristiği ve yol gösterici ilkeleri vardır. Buna göre; insan doğası gereği, öncelikle bir Müslüman, sonra girişimci olmalıdır. Müslüman girişimci Allah'ın nimetlerini diğeri tüm faktörlerin üzerinde aramalıdır. Müslüman girişimciler, girişimcilik faaliyetlerini sadece kâr amaçlı değil, her şeyden önce farz-ı kifayeyi yerine getirmek

için yapmalıdırlar. Bir girişimci Allah'a inanmakla birlikte, kendini geliştirmek ve Allah'ın ve Peygamber'in bütün öğretilerini öğrenmek ve uygulamak için servet arayışında, yani girişimci olma arayışında çaba göstermelidir. Başarılı girişimci, Allah'a takva ve imanın büyüklüğüne sahip olarak, girişimcilik faaliyetlerinden çok fazla kar elde eden kişidir. İslam, genellikle girişimciliğe ve mülkiyet haklarına olumlu bir yaklaşım sergilemektedir (Faizal, Ridhwan ve Kalsom, 2013: 191-193).

“Gece olsun gündüz olsun, uyumanız ve Allah'ın lütfundan nasibinizi aramanızda O'nun varlığının delillerindedir. Gerçekten bunda, işiten bir kavim için ibretler vardır.”

Rum Suresi, 30: 23

Yukarıdaki Ayet; insanları hem çalışmaya teşvik etmekte hem de iş fırsatlarını takip etmeyi tavsiye etmektedir. Aynı ayet; insanlara rızıklarını aramaları ve onun peşinden koşmaları gerektiğini ifade etmektedir. Yine ayet geceleyin uyumanız ve gündüzün Allah'ın lütfundan nasibinizi aramanız şeklinde de yorumlanmaktadır. Ancak her iki zamanın, yani hem gecenin hem gündüzün, her iki işe elverişli olduğu anlamının daha kuvvetli olduğu kabul edilmektedir (Karaman, vd., 2012: 405) .

İslam, bir bütün olarak toplumun hedeflerinin gerçekleşebilmesinin, gelişmiş ekonomik faaliyetlerde bulunmanın bir sonucu olduğunu vurgulamaktadır. Müslüman girişimcilere getirilen sınırlamaların çoğu, topluma zarar verebilecek etkinlikleri azaltmayı amaçlamaktadır. Buna rağmen, bazı Batılı ekonomilerin savunucuları, bazen Batı iş faaliyetlerinin göreceli finansal başarısını, Batı hukukunun, İslami sistemlerin üstünlüğüne bağlı olarak ortaya çıktığını savunmaktadırlar. Bu tür savunucular, genellikle dine dayalı ekonomilerin, ekonomik büyümeyi engellediğini veya üretken iş girişimlerine başvurabilmek için yeterli teşvik veya motivasyon sağlamadıklarını ileri sürmektedirler (Hassan ve Hippler, 2014: 171-172).

Müslüman bir girişimcinin, ekonomik gelişmeye güçlü bir ivme kattığı ve Allah (C.C.) yolunda bir mücadeleci olduğu kabul edilir. Müslüman girişimcilerin ekonomisinde görülen sürekli ilerleme, dini açıdan da insan refahıyla ilgili görevlerini yerine getirmelerini sağlamaktadır. Başarılı bir Müslüman, hem bu dünyada hem de ahirette saadete erişebilmek ve bizzat kendisi ile birlikte topluma katkıda bulunabilmek için, güçlü bir ekonomiye sahip biri olmalıdır. Bu grup aynı zamanda sadaka, hac ve diğer hayır işleri gibi dini ibadetlerini yerine getirmeye büyük önem verirler. Güçlü, dindar Müslüman girişimciler tarafından yürütülen ekonomik faaliyetler, iyi ve saygın bir toplumun ortaya çıkmasına katkı sağlayacaktır. Bunun nedeni, girişimci faaliyetlerinin temelini, içinde bulunan merhamet, işbirliği, dayanışma, dürüstlük ve güven gibi tüm asil nitelikleri barındırmasıdır. Başarılı bir Müslüman girişimcinin varlığı, diğer Müslüman girişimcilerin ekonomik başarısında rol model olabilir. Bu grup tarafından yürütülen faaliyetler İslam hukukuna dayanan ekonomik faaliyetlerdir ve onu ihlal eden unsurlardan uzaktır. Bu grupların ekonomik alanda yer alması, topluma ve diğer

girişimcilere İslam'a dayalı iş yürütmek için örnek olacaktır. Şu anda Müslümanların karşılaştıkları ekonomik kriz, adil olmayan gelir dağılımı ve iş fırsatlarının olmayışından kaynaklanmaktadır. İslam ekonomisi bir bütün olarak, ekonomik krizlerle mücadelede insanların hem bedensel hem de ruhsal gelişiminin önemini vurgulamaktadır. Girişimciler, İslam ekonomik sistemi içinde yer alan unsurları, topluma uygulamak için önemli aktörler olarak kabul edilirler (Yaacob ve Azmi, 2012: 1134-1135).

İslam'ın kusursuzluğu sadece dini yönleri değil, aynı zamanda en iyi yaşam tarzlarını da içeriyor olmasıdır. Kur'an ve Hadis, insan yaşamının en iyi ana kılavuzu ve tam bir referans kaynağıdır. Buna ek olarak İslam; insanların yaşam amaçlarına ulaşmaları için ve Yaratıcılarına daha yakın olmaları için sağduyulu bir şekilde hayat sürmelerini sağlamaktadır. İslam'a göre, Allah kullarına kazançlarını O'nun davasına harcamayı teşvik eder. İslami görüşe göre; helal kazancın aranması, yeni bir iş girişimciliği alanında çalışılması ve Müslümanlar için yapılması gerekli olanın en iyi şekilde yapılması bir zorunluluktur. Girişimciler, özellikle iş hayatı ile ilgili olarak, Kuran'da sıklıkla tartışılan bireyler ve gruplar arasındadır. Asıl amaç, bu dünya ile birlikte ahirette de Allah'ın merhametini ve nimetini kazanmaktır (Boulven, 2018).

“Allah, rızık konusunda kiminizi kiminizden üstün kıldı. Üstün kılınanlar, rızıklarını ellerinin altındakilere vermezler ki rızıkta hep eşit olsunlar. Şimdi Allah'ın nimetini mi inkâr ediyorlar?”

Nahl Suresi, 16: 71.

İslam dini, Müslümanlara, sabit bir ücret karşılığı başkaları tarafından istihdam edilmesine izin vermenin yanında, girişimcilik faaliyetlerinin içinde bulunmalarını da tavsiye etmektedir. Müslümanlara yönelik bu tavsiyenin, Kuran'ın insanlara yönelik, yeryüzünde mevcut olan tüm kaynakları kullanmaları ve bu kaynaklarla fırsat oluşturmaları gerektiği tavsiyesine dayandığı kabul edilir. Allah (C.C.), Müslümanların günah olan kaynaklardan beslenmelerini ve yaşamlarını sürdürmelerini yasaklar. Bunun yerine onları, ticaret yoluyla bir hayat kazanmaları için teşvik eder. İslam dini, iş ve ticaretle uğraşmanın evlilik, ailevi ve suç meseleleri ile uğraşmak kadar önemli olduğunu kabul eder. İslam'da girişimciliğin sosyal olarak yürütülmesi gereken bir sorumluluk olduğu da kabul edilir. İslam'da sosyal açıdan; istihdam, ticaret ve diğer geçim ihtiyaçlarının karşılanması için yapılan faaliyetler yaşamın tamamlanmasında herkes tarafından taşınması gereken bir sorumluluk olarak görülür (Hamid ve Sa'ari, 2011: 111-113).

Dini dikkate alarak yapılan ekonomik faaliyetlerde iş yapmanın bazı sınırlandırmaları vardır. Buna bağlı olarak İslam'da uygulanan sınırlamalar, ilgili kişilerin veya tarafların yararını esas alan sınırlandırmalardır. Doğal olarak, yasaların ve sınırların

yokluğu, insanların ya da örgütlerin anormal davranışlarda bulunmalarına yol açarak; aşırılıkları, suiistimalleri ve çatışmaları ortaya çıkaracaktır. Diğer yandan İslami girişimcilikte bankacılığında önemli bir rolü vardır. Genel olarak, İslami bankaların, finansmanın ve dünya çapındaki mevcut pazarlarının genişlemesi, İslami girişimciliğin gelişimini artırmaktadır. Birçok yazar, İslam'ın, diğer dinler gibi, özel inisiyatifler yoluyla gelişmeyi engellemediğini ve aslında girişimciliğe izin verdiğini veya teşvik ettiğini kabul etmektedirler (Oukil,2013: 112-113).

Girişimcilik eyleminin doğası, girişimcinin temel değerleri ve dini inancı arasındaki uyumdan kaynaklanmaktadır. İslam inancının değerlerine göre İslami girişimcilik fırsatını destekleyen, bir çekirdek iş ve gündelik hayatın bütünleşmesidir. İslam, Allah'ın yarattığı insanın yeryüzündeki rolünün, mütevazı olmak olduğunu ve tüm faaliyetlerini bir ibadet eylemi olarak kabul etmesi gerektiği görüşüne dayanır. Hem fiziksel hem de entelektüel emeğe değer verilir ve iş hayatında, her biri toplumun iyileştirilmesine katkıda bulunduğu sürece, yüksek ve düşük dereceli pozisyonlar arasında bir ayırım yoktur. Bu nedenle Kur'an, değer odaklı bir davranış olarak çalışmak için insanları teşvik eder (Sidek, Pavlovich ve Gibb, 2018: 699-700).

Tablo 2. Müslüman Girişimcinin Dört İş Fonksiyonunda Gösterdiği Belirleyici Özellikler

İş fonksiyonları	Müslüman Girişimcilerin Özellikleri
Üretim	- Helal kavramına uymalı, yararlı ve faydalı olmalı, Allah'a ibadet değeri olmalı, uygulanabilir ve rekabetçi bir tarz olmalı. -Ürünleri ahlaki olarak üretmeli, üretimde sadece helal (yasal) kaynakları kullanmalı, sadece yasal çalışma tarzını kullanmalı, hile yapmamalı, rüşvet ve tefecilikle uğraşmamalı, Helal Sertifikasını almalı ve Helal Sertifikasyonunda tavsiye edildiği gibi.prosedürlere ve gerekli standartlara uymalıdır.
Pazarlama	-Girişimci İslam tarafından yasaklanan işlemlere girmemeli; tefecilik, piyasanın tekelleşmesi gibi ve kâr için manipülasyonlara başvurmamalı. -İş tanıtımına yönelik reklamları, herhangi bir mağduriyet olmadan doğru, açık ve şeffaf olmalı, adil fiyatlandırma sistemi benimsemeli, belirsizlik ya da hile ile ilgili tüm unsurları ortadan kaldırmalı, -Yerinde bir ürün iade politikası olmalıdır. -Rekabet stratejisi, ürünlerin kalitesini arttırmalı, ürünlerin iyiliğini ortaya çıkarmalı ve rakipleri kirletmemelidir. Rekabet senaryosunda ahlak ve ahlakı korumak. - Helal Sertifikasyona hak kazanmaya çalışmalıdır.
Maliye (finans)	-İslami finansın temel prensiplerine uymalı - yasal (helal), finansal işlemlerde doğru niyet, belirsizlikten kaçınma, tefecilik unsurlarından veya kumar oynama işleri ile uğraşmamalıdır.

	<p>-Sermaye ya kendi sermayesinden ya da borç ve eşitlikten kaynaklanmalıdır (qarđ al-ħasan (yani yardımsever kredi) ilkesinin uygulanması.</p> <p>- sadece helal amaçlı harcamalar yapmalı, işgücü maliyetleri, yönetim maliyeti, zekat, borç gibi zorunlu harcamalara öncelik verilmeli; çalışanlara verilen ikramiye ve ödöl gibi doğru beyan edilen çeşitli harcamalar (israf, ihtişam ve mülk gururu için dahil edilen yasadışı haricinde) olmalı.</p>
İnsan kaynakları	<p>-İşçilere niteliklerine, piyasaya ve becerilerine göre adil bir ücret ödenmeli.</p> <p>-İşçileri sadece bir emek değil, bir insan olduğu göz önünde bulundurmalı, İslam'ı kuralları benimseyen işçilerle ilişki kurmalı.</p> <p>-Tüm Müslümanların çalışanlarıyla olan ilişkilerini İslami öğretilere dayanarak oluşturmaları gerekir.</p>

Kaynak: Rameli, v.d., 2014, 57.

Yukarıdaki Tablo 2; Müslüman Girişimcinin üretim, pazarlama, finans ve insan kaynakları fonksiyonların da gösterdiği belirleyici özellikleri yer almaktadır. Görüldüğü gibi Müslüman girişimcinin İslami kuralları ticari hayata da uygulama gibi bir zorunluluğu vardır. İslami kuralların ticareti de düzenleyici yapısı bu tabloda daha da çok ortaya çıkmaktadır.

6. İslam Ekonomisine Göre Kadının Ekonomideki Yeri

Yirminci yüzyılın sonlarına kadar Müslüman kültür ve toplumlardaki, kadının statüsü ve toplumsal hayattaki rolleri göz ardı edilmiştir. Müslüman toplumlardaki kadınları ciddi şekilde ele alan araştırmaların ivme kazanması iki farklı nedene dayanmaktadır. Birincisi; 1970'lerde dünya çapında kadın hareketlerinin ortaya çıkması sonucu kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği için harekete geçen aktivistlerin hareketleridir. İkinci ise; ulusal hükümetlerin ve uluslararası örgütlerin ekonomik kalkınma çıkarlarını ön plana almış olmalarıdır. Bu nedenlere bağlı olarak yapılan çalışmalarda kadınlar da ekonomik kalkınmada bir unsur olarak görülmeye başlanmıştır. Genel olarak sosyal bilimler çalışmalarında olduğu gibi, İslam toplumlarındaki kadınlar üzerindeki çalışmalarda da, kadınların sadece mevcut konumlarının ve durumlarının açıklamasının ötesinde, nitel ve nicel araştırma teknikleri olmak üzere, iki araştırma tekniği ile çalışmalar yürütülmektedir. Nitel araştırma çalışmaları, Müslüman kadınlar üzerindeki ampirik çalışmalardan oluşur. Bu çalışma katılımcılara yönelik; gözlem, sözlü mülakatlar ve röportajlar gibi saha çalışmalarını ve diğer veri toplama tekniklerini içerir. Buna karşılık, nicel araştırma çalışmaları, örneğin, ekonomi, dinsel ilişki ve kültürel değerler gibi çeşitli faktörler arasında nedensel ve/veya korelasyon ilişkisini sıralamaya çalışarak sosyal fenomenlerin sadece tanımlanmasının ötesine geçmektedir. Müslüman kadınlar hakkında tipik araştırma konuları, dini inançların, örneğin doğurganlık davranışları veya resmi işgücü piyasasına giriş gibi ekonomik

kararlar üzerinde önemli bir etkisinin olup olmadığını içerir (Offenhauer, 2005: 11-12).

Kadınlar her zaman insani gelişmede hayati bir rol oynamış olmalarına rağmen; toplumsal gelişmede Onlara büyük ölçüde fazla etkisi olmayan roller verilmiştir. İslam erkek ve kadın arasında tam bir eşitlik kurar. Bu, İslam'ı iyi bilen herkes tarafından kolaylıkla kabul edilen ve Allah'ın kitabı Kur'an'da ve Hz. Muhammed'in sözlerinde ve uygulamalarında ana hatlarıyla belirtilmiştir. İslam, kendi çabalarıyla ya da başka herhangi bir meşru yolla kazandıkları şeyle ilgili olarak kadına eşit mülkiyet hakkı verir. Kadın, İslam'a göre; herhangi bir mesleği seçmede ve o mesleği icra etmede erkekle eşit haklara sahiptir. Peygamberin yaşamı boyunca, bazı kadınlar tarımda, bazı kadınlar hayvan işlerinde, dokuma ve kumaş yapımında çalışmış ya da küçük ev sanayilerinde veya diğer ticaret alanlarında faaliyette bulunmuşlardır. İslam, aynı iş için kadınlara ve erkeklere eşit ücret ödenmesini gerektiğini kabul eder. Dahası İslam, hem erkek hem de kadına eşit haklar verir (Badawi, 2005: 9-11).

“Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin dostlarıdır. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar. Namazı dosdoğru kılar, zekâtı verirler. Allah'a ve Resûlüne itaat ederler. İşte bunlara Allah merhamet edecektir. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

Tevbe Suresi, 9:71.

İslam'da en başta gelen şeylerden biri kadının ekonomik bağımsızlık kazanmış olmasıdır. İslam'da kadının bağımsız ekonomik konumu kabul edilmiş ve bu konumu korunmuştur (Khan, 2008: 10-12). İslam'da hem erkek hem de kadın, finansal ve ekonomik bağımsızlıklarında eşittir. İslam, aynı iş için kadınlara ve erkeklere eşit ücret ödenmesini emreder. Dahası İslam, hem erkek hem de kadına eşit haklar vermenin yanında, kazanç ve bilgiyi elde etmek için onlara eşit sorumluluklar yükler (Khayat, 2003:8-9). Peygamber Efendimiz (S.A.S) kadınları bilgi almaya ve öğrenmeye teşvik etmiştir. Örnek olarak Peygamber Efendimiz (S.A.S), yoğun programına rağmen kadınlara birtakım bilgiler vermek için belirli günlerini onların eğitimine ayırmıştır. İslam, bir kadının her türlü eğitim ve öğretime erişim hakkını ve bu hakkı istediği seviyeye kadar sürdürmesini kabul eder. Bununla birlikte İslam'a göre kadının çalışması için bir takım sınırlandırmalar vardır. İslam'da ev dışında kadınların çalışma koşullarına getirilen sınırlandırmalarından bazıları (UNICEF, 2002: 20-21);

- İşin kendisi yasaklanmış bir şey olmamalı ya da kadını yasak bir şeye götürmemelidir.
- İslami alçakgönüllülük ve erdem kurallarına uymalıdır.
- Bu iş için önemli bir işi (ev işleri gibi) terk etmemelidir.

İslam'a göre; erkekler ve kadınlar arasında hiçbir fark yoktur. Doğru olan her şey, hem erkekler hem de kadınlar için doğru ve yanlış olan her şey, hem erkekler hem de kadınlar için yanlış olacaktır. Kadınlar, iyi bir yaşama, eğitime, mülk sahibi olmaya, evlenmeye, çocuklara bakmaya, mirasa, çalışmaya ve sosyal statü sahibi olma hakkına sahiptir (Altwajri, 2009: 9). İslam Hukuku'na göre, kadının kendi kazancı, gayrimenkul veya diğer mülkleri üzerindeki hakları tam olarak kabul edilmektedir. O, tüm varlıklarını satın almak, satmak, ipotek etmek veya kiraya vermek için tüm haklarını elinde tutma yetkisine sahiptir. İslam'da bir kadının sırf kadın olduğu için ekonomik ve toplumsal faaliyetlerden yoksun bırakılması gerektiği ileri sürülemez. Kadının iş arama hakkıyla ilgili olarak ise, öncelikle İslam'ın kadının toplumdaki en kutsal ve en önemli rolünün bir anne ve bir eş olarak gördüğünü belirtilmelidir. İslam'da kadına, özellikle de doğasına uygun ve toplumun en çok ihtiyacı olan pozisyonlarda iş aramasını yasaklayan bir sınırlandırma yoktur. Bu mesleklerin örnekleri hemşirelik, öğretmenlik (özellikle çocuklar için) ve sağlıktır. Ayrıca, herhangi bir alanda kadının sahip olduğu yeteneklerinden yararlanmanın bir kısıtlaması da yoktur (Badawi,1980).

İslam, kadının ezilmesine ve sömürülmesine karşı sesini yükselten ve ona toplumda onurlu bir yer veren dindir. İslam, kadının bağımsızlık hakkından mahrum bırakıldığı bir hakkı reddeder. İslam'a göre, kadın sahip olduğu varlıkları ve elde ettiği kazançlar ile herhangi bir mal satmak, ipotek etmek veya kiraya vermek için tüm haklarını elinde tutma ve kullanma hakkına sahiptir. Yine İslam'da bir kadının kadın olduğu için küçük görülmesine izin verilmez. İslam kadınlara, 1400 yıldan fazla bir süre önce, toplumda hak ettiği yeri ve haklarını vermiştir. İslam'ın amaçlarından biri, kadınları düşünme, yaşama, görme, işitme ve duygularını modernize etme ve kadınların toplumdaki gelişimini ve kurtuluşunu artırma çabalarıdır. İslam erkeklerle kadınlar arasındaki eşitliğe inanır. İslam'da kadınlar; iş, tarım, sanayi ve üretken faaliyetler gibi çeşitli ekonomik faaliyetlerde bulunmada özgürdürler. İslam, kadınların kendileri için uygun olan alanlarda çalışmasına karşı değildir. Kadınlar gelir ve mülk sahibi olabilir ve bu nedenle kadın ihtiyaç hissederse, herhangi bir mesleği icra edebilir. İslam'da bir kadına erkekle kıyaslandığında daha fazla finansal güvenlik verilmiştir (Kounsar, 2017. 39-41).

“Şüphesiz müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, mü'min erkeklerle mü'min kadınlar, itaatkâr erkeklerle itaatkâr kadınlar, doğru erkeklerle doğru kadınlar, sabreden erkeklerle sabreden kadınlar, Allah'a derinden saygı duyan erkekler, Allah'a derinden saygı duyan kadınlar, sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar, namuslarını koruyan erkeklerle namuslarını koruyan kadınlar, Allah'ı çokça anan erkeklerle çokça anan kadınlar var ya, işte onlar için Allah bağışlanma ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.”

7. İslam Ekonomisinde Kadın Girişimciliği

Kadın girişimciliğinin küresel ekonomi üzerindeki etkisi yoğunlaşmaya başlamıştır. Kadın iş sahipleri sadece kendi ülkelerinin ekonomik gelişimine katkıda bulunmakla kalmayıp, aynı zamanda küresel ekonomiyi de etkisi altına almaktadırlar. İş alanında faaliyet gösteren kadınları olan ülkeler, istikrarlı bir ekonomik gelişme ve büyüme göstermiş ve göstermektedirler (Zeidan ve Bahram, 2010: 102).

İslam'da kadınların statüsü, diğer sistemlerle hiçbir benzerliğe sahip değildir. İslam, toplumsal dengeyi korumak için kadın haklarını ve statüsünü kabul etmektedir. Hayatın her alanında kadınlar İslam tarafından güvence altına alınır. İslam, kadınlara, erkeklere kıyasla, dini bağımsızlık, statü ve manevi gelişim konusunda eşit hakları verir. İslami girişimcilik, yenilikler ve riskler ile ticaret yapılması tavsiyesi ile sahtekârlık, açgözlülük, sömürü ve tekelciliğin yasaklanması yoluyla kar birikimini düzenlemeye yönelik sert önlemlere dayanmaktadır. Peygamber (S.A.S.), herhangi bir hukuka aykırı kazanç elde eden kişinin günahkâr olduğunu ifade etmiştir. Müslüman girişimciye, sadece ahlaki olarak kabul edilmiş ve sosyal olarak arzulanan verimli iş faaliyetlerine katılmaları için izin verilir ve teşvik edilir. Alkol, uyuşturucu, tefecilik, fuhuş, kumar ve spekülatif iş davranışlarını içeren faaliyetler kesinlikle yasaktır. Müslüman girişimciler, diğer girişimcilerden amaç ve araçlara göre farklılık göstermektedir. İslam ekonomisinde girişimciler, ister kadın ister erkek olsun, girişimciliği kullanarak üretkenliği teşvik etmede İslami değerlerin rolüne ilişkin olumlu algıları ve tutumları benimsemek zorundadırlar (Hoque, Rahman ve Razia, 2014: 48-49). Peygamber Efendimizin ilk eşi Hz. Hatice (R.A.); ticaret erbabı, şeref ve mal sahibi bir kadın, ücretle işçi çalıştıran ve bazı ortaklıklar kuran, Mekke'den Şam'a kervanlar gönderip, oradan mallar getiren ve birlikte çalıştığı kişilere hisseler veren örnek bir girişimcidir (Güzel, 2012: 58).

İslam'da kadınlar, sorumluluk alanı farklı olsa da, erkeklerin yaşamının bazı yönlerine göre eşit muamele görürler. Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (S.A.S.) hem erkekleri hem de kadınları bir arada ele alarak onları eşit kabul etmiştir. Buna ek olarak kadın, İslam'da bir işi yönetebilecek bağımsız bir tüzel kişilik olarak kabul edilir. İslami hukuk, ticaret ve yatırım faaliyetleri başta olmak üzere yetişkin bir kadının tüm finansal meselelerde yer alabileceğini kabul etmiştir. Bu durum da İslam'da kadının kendi başına çalışma, istediği gibi para kazanma hakkına sahip olduğu anlamına gelmektedir. İslam kadın girişimciliğine izin vermekle birlikte, kadınları koruyan bazı kuralların yerine getirilmesini de istemektedir. Bu kurallar; (Ullah, Mahmud ve Yousuf, 2013: 47-48);

- a) Kadınlar, kendi girişimcilik faaliyetlerinin aileyi ve işini nasıl etkileyebileceğine dair daha geniş bir bakış açısı elde edebilmek için veli ya da eşinin (eğer evliyse), onayını almalıdır.
- b) Bir kadın öncelikle evinin ve çocuklarının uygun şekilde bakımını sağlamalıdır. Bunu gerçekleştirirken dışarıdan yani başka birilerinden yardım almasının herhangi bir sakıncası yoktur.
- c) Uygun olan ve kendi becerilerine uyan işi seçmek için özen göstermelidir.
- d) İslami yükümlülüklerini (Kadın giyimi veya Namaz v.b.) yerine getirmesini engelleyen herhangi bir iş faaliyeti içinde olmamalıdır.

Bu kurallara İslam, herhangi bir iş faaliyetine katılmadan önce evli kadın için iki ek koşul daha eklemiştir. Bunlardan birincisi; eşin onayının alınması ve ikincisi, yaptığı işin ailenin düzeninin bozulmasına neden olmamasıdır (Azmi, 2017: 27).

Müslüman kadın girişimciler ekonominin büyümesine ve gelişmesine önemli katkılarda bulunmaktadır. Bununla birlikte, istihdam oluşturma, kendi başlarına yoksulluktan kurtulma, gelir oluşturma ve düşük gelirli hane halkına özellikle ailelerine yönelik geçim kaynakları sağlama yoluyla ulusal ekonomik ve sosyal hedeflerin gerçekleştirilmesine katkıda bulunurlar. Müslüman kadın girişimcilerin kırsal / kentsel ekonomide oynadıkları yaşamsal role rağmen, piyasa oyuncuları yıllar boyunca onların tam potansiyellerini gerçekleştirmelerini engelleyen bir dizi kısıtlamalar geliştirmişlerdir. İslam'da kadın girişimcilik faaliyetleri iş performansı ile harmanlanmış ve manevi unsurlarla bütünleştirilmiştir. Bu, İslam'ın ister meslekte ister yaşam tarzının kendisinde olsun, ticari faaliyetlerin doğasına bakılmaksızın bir bütün olarak hayatın her alanı kapsamasından kaynaklanmaktadır. Müslüman kadın girişimciler için, kültürel ve sosyal değerler; girişimcilerin iş faaliyetlerinde etkilendiği manevi unsurların entegrasyonuna dayanmaktadır. Girişimcilik maneviyatındaki bu değişikliklere sahip yöneticilerin kendi kültürel değerlerini ve inançlarını firmalarına getirmesi açısından hayati önem taşımaktadır. Bu inanç ve değerlerin bazıları, çalışanlara karşı hoşgörü, iş başarısına ulaşmada grup davranışlarına olan bağlılıktır. Bu, İslâm'ın ister meslekte ister yaşam tarzında olsun, bir bütün olarak çalışmasından kaynaklanmaktadır. Yaşamda her şey İslam'ın bütünsel öğretileriyle birleştirilmelidir (Hammawa ve Hashim, 2016: 38).

Müslüman kadın girişimciler için en sık karşılaştıkları ortak zorluklar arasında; işyerinde ve evde üstlenmiş oldukları ikili rol, kamu tarafından sağlanan imkân ve teşviklerin bilinmemesi, büyük ölçekli firmalarla rekabet, pazarlama ile ilgili sorunlar, finansmana ve teknolojiye erişim zorluğu, finansman eksikliği, talep eksikliği ve yer temini sorunu yer almaktadır. Bununla birlikte, din ve kültür, kadın girişimcilerin iş performansını etkileyen iki ana unsurdur. İslam, Kuran'da kadın girişimciliğini de içeren ticaret ve ticareti açıkça desteklemektedir. Ancak Müslüman kadınlar, birçok

ve birbirinden bağımsız zorluklarla karşılaştıkları için iş hayatına katılım konusunda tereddütler yaşamaktadırlar (Cader ve Ummah, 2016: 10-11).

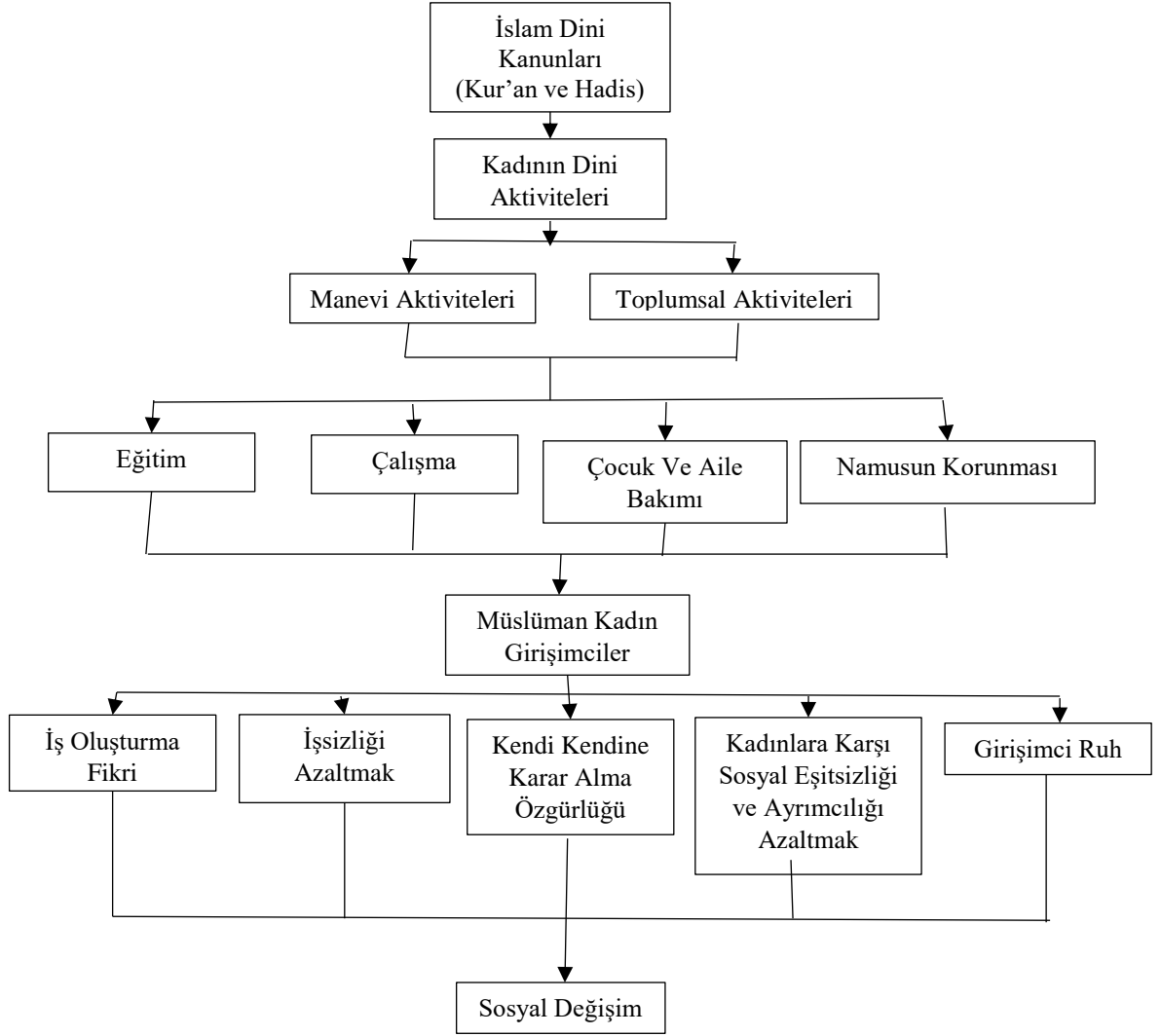
İslam, kadınlar da dâhil olmak üzere Müslümanları kazanç elde etmeyi sağlayan iş faaliyetlerine katılmaya teşvik etmektedir. Böylece İslam'da ticaretin sadece erkeklerle sınırlı olmadığı gerçeği ortaya çıkmaktadır. İslam'da iş yapmanın temel hedefi; dini kuralla bağlı olmak, iş dünyasını ahirette saadeti sağlayacak şekilde organize etmektir. Bu yüzden İslam'da ticaret; hem kazanç elde etmek için iyi bir iş hem de ibadet olarak kabul edilir. Ahlak meselesi Müslümanların herhangi bir iş faaliyetinde bulunurken her zaman endişe duyduğu boyutlardan biridir. Kur'an-ı Kerim ve Peygamber'in Sünnetleri tüm Müslümanların gözetmesi gereken ticari işlemlere ilişkin kapsamlı ilkeleri vurgular. Bu ilkeler sadece tarafları dürüstlük, adalet ve kardeşlik ruhuyla harekete geçirmekle kalmaz, aynı zamanda taraflar arasında herhangi bir yanlış anlaşılmayı önleme rolünü de geliştirir. Aynı zamanda İslam'da her türlü şiddet, ticari faaliyeti kötüye kullanma, sahtekârlık ve sahtecilik tamamen yasaklanmış ve bu tür uygulamalar Müslümanların iş normu dışında bırakılmıştır. İslam'ın ticari hayatla ilgili bu ilkeleri Müslüman kadın girişimciler içinde uyulması ve dikkat edilmesi gerekli kurallar bütünü oluşturur (Azmi, 2017: 27-28).

Müslüman kadın girişimciler, diğer girişimcilerden güdeleri ve hedefleri açısından farklılık göstermektedir. Bir işletmeyi başarılı bir şekilde yönetebilen Müslüman kadın girişimciler, aynı zamanda, Yüce Allah'a olan iman ve inanç açısından da iyi bir performansa sahip olmalıdırlar. Ancak İslam, kadınların İslam yasalarına aykırı, suç ve çatışmaya yol açan iş yapmamaları için kısıtlamalar getirmektedir. Peygamberimiz Muhammed (S.A.V.), kadınları çeşitli faaliyet alanlarında teşvik ederken, ticaret bu alanlardan biridir; karısı (Hz. Hatice R.A.), daha öncede ifade edildiği gibi, kendi döneminde Müslüman kadın girişimcilerin başarılı örneklerinden biridir. Bu örnekten de anlaşıldığı üzere ve İslam kadınlara ekonomik faaliyete girme özgürlüğü verdiği için, İslam'da iş kadınları yeni değildir. Bugün, toplumun önemli bir parçası olan kadınlar, ekonomik sektörde ve ülkenin kalkınmasında önemli bir role sahiptir. İslam, kadının eşinden izin alması, dini kuralları ihlal etmemesi, dine uygun giyinmesi ve zamanını ailesine ve işi arasında ayırmaya bağlı olarak kadınlara iş hayatına atılmalarına izin vermektedir (Anggadwita, Ramadani ve Mulyaningsih, 2015).

Aşağıdaki Şekil 1'de; İslam ekonomisinde kadın girişimcilerin hem dini açıdan hem de sosyal açıdan temel görevleri ve girişim faaliyetleri sonucu toplumsal ve ekonomik olarak ortaya çıkarmış oldukları etkiler görülmektedir. Görüldüğü gibi İslam ekonomisinde kadının girişim faaliyetlerinde bulunması yasaklanmamış aksine desteklenmiştir. Kadına sadece ailevi görevler değil, toplumsal gelişmeye katkı sağlaması için farklı görevler üstlenmesi gerektiği konusunda teşvikler verilmiştir. Yine şekilde kadın girişimcilerin, topluma kadın girişimcilerin kadınlara karşı sosyal

eşitsizliği ve ayrımcılığın azalmasına, yeni iş fikirlerinin oluşturulması, işsizliğin azaltılması gibi katkılar sağladığı görülmektedir.

Şekil 1. Kavramsal Çerçeve

Kaynak: Anggadwita, Ramadani ve Mulyaningsih, 2015.

8. Sonuç

Girişimci; değer oluşturan ya da dönüştüren, yeni ve farklı bir şey ortaya çıkaran bir kişilik olmasının yanında, kendi işini başlatan, karşılaştığı olası riskleri organize eden, yönlendiren ve üstlenen bir kişidir. Girişimciler, doğal zekâları, araçları kullanma ve sıkı çalışmalarlarıyla, kendilerine sunulan fırsatları en iyi şekilde kullanan kişilerdir. Yine girişimciler; yeni ürünler geliştirerek yeni teknolojilere öncülük ederek ve birçoğu yapmış oldukları yeniliklerle, içinde yaşadıkları toplumu dönüştürerek insanları daha refah ve mutlu bir şekilde yaşar hale getirmektedirler. Girişimcilerin bunları gerçekleştirebilmeleri için birtakım niteliklere sahip olmaları gerekir. Bunlar;

cesaret, kendine güven, sorumluluk, kararlılık, azim, proaktif yaklaşım, yaratıcılık ve risktir. Bunların yanında; hoşgörü, başkalarını dinleyecek irade, hızlı değerlendirme, işini ve çalışanlarını iyi tanınması, entelektüel kapasite, entelektüel verimlilik, motivasyon, düşüncelerini ifade etme gücü gibi hayati önem taşıyan niteliklere de sahip olması gerekir.

Diğer taraftan İslami yaklaşımda girişimcilik; dürüstlük, tecrübe, sermayeyi büyütme, yatırım yapma, ortaklık ve Müslüman insanlarla işbirliği gibi çeşitli değerlere odaklanmaktadır. İslam düşüncesin de girişimci davranışları; Kur'an, Hz. Muhammed'in (S.A.V.) sözleri ve davranışları olmak üzere iki temel kaynağa dayanmaktadır. İslami kuralları dikkate alarak yapılan ekonomik faaliyetlerde iş yapmanın bazı sınırları olmasına rağmen, uygulanan sınırlamalar, ilgili kişilerin veya tarafların yararını esas alan sınırlandırmalardır.

Ekonomilerde kadının çalışma hayatındaki yeri giderek artmaktadır. Bu nedenle çalışma İslam ekonomisinde kadın girişimciliğine odaklanmıştır. İslam'da en başta gelen şeylerden biri kadının ekonomik bağımsızlık kazanmış olmasıdır. İslam, kendi çabalarıyla ya da başka herhangi bir meşru yolla kazandıkları şeyle ilgili olarak kadına eşit mülkiyet hakkı tanıyan bir dindir. Kadın, İslam'a göre; herhangi bir mesleği seçmede ve o mesleği icra etmede erkekle eşit haklara sahiptir. Bununla birlikte İslam'a göre kadının çalışması için bir takım sınırlandırmalar vardır. Bu sınırlandırmalar;

- İşin kendisi yasaklanmış bir şey olmamalı ya da kadını yasak bir şeye götürmemelidir.

- İslami alçakgönüllülük ve erdem kurallarına uymalıdır.

- Bu iş için önemli bir işi terk etmemesi gerektiği şeklindedir.

İslam'a göre; erkekler ve kadınlar arasında hiçbir fark olmadığı için, doğru olan her şey, hem erkek hem de kadın için doğru ve yanlış olan her şey, hem erkek hem de kadın için yanlıştır. Kadınlar, iyi bir yaşam, eğitim, mülk sahibi olma, evlenme, çocuklara bakma, miras, çalışma ve sosyal statü sahibi olma hakkına sahiptir. İslam, kadının ezilmesine ve sömürülmesine karşı sesini yükselten ve ona toplumda onurlu bir yer veren tek dindir. Kadın elde ettiği kazanç üzerinde harcama yapma hakkına sahiptir.

İslami girişimcilik, yenilikler ve riskler ile ticaret yapılması tavsiyesi ile sahtekârlık, açgözlülük, sömürü ve tekelliliğin yasaklanması yoluyla kar birikimini düzenlemeye yönelik sert önlemlere dayanmaktadır. Müslüman girişimciye, sadece dini ve ahlaki olarak kabul edilmiş, sosyal olarak arzulanan verimli iş faaliyetlerine katılmaları için izin verilir ve bu işleri yapması teşvik edilirken, alkol, uyuşturucu, tefecilik, fuhuş, kumar ve spekülasyon iş davranışlarını içeren faaliyetler kesinlikle yasaklanır. İslam ekonomisinde girişimciler, ister kadın ister erkek olsun, girişimciliği kullanarak

üretkenliği teşvik etmede İslami değerleri ve tutumları benimsemek mecburiyetindedir. Peygamber Efendimizin ilk eşi Hz. Hatice (R.A.); ticaret erbabı, şeref ve mal sahibi bir kadın, ücretle işçi çalıştıran ve bazı ortaklıklar kuran, Mekke'den Şam'a kervanlar gönderip, oradan mallar getiren ve birlikte çalıştığı kişilere hisseler veren örnek bir kadın girişimcidir.

İslami hukuk, ticaret ve yatırım faaliyetleri başta olmak üzere yetişkin bir kadının tüm finansal meslekler de yer alabileceğini kabul ederek, kadının kendi başına çalışma, istediği gibi para kazanma hakkına sahip olduğunu kabul etmiştir. İslam kadın girişimciliğine izin vermekle birlikte, kadınları koruyan bazı kuralların yerine getirilmesini de istemektedir. Bu kurallar;

- Kadınlar, kendi girişimcilik faaliyetleri için veli ya da eşinden izin almalıdır. Bunun nedeni yapmış olduğu girişimcilik faaliyetinin ailesini ve diğer yaşantısının nasıl etkileyebileceğine dair daha geniş bir görüş elde edebilmektir.
- Bir kadın, dışarıdan yardım alması gerekse bile, öncelikle evinin ve çocuklarının uygun şekilde bakımını sağlamalıdır.
- Uygun olan ve kendi becerilerine uyan işi seçmek için özen göstermelidir.
- Kadın, giyimi veya Namaz gibi İslami yükümlülüklerini yerine getirmesini engelleyen herhangi bir iş faaliyeti içinde bulunmamalıdır.

İslam ekonomisinde girişimcilikte kadın girişimcilere önem verildiği ve bu konuda kadınların teşvik edildiği bu çalışmada ortaya çıkan temel sonuçtur. Çalışmada ortaya çıkan diğer sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür.

- İslam ekonomisinde kadın girişimciler önemli bir yere sahiptir.
- Kadınlar İslam'a uygun olmak ve helal olmak şartı ile her türlü girişimcilik faaliyetlerinde bulunabilirler.
- Kadınların girişimci olabilmeleri için yerine getirmeleri ve dikkat etmeleri gerekli bir takım kurallar vardır.
- İslam ekonomisinde kadın girişimciler ekonominin büyümesine ve gelişmesine önemli katkılarda bulunmaktadır.
- Kadın girişimciler bir takım engeller ve zorluklarla mücadele etmektedirler.

Kaynakça

Abood, N., Aboyasın, N., A., ve Ajloni, M., I., (2014), "Impact of the Entrepreneurial Attributes on Business Performance in a Sample of Jordanian Institutions", International Journal of Professional Management Volume 9, Issue 1, pp: 1-18.

Ahammad, I. Ve Moudud-Ul- Huq, S., (2013), “*Women Entrepreneurship Development In Bangladesh Challenges And Prospects*”, International Journal Of Innovative Research and Development, Vol: 2 Issue: 7, P. 41-48.

Ahmad, N. Ve Seymour, R., G., (2008), *Defining Entrepreneurial Activity: Definitions Supporting Frameworks for Data Collection*, OECD Statistics Working Paper, OECD.

Alam, S., S., Senik, Z., C. ve Jani, F., M., (2012), “*An Exploratory Study of Women Entrepreneurs in Malaysia: Motivation and Problems*”, Journal of Management Research, Vol. 4, No. 4, pp.282-297.

Altwaijri, A., O., (2009), “*Women In Islam And Their Standing In The Muslim Society*”, Publications of the Islamic Educational, Scientific and Cultural Organization -ISESCO- 1430AH/2009.

Anggadwita, G.,Ramadani ve Mulyaningsih, H., (2015), “*Women Entrepreneurship in Islamic Perspective: Driver for Social Change* “, International Journal of Business and Globalisation, 15(3),https://www.researchgate.net/publication/283496199_Women_Entrepreneurship_in_Islamic_Perspective_Driver_for_Social_Change., (e.t. 01.12.2018).

Azmi, I., A., G., (2017), “*Muslim Women Entrepreneurs’ Motivation In Smes: A Quantitative Study In Asia Pacific Countries*”, Asian Economic and Financial Review, 2017, Vol.7(1) pp: 27-42.

Babak, M., v.d., (2012), “*Exploring the Motivation and Barriersin Wayof Pakistani Female Entrepreneurs*”, British Journal of Education, Society and Behavioural Science, Vol. 2, No.4, pp. 353-368.

Badawi A., J., (1980), “*The Status Of Woman In Islam*”,
https://www.researchgate.net/publication/268402946_The_Status_of_Women_in_Islam/download (e.t.07.12.2018).

Boulven, M., A., v.d., (2018), “*Model of Islamic Social Entrepreneurship: A Study on Successful Muslim Social Entrepreneur in Malaysia*”, MATEC Web Conf., Volume 150, 2018.
https://www.mateconferences.org/articles/mateconf/abs/2018/09/mateconf_mucet2018_05093/mateconf_mucet2018_05093.html (e.t.10.12.2018).

Cader, M., A. Ve Ummah, S., (2016), “*Muslim Women Entrepreneurship In Srilanka- A Study Of Womenowned/Led Businesses In Eastern Region*”, International Journal of Business, Economics and Law, Vol. 11, Issue 2, pp.10-15.

Dechant, K ve Al-Lamky, A., (2005), “*Toward an understanding of Arab women entrepreneurs in Bahrain and Oman*”, Journal of Development Entrepreneurship, Vol.10 No.2, pp. 123-140.

Davis K, M., (2013), “*Entrepreneurship: an Islamic Perspective*”, Int. J. Entrepreneurship and Small Business, Vol. 20, No. 1, 2013, pp.63-69.

Faizal, P. R. M., Ridhwan, A. A. M., ve Kalsom A. W., (2013), “*The Entrepreneurs Characteristic from al-Quran and al-Hadis*”, International Journal of Trade, Economics and Finance, Vol. 4, No. 4, August 2013, pp.191-196.

Filion, L.,J., (2008), Defining the Entrepreneur Complexity and Multi-Dimensional Systems Some Reflections, Rogers-J.A.-Bombardier Chair of Entrepreneurship, HEC Montreal, Working Paper: 2008-03, August 2008.

Grine, F., Fares, D. ve Meguellati, A., (2015), “*Islamic spirituality and entrepreneurship: A case study of women entrepreneurs in Malaysia*”, The Journal of Happiness ve Well-Being, V:3, No: 1, pp. 41-56.

Güzel, A., (2012), “*Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber'le Evliliği, Çocukları Ve Aile Hayatı Üzerine Bir Değerlendirme*”, İSTEM, Yıl:10, Sayı: 9, s. 57 -100.

Hamid, S., A. Ve Sa'ari, C., Z., (2011), “*Reconstructing Entrepreneur's Development Based on al-Qur'an And al-Hadith*”, International Journal of Business and Social Science, Vol. 2, No. 19 pp.110-116.

Hassan, M., K., ve Hippler, W., J., (2014), “*Entrepreneurship and Islam: An Overview*”, Econ Journal Watch, Volume 11, Number 2, May 2014, pp. 170-178.

Hammawa, Y., M., ve Hashim, N., B., (2016), “*Women Entrepreneurs' Spirituality in Business Based on Al- Quran and Sunnah: An Ethico-Metaphysical Dimension*”, IOSR Journal of Business and Management, Volume 18, Issue 6 .Ver. II, pp. 37-40.

Hoque, J., Rahman, A. Ve Razia, S., (2014), “*Women Entrepreneurship Development under Islamic Perspective- A Study on Some Selected Muslim Women Entrepreneurs of Bangladesh*”, World Review of Business Research, Vol. 4. No. 3, October 2014 Issue, pp. 45 – 63.

Ilhaamie, A., G., A., v.d., (2014), “*Challenges of Muslim Women Entrepreneurs in Malaysian SMEs*”, International Journal of Innovation, Management and Technology, Vol. 5, No. 6, p. 428-433.

Karaman, H., v.d., (2012), Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 86-B, 10. Baskı, Ekim 2012, Ankara.

Khan, M., Z., (2008), Woman in Islam, Islam International Publications Limited.

Khayat, M., H., A., (2003), Woman İn Islam And Her Role In Human Development, World Health Organization Regional Office for the Eastern Mediterranean, Community-Based Initiatives Series, WHO-EM/CBI/022/E/G.

Kounsar, A., (2017), “*Economic Rights of Women in Islam: Some Reflections*”, International Journal of Interdisciplinary and Multidisciplinary Studies (IJIMS), , V: 4, No.2, pp: 37-43.

Kozubikova, L., Belas, J., Bilan, Y., Bartos, P., (2015), “*Personal characteristics of entrepreneurs in the context of perception and management of business risk in the SME segment, Economics and Sociology*”, Vol: 8, No: 1, pp. 41-54.

Kozubikova, L., Dvorsky, J., Cepel, M. ve Balcerzak, A. P. (2017), “*Important Characteristics Of An Entrepreneur İn Relation To Risk Taking: Czech Republic Case Study*”, Journal of International Studies, Vol: 10, No:3, pp: 220-233.

Mirela, B., (2018), “*Innovation - The Characteristic Tool Of Entrepreneurs*”, <http://steconomiceuoradea.ro/anale/volume/2008/v4-management-marketing/1000.pdf> (erişim: 01.12.2018).

McIntosh, J., C. ve Islam, S., (2010), “*Beyond the Veil: The Influence of Islam on Female Entrepreneurship in a Conservative Muslim Context*”, International Management Review, Vol. 6, No. 1, pp.103-109.

Nair, K., R., G., ve Pandey, A., (2006), “*Characteristics of Entrepreneurs: An Empirical Analysis*”, The Journal of Entrepreneurship, 15, 1, pp: 47-61.

Naieema, A., M., (2016), “*Entrepreneurship for Women in Islam: An Institutional Perspective*”, Daffodil International University Journal of Business and Economics, Vol. 10, No. 2, PP. 97-10.

Nawaz, F., (2009), Critical Factors of Women Entrepreneurship Development in Rural Bangladesh, Bangladesh Development Research Center (BDRC), Bangladesh Development Research Working Paper Series (BDRWPS), BDRWPS 5, May 2009.

Nesrine, B., (2015), “*An Investigation of Women Entrepreneurship: Motives and Barriers to Business Start Up in the Arab World*”, Journal of Women’s Entrepreneurship and Education, No. 1-2, pp.86-104.

Offenhauer, P., (2005), “*Women In Islamic Societies: A Selected Review Of Social Scientific Literature*”, Library of Congress – Federal Research Division, November 2005, (<http://www.loc.gov/frd/frd.e.t.12.12.2018>).

Oukil, M., S., (2013), “*Entrepreneurship and Entrepreneurs in an Islamic Context*”, Journal of Islamic and Human Advanced Research, Vol. 3, Issue 3, Month 2013, pp. 111-131.

Pahuja, A, ve Sanjeev, R., (2015), Introduction to Entrepreneurship, <https://www.researchgate.net/publication/301659818> (e.t. 01.12.2018).

Peneder, M., (2009), The Meaning of Entrepreneurship: A Modular Concept, Österreichisches Institut Für Wirtschaftsforschung (WIFO), Working Papers, No. 335.

Rameli, M., F., P., Aziz, M., R., A., Wahab K., A., and Amin, S., M., (2014), “*The Characteristics of Muslimpreneurs from the view of Muslim Scholars and Academician*”, International Journal of Teaching and Education, Vol. II, No. 2, pp.47-59.

Rhouse, S., M., (2016), “The Narratives of Islamic Entrepreneurship: Evidence from Muslim Women Entrepreneurs in Malaysia”, International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences, Vol. 6, No. 11, pp.755-774.

Roomi, M., A., ve Harrison, P., (2010), “*Behind the Veil: Women-only Entrepreneurship Training in Pakistan*”, International Journal of Gender and Entrepreneurship, Vol: 2, Issue: 2, pp.150-172.

Salah K., (2018), “*Entrepreneurship From An Islamic Perspective, Theoretical Framework And Research Methodology*”, https://www.researchgate.net/publication/293488871_Entrepreneurship_From_An_Islamic_Perspective_Theoretical_Framework_And_Research_Methodology (e.t.30.11.2018)

Sidek, F., Pavlovich, K., ve And Gibb, J., (2018), “*Entrepreneurship As Worship: A Malay Muslim Perspective*”, Journal of Management and Organization, 24:5 (2018), pp. 698–710.

UNICEF, (2002), Women's Rights In Islam And Somali Culture.

Yaacob, Y., ve Azmi, İ., A., G., (2012), “Entrepreneurs’ Social Responsibilities From Islamic Perspective: A Study Of Muslim Entrepreneurs In Malaysia”, 8th International Strategic Management Conference, Procedia - Social and Behavioral Sciences 58, (2012), 1131 – 1138.

Zhang H., ve Zhang Y., (2013), “*Psychological Characteristics of Entrepreneurship of College Students in China*”, Psychology, Vol.4, No.3, pp: 159-164.

Zeidan, S., ve Bahram S., (2010), “*Women Entrepreneurship in GCC: a Framework to Address Challenges and Promote Participation in a Regional Context*”, International Journal of Business and Social Science, Vol. 2 No. 14, pp.100-107.

BAĞIMSIZ DENETİM TÜRLERİNİN TÜREV PİYASALAR ÜZERİNDEN BÜYÜMEYE ETKİSİ

Samir Mamedov(samirmamedov308@gmail.com)

Sakarya Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi

ÖZET

Son dönemlerde yaşanan yapısal değişimler ve karşılaşılan işlem görme hacimleri dikkate alındığında, türev piyasaların önem ve işlem görme kapasitesinde artışlar yaşanmıştır. Ülke ekonomisinde büyüme fonksiyonları içindeki artan önemi ile birlikte, türev piyasalar 2005 ve sonrasındaki yıllarda daha çok sermaye piyasası finansal araçları içinde kullanılmıştır. Bu işlemlerin artışlarındaki sebepler arasında spekülasyon yatırımları çekmesi temel sebepler arasında yer almaktadır.

Spekülasyon yatırımlarının ülkedeki faiz oranları, reel döviz kuru ve benzeri makro değişkenlerden etkilemesi beraberinde büyümeyi de etkilemektedir. Duruma göre artan veya azalan hızda değişimlerle sonuçlanmaktadır. Bu büyüme rakamları kısa dönemde etkili olsa da uzun dönem için yeterli ve kademeli bir artışla sonuçlanmamıştır. Özellikle çalışma kapsamında yapılan kısa ve uzun dönem ilişkisi incelendiğinde, ülke finansal yapısındaki kırılganlıklarında göz önünde bulundurulması bu değişimlerin temel sebepleri arasında yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: *Türev Piyasalar, Reel Döviz Kuru ve Büyüme Oranları*

ABSTRACT

Given the structural changes that have taken place recently and a common vision processing volumes, processing capacity and vision there have been increases in the importance of derivative markets. With the increasing importance in the country's economy growth in the functions, capital market financial instruments in derivative markets in 2005 and more in subsequent years has been used. This process is among the reasons one of the main reasons to attract investments in the growth of speculative.

In the country of speculative investments, interest rates, real exchange rate, affects growth, the impact of macro variables with and so on. With changes in the speed results ascending or descending according to the situation. The scope of work especially in the short and long-term relationship is examined, vulnerabilities in the financial structure of the country has been among the main reasons to consider these changes.

Key Words: *Derivative Markets, Real Exchange Rate and Growth Rate*

GİRİŞ

Çalışma araştırdığı konu kapsamında üç ana başlık altında incelenmiştir. İlk olarak türev piyasaların tanımı, türleri, alım ve satım değişkenleri, sözleşme türleri dikakte alınmış ve incelenmiştir. İkinci ana başlık altında ise, ampirik analiz öncesinde değinilmesi gerekli olan serbest piyasa ekonomisine geçiş ve bağımsız denetimin durumu ile ilgili özet bilgiler verilmesi amaçlanmıştır.

Üçüncü anan başlıkta ilk olarak çalışma için kullanılacak ampirik testlerin literatür tanımlaması yapılmıştır. Bu tanımlamalardan sonra bağımsız denetim kapsamında, türev piyasa araçlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ampirik olarak analiz edilmiştir. Bunun için belirlenen değişkenler sırasıyla serbestlik öncesi ve sonrası dönem olarak ikiye ayrılmıştır. İlk olarak birim kök testi uygulanmış daha sonra eş bütünleşme testi çalışmaya dâhil edilmiştir. Çıkan sonuçlara bağlı olarak hata düzeltme denklemi modele dâhil edilmiş ve sonrasında, granger nedensellik analizi gerçekleştirilecek ampirik testler bulgular şeklinde tasnif edilmiştir.

Genel itibariyle teorik olarak başlıklarla incelense de kendi içinde barındırdığı her bir finansal aracın farklı işlem ve sonuçlara sahip olması, bu finansal aracın external özellikleri arasında yer alır. Çünkü her bir piyasa yapısı kendi içinde farklı yapılanmaları barındırır, kimi kısa dönem işlemleri, kimi uzun vadeli işlemler ve enstrümanları barındırdığı için ülke hangi yapıya ekonomik olarak uygunda onu kullanmayı tercih eder v işlemlerde kullanır. Bu yöntem sadece o ülke için geçerli değil aynı zamanda karşılıklı ticari işlemde bulunduğu her bir ülke için geçerli olmaktadır.

1.TÜREV PİYASALARI VE TÜRLERİ

Koruduğu değer, başka bir finansal varlığın değerine doğrudan bağlı finansal araçlara, türev araçlar denilmektedir. Türev araçlara da sahip olduğu konu bütünlüğü el değişikliği yapmadan finansal piyasalar uyum sağlaması bu sözleşmelerin en temel özellikleri arasında yer almıştır. Türev araçlar, riskten korunma ve getirisi değişkenlik gösteren tahvil gibi araçların, getirisi sabit olan araçlarla, sabit tahvil ile birbirleri yerine kullanıldıkları ve faiz oranlarındaki değişime göre oynaklık sergiledikleri yapılan teorik çalışmalarda kanıtlanmıştır. Türev piyasalara konu olan işlemler sırasıyla dört ana başlık altında toplanmıştır.

Bunlar sırasıyla; forward, futures, options ve swap piyasa işlem analizleridir. Belli piyasalar sözleşmelere dayalı oluşturulan bu işlemlerin ortak özelliği belli bir tarihler endekslenerek teslim etme süresinin önceden belli olmasıdır. Bu şekilde piyasalarda denetimle birlikte faizlere dayalı tahvil senetlerindeki kaçışlarda denetim altına alınmış olmaktadır (Kar, 2001:151).

1. Vadeli işlemler korunma aracı olarak kullanılabilir ve Spot piyasalarda alınan konumların, gelecekte ki fiyat belirsizliğinden korunması.

2. Piyasa dinamiğini artırırken, Türev piyasalarda işlem hızı yüksek ve spot piyasalarda ise bu işlem hızı daha düşük olmaktadır. Bunun sebebi ise yapılan yatırımcıların yatırım esnasında yaptıkları maliyetin az olmasından kaynaklandığı bilinmektedir.

3. Türev piyasalar içinde likit olup en hızlı hareket etme özelliğine sahip piyasalar spot piyasalar olmasından kaynaklanmaktadır.

4. Spot piyasaların likit özelliğine sahip olması gerek yatırımcılar gerekse finansal yatırım araçlarının ilgisini de bu piyasa kanallarına kaydırmıştır.

5. Piyasa bilgisi olan, fakat sermaye az olduğu için yeterli konum alamayıp yatırım yapamayan tarafların kredili alımlarını artırıp, yatırım yollarını açtığı içinde büyük etkinlik kazanarak türevsel piyasa araçlarının hareketini hızlandırmaktadır. Türev piyasa araçlarının tarihçesi eskilerde antik yunan dönemine ve Thales' e dayandığı bilimsel araştırmalarda bulunmaktadır. 1600' lü yıllardan sonra ise ülke ekonomilerinde kullanılmaya başlandığına rastlanılmıştır.

1.1 Türev Piyasalarında Alım ve Satım Değişkenleri

Türev piyasalarında alım ve satım işlemlerinin gerçekleştirilebilmesi için öncelikle bu piyasalarda karşılıklı hesap hareketliliği gözleminin gerçekleşmesi ilk kurallar arasında yer almaktadır. Bu şu anlama gelmektedir. Her alım satım işlemi için ayrı bir envanter tutularak hesap numarasının belirlenmesi ve gerekli birimlerce kodlanıp piyasalarda kullanılmasıdır. Bu hesap türleri üç farklı başlık altında inceleme alanı bulmakla birlikte sırasıyla kısaca şu şekilde özetlenmiştir (Acar, 2002: 32):

1.İşlem Hesabı: Bu hesap alım ve satım işlemlerinin basit muhasebe kalemleriyle işlendiği bir hesaptır. Sırasıyla işlenerek ve valöre göre aktarım yapılmaktadır.

2.Saklama Hesabı: Yatırım yapan taraflar tarafından verilen emirlerin işleme dökülmesiyle oluşan hesap gruplarıdır. Bu hesap gruplarında kümülâtif kodlama, bağlı oldukları hesap kodlarının envanterlerinde biriktirilir. Biriktirilen bu hesaplar en sonunda karşılıklı hesaplar arasında paylaşılarak borsa hizmetine sunulmuş olmaktadır.

3.İşlem ve Saklama Hesabı: Burada diğer hesap gruplarından farklı olarak değişik bir karşılıklı hareket söz konusu olmaktadır. Yapılan bir işlem sadece bir hesaba aktarılabilirken, saklama hesabına birden fazla işlem kodlaması yapılabilmektedir. Ve bu hesaplar gün içinde web ortamından on-line olarak izlenip, yerinde müdahale edilebilmekle birlikte diğer hesap gruplarına göre borsalarda muhasebeleştirilmesi de daha kolay olmaktadır. Çünkü hesapların internet ortamında

kullanılıp hareketliliğinin söz konusu olması diğer işlem gruplarına göre daha hızlı olduğu için daha çok tercih edilmekte ve bu kanallarla ile yapılan yatırımları da doğrudan artırmış olmaktadır.

1.2. Türev Piyasalarda Fiyat Uygulamaları ve Kısa/Uzun Dönem İlişkisi

Yapılan araştırmalar biz gösterir ki türev piyasalar ile bir finansal varlığın fiyatı hakkın bilgi sahibi olmak kısa ve uzun dönemde piyasa hareketliliği açısından önem arz etmektedir. Çünkü önceden bilgi ve donanımına sahip olmak çift taraflı işleyen bu finansal piyasalarda asimetrik bilgi sorununu ortadan kaldırmakla birlikte zarar riskini de minimize etmiş olmaktadır.

Eşit bilgi dağılımı tarafların her ikisini de doğru bilgilendirdiği için yanlısamaların ve asimetrinin olmaması kişilerin yerinde ve doğru kararlar alarak yaptıkları yatırımları korumasını sağlamış olmaktadır. Türev piyasalar gelecekte doğru bilgi aktarılması durumu gerçekleştiğinde daha az maliyetle birlikte üretim planlaması yağıarak piyasa dengesini oluşturan arz ve talep kısımlarını belirlemiş olmaktadır. Nihai olarak bir ürüne ait piyasa arz ve talep dengesi de oluşturulmuş olmaktadır (Acar, 2002: 39).

Yapılan tanımlamalar bize gösterir ki, Vadeli işlem sözleşmesi alım yapan yatırımcı uzun dönem (long term), satım yapan yatırımcı ise (short term) işlem yapmış olmaktadır. Vadeli işlem piyasalarında, sözleşmelerin açık veya kapalı olması kısa ve uzun dönem işlem gruplarındaki hacimleriyle ölçülmektedir. Açık konumda yer alan yatırımcı piyasada her zaman için avantajlı konumda yer almış olmaktadır.

Bunun sebebi ise; açık pozisyon sayısı demek piyasadaki bütün uzun ve kısa dönem işlemlerin kullanıldığı valör bilgisine sahip olmak anlamına geldiği için piyasalarda istenilen hareketin yapılmasını kolaylaştırmıştır. Bu yatırımcıların haklarının daha esnek olması rahat hareketi de kaçınılmaz hale getirmiştir (Acharya vd, 2009: 95).

1.3 Türev Piyasa Sözleşme Türleri

Bu başlıkta ekonomik konjunktürde ele alınan dört temel türev piyasa çeşidi teorik olarak açıklanmaya çalışılacak ve kullandıkları finansal piyasa araçları da tanımlamalara dâhil edilecektir.

1.3.1 Forward Piyasa Sözleşmeleri

Bir malın, gelecekte belirlenen bir zaman diliminden sonra geri teslim edilmek şartıyla alım ve satımının yapılmasına Forward piyasa ve bu tarz alım ve satım işlemlerinin yapıldığı finansal işlem sözleşmelerine ise, Forward işlem (Forward Transactions) denilmektedir. Forward piyasa sözleşmelerinin temel amacı gelecekte gerçekleşecek olan piyasa işleminin korunmasını sağlamak amacıyla oluşturulmuş bir

türev piyasa aracı olmasıdır. Bu piyasalarda sözleşmelerin yapılması için alım ve satım gerekçelerinin çok fazla önemi olmamakla birlikte taraflar birbirlerini sadece gelecek valörlü işlemlerinin piyasaya sürülmesi esnasında tanımakta ve piyasalarda risk oluşturmayacak esneklik sağlanmaktadır (Akdiş, 2000:150).

1.3.2 Futures Piyasa Sözleşmeleri

Futures piyasa sözleşmeleri vadeli opsiyon piyasa sözleşmelerinin standart hale getirilerek sabitlenmiş piyasa şekli olarak tanımlanmıştır. Bu sözleşme türleri ilk olarak tarımsal ürün gruplarında diğer mekanizma araçlarından farklı olarak likit değil fiziki piyasa kalemlerini konu alarak kullanılmıştır. Future piyasaların bir diğer temel özelliği ise zamana bağlı uygulandığı ve kurda değişim yaşandığı için taraflar arasından özellikle, bankalarda oluşan zarar maliyetlerini azalttığı gözlemlenmiştir. Futures sözleşmeler, ilk olarak mısır ve buğday gibi tarımsal ürünler için yapılmıştır (Fishman, 2009:301).

- ✓ Mal-entia Futures (Commodity Futures)
- ✓ Finansal Futures (Financial Futures) Emtia futures sözleşmeleri, önceleri fiziki mallar olarak bilinen büyük hacimli mallara dayanırdı. Son yıllarda risk yönetimine olan talep nedeniyle fiziki olmayan malların alım/satımı da yapılabilmektedir. Finansal futures sözleşmeleri, ilk olarak 1972 yılında satılmaya başlanmıştır.

1.3.3 Opsiyon Piyasa Sözleşmeleri

Bu opsiyon senedi çeşidi sahiplerine belirli durumlarda işlem yapma hakkı tanıdığı için kullanıldıkları piyasa çeşitleri ve türevlerine göre daha avantajlı durumda yer almaktadırlar. Özellikle şirketlerin temettü etikleri ve ödemekle yükümlü oldukları payları koruma ve işletme açısından değişimleri bünyesine kanalize ederek fiyat garantisini kontrol altına almayı başarırlar. Bu işlemler yapılırken karşı tarafa daha ekonomik ve istikrarlı yollar sunması ayrıcalıklı özellikleri arasında yer almaktadır. Önlemler açısından hisseleri riskten korumak amacıyla da kullanılabilen ekstrem bir yöntem olarak tanımlanmış ve piyasalar için kullanılmıştır (Doğan, 2002: 61).

1.3.4 Swap Piyasa Sözleşmeleri

Türkiye’de swapların kullanımı 1980’lerden günümüze kadar giderek artmıştır. Para ve faiz swapları, forward sözleşmeler gibi başlangıçta değeri “0” olan, piyasa değeri olmayan sözleşmelerdir. Paralel krediler, yabancı yan kuruluşların düşük maliyetli fon ihtiyacını güvence altına almak ve çeşitli hükümet kontrollerini örneğin para/döviz kontrollerini engellemek amacıyla ortaya çıkmışlardır. Faydaları aşağıdaki gibi sıralanabilir Doğan,2002: 67):

- ✓ Tarafların maliyetlerini önemli oranda düşürür, çünkü tarafların kredi değerinin ve risklerinin farklı olmasıdır.
- ✓ Farklı ülke firmaları swaplarda tarafların vergi düzenlemelerinden ve bazı uygulamalardan kaçınmalarını sağlar.
- ✓ Borç takası imkânı verir.
- ✓ Firmaların arbitraj ve karşılaştırmalı üstünlüklerden yararlanmalarını sağlar.
- ✓ Bürokrasiyi azaltır, döviz kısıtlamalarından kurtulmayı sağlar.
- ✓ Nakit akışını düzenli hale getirir.
- ✓ Gelişmekte olan ülke firmalarının uluslararası finansal piyasalara girmelerine olanak verir.
- ✓ Firmaların aktif ve pasif mevcutlarını korumalarını sağlar.

Özellikle çok uluslu şirketlerin borçlarını ve alacaklarını yerel para cinsinden tutmaları ile döviz kuru riskinden kurtulmalarını sağlar. Merkez bankalarının, bankalar için borç/öz kaynak oranları ile varlık ve borçlanma vadeleri arasındaki uyuma önem vermeleri bankaları swap sözleşmelerine yöneltmiştir. Swap çeşitleri ise sırasıyla şu şekilde sınıflandırılmıştır.

Faiz swapları; Taraflar arasında faiz ödeme yükümlülüklerini değiştirmek için yapılan sözleşmelerdir. Genellikle sabit oranlı yükümlülüklerin, değişken oranlı yükümlülüklerle değiştirilmesi söz konusudur.

Para Swapları; Para swapı, çok uluslu bir şirkete borçlanılan paranın değişimine izin veren, tarafların faiz ve anapara ödemelerinin değişimini gerektiren anlaşmadır. Taraflar başlangıçtaki anaparaları spot kur üzerinden eşittir.

Emtia swapı; Tezgâh üstü türev piyasa tekniklerinin ilki emtia swaplarıdır. Emtia swapları ilk kez 1986 yılında kullanılmaya başlanmış olup 1991 yılında Körfez savaşı nedeniyle petrole dayalı uygulamaların artmaya başlamasıyla önem kazanmıştır. Emtia swapları, bir malın sürekli alıcısı ve sürekli satıcısı durumda olan tarafların bir swap bank aracılığı ile malın alış ve satış fiyatının sabitlenmesi anlaşmasıdır.

2. TÜRKİYE' DE TÜREV PİYASLARI' NIN İŞLEYİŞİ VE BAĞIMSIZ DENETİM

1980 ve öncesinde dışa kapalı ekonomi politikalarının benimsenmiş olması, yerli piyasa ve üretim araçlarının fonksiyonlarını korurken diğer yandan rekabet edilebilirlik için gerileme ile sonuçlanmıştır. Özellik bu dönemler dikkate alındığında bütün kontroller tarımsal odaklı üretimle sınırlandırılmakta ve diğer alanlar için üretim ve dış ticaret ilişkisi çok azla iş bölümü ve uzmanlaşma olmadığı için tercih edilmemekteydi. 1980 ve sonrasında serbest piyasa ekonomisinin belirlenmesi ile birlikte dışa açık bir büyüme ve kalkınma politikaları hız kazanmıştır (Doğan, 2002: 68).

Ülke ekonomisi olarak batılı ülkelerdeki değişimleri geriden takip etmekte 24 Ocak 1980 yılında alınan kararların birebir uygulanma çabası da etkili olmuştur. Bu dönemde ilk defa dış ticari ilişkilerinde yaşanmasını dış ticaret hadlerinde gelişmelerle sonuçlanmış ve değişimlerle birlikte bu dönüşümler aynı zamanda Türkiye ekonomisinin finans yapısında değişimlerle sonuçlanmıştır.

Türkiye ekonomisinin spekülatif yatırımları çeken bir ülke konumunda yer alması ve anlık yatırım araçları için daha çok tercih edilmesi, elde edilen kazançlarla birlikte kısmen zararlara da nede olmuştur. Özellikle alınan istikrar programı kararları (24 Ocak 1980), bu alanda olan değişimlerin başlangıcı olarak literatürde yerini almıştır (Acar, 2002: 40). Denetim fonksiyon ve araçlarının bu tarihten itibaren liberalleştirilmesi piyasalardaki hareketlenmeleri gündeme getirse de denetimde aksamalarla sonuçlanmıştır.

3. BAĞIMSIZ DENETİMİN TÜREV PİYASALAR ÜZERİNDEKİ BÜYÜME ETKİSİ;

AMPİRİK BİR ÇALIŞMA

Çalışmanın bu bölümünde türev piyasaların etkinliği verilerin veri setleri zaman aralığı da dikkate alınarak karşılıklı dinamik bir analiz yapılması kararlaştırılmıştır. Bu analizde Eviews 9.5 programı ve zaman aralığı olarak 1960-2017 yılları değerlendirme kapsamına alınmıştır. 1960-2017 dönemi 1987' deki bağımsız dönem sürecine geçişin yaşanmasıyla birlikte iki ayrı kısımda incelenerek etkisi bulunmaya çalışılmıştır. Analiz 1960 kalkınma planlarının uygulandığı ve ilk defa türev piyasaların işlerlik kazandığı dönemden başlanılarak 1960-1987 ve 1989 konvertibilite ile birlikte 1989-2017 dönemi olarak ikiye ayrılmıştır ve sırasıyla metodolojide belirtilen testler uygulanmıştır.

3.1 VERİ SETİ VE METEDOLOJİNİN TANIMLANMASI

Bu başlıklar altında çalışmada kullanılan testlerin metodolojisi kullanım sıralarına göre yapılarak sınıflandırılacak ve teorik çerçevesi inceleme alanı bulacaktır.

3.1.1 Birim Kök Testi

Bir çalışmada ilk olarak yapılacak test birim kök testi olarak tasnif edilmiştir. Birim kök testi ile hedeflenen amaç çalışmada kullanılacak seri aralıklarının deterministik olup olmadıkları yani birbiri ile ilişki boyutu olmaktadır. Bu sayede çalışmadaki sabit ve eğilim olarak tanımladığımız trend aralıkları belirlenir ve ölümler gerçekleştirilir.

Zaman içerisinde farklı dalgalanmalar gösterir. Bu durumda da serinin hem varyansı hem de ortalaması değişiyor demektir. Bir zaman serisinin durağan olma şartları aşağıdaki şekilde özetlenir. Serilerin durağanlığının sınanmasında serinin

korelogramı incelenir veya birim kök testleri uygulanır. Korelogram testi, otokorolesyon fonksiyonu kavramına dayanır ve araştırmaya konu olan değişkenlerin birbirleri ile arasındaki ilişkinin sıklıklarını ölçerek analizin gerçekleştirilebilmesi için uygun olup olmadığını inceler. (Gujarati, 2005:849).

3.1.2 Johansen Eş Bütünleşme Testi

Eş bütünleşme analizi aynı düzlemde yer alan ve serilerin birbirleri ile ilişkili olup olmadıklarını araştıran bir yaklaşım kriteri olarak ampirik çalışmalar için literatüre dâhil edilen bir nedensellik test istatistiği şeklinde tanımlanmıştır. Zamanla dinamik değişkenlerin değişmesi ve kodlarla çeşitlendirilmesi ile birlikte bu test istatistiğinin farklı türevleri de oluşturularak literatüre dâhil edilmiştir. (Johansen vd, 1990: 169).

Eş bütünleşme için geliştirilmiş bilinen testlerden biri Engle – Granger (EG) (1987) eş bütünleşme testi; diğeri Johansen eşbütünleşme (vektör otoregresyon) testidir. Johansen ve Jeselius (JJ) (1990) kendi isimleriyle anılan eşbütünleşme analizinde iki değişken arasında belirlenen en uzun derecede ilişkinin olduğu belirlenir. Bu değişkenler long term ilişkisi sonrasında uygun değişken aralıkları dikakte alınır. Yaklaşımın temelini vektör otoregresyonları (VAR) oluşturur ve modeldeki tüm değişkenler içsel kabul edilir; normalleştirme için değişken seçimine gerek duyulmaz. VAR modeli; JJ eşbütünleşme ilişkilerinin tahmininde ve test edilmesinde en çok olabilirlik yöntemini kullanır. Bu yöntemle birden fazla eşbütünleşme vektörü ortaya çıkarılabilmektedir (Johansen vd, 1990: 175).

3.1.3 Hata düzeltme Modelleri

Hata düzeltme modeli her bir nedensellik analizi için uygulanması zorunlu olmayan fakat olası durumlarda çalışmanı dengesini sağlamak için modele paralel olarak dâhil edilen bir denklemler bütünü olarak çalışmalarda yer almaktadır, seriler birbiri ile eş bütünleşik yani tek bir vektör dediğimiz düzelme üzerinde hareket ediyorsa modele dahil edilmeyen bu istatistik, serilerin eş bütünleşik olmadığı durumlarda, seriler arasında kısa dönemde dengesizlik ortaya çıkabilir.

Bu durumda eş bütünleşme denkleminin kalıntılarından elde edilen hata terimi, serilerin kısa dönem değerleri ile uzun dönem değerleri arasında köprü olur. Hata düzeltme modeli, değişkenler arasında uzun dönem dengesi ile kısa dönem dinamikleri arasında ayırım yapmaya ve değişkenler arasındaki dengesizliğin belirlenerek düzeltilmesini sağlar (Phillips vd, 1988: 342).

3.1.4 Granger Nedensellik Analizi

Regresyon analizi, değişkenler arasındaki bağımlılık ilişkileri incelemektedir. Fakat yapılan çalışmalar göstermiştir ki, değişkenler arasındaki bağımlılık ilişkisi

dönemler arasında her zaman ve her koşul için bağımlılık göstermemektedir. Bu nedenle, regresyon analizinde bağımlı ve bağımsız değişken ayrımı ile baştan ilişkilerin yönü hakkında net bir hipotez tahmini yapılamamakla birlikte bu tür testler genellikle varsayımlara dayandırılarak sonuçlandırılmaktadır.

Tarihte bu tür durumlarda iktisadi analizler için yapılan test istatistiği ilk defa 1969 yılında Granger tarafından ortaya atılmış ve geliştirilmiştir. Bilindiği üzere bu tür çalışmalarda genellikle ortaya atan ve geliştirip literatüre katkıda bulunan bilim adamlarının isimleri verilmektedir. Granger nedensellik testi istatistikî ve rassal olarak alınan değişkenler arasında dönemler bazında ilişki olup olmadığını araştıran ve bunu sadece kademeli olarak iki değişken arasında yapan entegrasyon bir test istatistiğidir (Granger vd, 1987: 256).

3.2 EKONOMETRİK TESTLERİN UYGULANMASI

Bu bölümde çalışma da yapılacak olan dinamik zaman serileri analizi için öncelikle bağımlı ve bağımsız değişkenler sırasıyla belirlenmiştir. Bu veri seti 1960-1987 dönemi ve 1989-2017 dönemi olarak ikiye ayrılmıştır.

3.2.1.1 Birim Kök Analizi

Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) VE Phillips Peron (PP) birim testleri yapılmıştır. Analizde kullanılan bağımsız değişkenler; büyüme oranları, reel gayri safi yurt içi hâsıla, bağımlı değişken olarak ise vergi gelirleri belirlenmiştir. Vergi gelirlerinin alınmasındaki en temel sebep türev piyasa araçlarının etkinliğini araştırmaktır.

İktisadi değerler çoğunlukla rassal olmadıkları için logaritmik farklarını alınarak serilerin durağan oldukları seviyeler tespit edilmektedir. Alınan farkların gösterilmesi ve açıklanması Tablo-1 ve Tablo-2' de her iki zaman aralığı dikkate alınarak açıklanmıştır.

Tablo-1: 1960-1987 Dönemi ADF ve PP Birim Kök Analizi

Kullanılan Değişkenler	ADF		PP	
	Seviye	Fark	Seviye	Fark
Büyüme	-0.91(1)	-5.91(1)	-1.05(8)	-5.53(12)
Reel GSYİH	-1.83(3)	-8.03(1)	-1.23(7)	-5.43(4)

Vergi Gelirleri	-2.65(3)	-4.21(2)	-0.18(7)	-4.18(2)
------------------------	----------	----------	----------	----------

Tablo-2: 1988-2018 Dönemi ADF ve PP Birim Kök Analizi

Kullanılan Değişkenler	ADF		PP	
	Seviye	Fark	Seviye	Fark
Büyüme	-0.63(1)	-5.20(1)	-1.03(8)	-5.13(8)
Reel GSYİH	-1.73(2)	-7.18(1)	-1.20(2)	-5.39(3)
Vergi Gelirleri	-2.63(2)	-5.10(0)	-0.19(2)	-4.23(3)

ADF Testi için belirlenen kritik test aralığı oranları %1 anlamlılık düzeyi için -3.54, %5 anlamlılık düzeyi için -3.04, % 10 anlamlılık düzeyi için -2.53 olarak belirlenmiştir. PP testi için yapılan logaritmik fark testlerinin anlamlılık düzeyleri sırasıyla %1 için -3.52, %5 için -3.02 ve % 10 için -2.50 olarak tespit edilmiştir. ADF ve PP test sonuçları göstermiştir ki, her iki zaman aralığı veri seti I(2) derecede durağandır. Serinin durağan çıkması yapılacak testlerde bütünleşik ilişkileri araştıracağı için (neden/ sonuç ilişkisi), testlerin hata terim katsayılarının “0” a indirgenmiş olması gerekmektedir.

3.2.1.2 Johansen Eş Bütünleşme Testi Analizi

Ampirik çalışmanın bu başlığında, ekonomik büyüme, reel gayri safi yurt içi hâsıla ve vergi gelirleri arasındaki ilişkinin uzun dönemli olup olmadığı araştırılacaktır. Johansen testiyle yapılması asıl amaçlanan durum, seriler arasında uzun dönemli çoklu koentegrasyon ilişkisini etkisini araştırmaktır.

Kullanılan temel VAR modelinde gecikme sayısı Birim Kök Testinden elde edildiği üzere 2 olarak tespit edilmiştir. Çalışma da analiz için gereken lag yani gecikme sayısının güven sınırının artırmak için, Son Tahmin Hatası (FPE), Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Hannon Quinn (HQ) ve Schwartz (SC) kriterleri gecikme seviyeleri analizi yapılmıştır. Bu analize ait değişkenler dönemler itibariyle Tablo-3 ve Tablo-4’ de açıklanmıştır.

Tablo-3: 1960-1987 Aralığı VAR testi Sonuçları

Lag. (Gecikme Aralıkları)	FPE	AIC	SC	HQ
0	5.43e-05	-1.308456	-1.163669	-1.265963
1	1.48e-06	-7.216925*	-4.650993	-6.129101
2	1.08e-07	-7.561184	-6.534688	-7.055678
3	2.95e-07	-7.936529	-7.603916	-8.636571
4	2.74e-08*	-8.904675	-7.501997	-8.591927
5	2.63e-08	-9.018316	-5.279913	-7.571140

Tablo-4: 1988-2018 Aralığı VAR testi Sonuçları

Lag. (Gecikme Aralıkları)	FPE	AIC	SC	HQ
0	4.54e-04	-1.102936	-1.196987	-1.930211
1	3.44e-04	-3.201674	-3.296274	-5.139901
2	2.14e-03	-3.530036	-4.396371	-5.503101
3	1.09e-03	-3.986674	-4.656699	-5.930224
4	1.73e-03	-5.999761	-7.532933	-7.904363
5	1.89e-04	-6.192463	-5.657984	-6.401079

Çalışmada zaman boyutunun fazla olması yüzünden daha uzun gecikme aralıkları her iki veri seti içinde analize dâhil edilmemiştir. Bunun sebebi 4. Gecikme seviyesinden sonra kritik değerlerin hesaplanmasında hata varyans oranı artış göstermektedir. VAR Analiz sonucuna göre; FPE VE HQ için gecikme uzunluğu 4. Seviyede, AIC VE SC için gecikme uzunluğu 2. Seviyede belirlenmiştir.

Optimal kritik seviyesi değişkenleri AIC ve SC olduğu için analizin 2. Derecede gecikme seviyesinde teste alınması gerekmektedir. Alınan gecikme ve VAR analizi sonucunda Johansen Eşbütünleşme Test istatistiği bulgularına ilişkin açıklamalar Tablo-5 ve Tablo-6' da düzenlenmiştir.

İkinci dereceden farkın alınmamasının temel sebeplerinden biri veri setinde 2001 ve 2008 kriz dönemlerinin olması özellikle vergi gelirleri ve reel gayri safi milli hâsıla rakamlarında ciddi değişimlere yol açmıştır. Yapılan kriz dönemi dummy kukla değişkenleri bu farkları azami ölçüde daraltsa da rassal olarak yıllık veriler üzerinde basıklık etkisini göstermiştir.

Tablo-5: 1960-1987 Johansen Testi Sonuçları

Değişkenler	Hipotezler		İz İstatistiği	Kritik Değer (0.05)
	H ₀	H ₁		
Reel GSYİH	r=0	r≥1	59.55912	33.19253
Büyüme	r≤1	r≥1	18.18653	21.25194
Vergi Gelirleri	r≤2	r≥1	7.331954	9.101239

Tablo-6: 1989-2017 Johansen Testi Sonuçları

Değişkenler	Hipotezler		İz İstatistiği	Kritik Değer (0.05)
	H ₀	H ₁		
Reel GSYİH	r=0	r≥1	41.49513	24.29930
Büyüme	r≤1	r≥1	12.93461	18.93213
Vergi Gelirleri	r≤2	r≥1	7.981922	8.169562

Bu analizde eşbütünleşik ilişkinin olup olmadığını anlamak için iş düşüm ve öz değer test istatistikleri kullanılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında % 0.05 anlamlılık düzeyinde ilişki olmadığı için bu anlamlılık düzeyi reddedilmektedir (41.49513>24.29930= 1960-1987 dönemi) ve (59.55912>33.19253=1989-2017 dönemi).

Sonuç olarak analizde kullanılan değişkenler sonucunda 2. Gecikme uzunluğu ve %0.05 anlamlılık düzeyinde zaman aralıkları kapsamında hipotez reddedildiği ve H₀ kabul edildiği için eşbütünleşik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. % 0.05 anlamlılık düzeyinde Ekonomik Büyüme ve Reel GSYİH arasında pozitif yönlü bir ilişki yaşanırken (kısa ve uzun dönem için), vergi gelirleri arasında 1960-1987 zaman aralığında pozitif yönlü bir ilişki bulunmazken 1989-2017 zaman aralığında kısa ve uzun dönemde eşbütünleşik bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.2.1.3 Hata Düzeltme Mekanizması ve Test Sonuçları

Doğrusal hata düzeltme modeli ile elde edilen hata mekanizması (VECM) oluşturulmuştur. Bu mekanizma Granger nedensellik testi için uzun dönemde dengeden uzaklaşıp uzaklaşmadığı ve vektöre nasıl baskı uyguladığının araştırılması için önemli bir basamaktır. VECM test analizine göre ortaya çıkan denklemler şu şekilde oluşturulmuştur. 1960-1987 ve 1989-2017 dönemi için Gecikme Aralığı 2 olduğu için ortak oluşturulmuştur. dönemi için oluşturulan denklem:

$$\Delta \ln Rg = 0.191146 \Delta \ln A_{t-1} \pm 0.069301 \Delta \ln B_{t-1} - 0.009156 \text{ECM}_{t-1}$$

[0.79]

[-3.02]

[-2.50]

Kurulan denklemde Δ değişkenlerin 2. Derecede farklarını gösterir. Kapalı parantez içinde yer alan değerler ise t istatistiği oranlarıdır. Optimal gecikme uzunluğu Akaike Bilgi kriteri ile bulunmuştur. Denklemden ECM_{t-1} değişkeni kısa dönem dengesizliğini belirtmektedir. Hata terimi katsayısının negatif ve istatistiki olarak anlamlı olması hata düzeltme modelinin doğru kurulduğunu ve %0.05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. $\ln Rg$; vergi oranları logaritmik hesaplamasını, $\ln A$; büyüme oranları logaritmik fark hesaplaması, $\ln B$; Reel GSYİH logaritmik farklarını hesaplamak için kullanılmış ve tanımlanmışlardır.

3.2.1.4 Granger Nedensellik Testi Sonuçları

VAR modeli ile kısa dönem modellemesinin yapılmasında sonra diğer aşama, uzun dönem ilişkilerini anlamak için Granger nedensellik testidir. Uygun gecikme uzunluğu 2 olarak belirlendikten sonra oluşan Granger Nedensellik Analizi için iki değişkenli denklemler sırasıyla dönemler itibariyle şu şekilde oluşturulmuştur.

1. Denklem: 1960-1987 dönemi
2. Denklem: 1989-2017 dönemi

$$\Delta Rg_t - \sum_{i=2}^1 \alpha_i \Delta LgA_{t-i} - \sum_{i=2}^1 Bi \Delta \ln B_{t-i} + \mu_i \quad (1. \text{ Denklem})$$

$$\Delta Rg_t - \sum_{i=2}^1 \alpha_i \Delta LgA_{t-i} + \sum_{i=2}^1 Bi \Delta \ln B_{t-i} + \mu_i \quad (2. \text{ Denklem})$$

Tanımlanacak Nedensellik Testi Hipotezleri

1. **Hipotez:** büyüme oranları vergi gelirlerinin nedeni değildir.
2. **Hipotez:** büyüme oranları Reel GSYİH' nin nedeni değildir.
3. **Hipotez:** vergi gelirleri büyümenin nedeni değildir.
4. **Hipotez:** vergi gelirleri Reel GSYİH' nin nedeni değildir.
5. **Hipotez:** Reel GSYİH vergi gelirlerinin nedeni değildir.
6. **Hipotez:** Reel GSYİH büyümenin nedeni değildir.

Tablo-7:1960-1987 Dönemi Granger Nedensellik Test Sonuçları

Hipotezler	F İstatistiği	Prob. Değeri	Sonuç
1. Hipotez	2.30129	0.0916	Granger nedenidir
2. Hipotez	3.83916	0.0619	Granger nedenidir
3. Hipotez	0.03946	0.7993	Granger nedeni değildir
4. Hipotez	2.69716	0.8194	Granger nedenidir
5. Hipotez	0.39616	0.9239	Granger nedeni değildir
6. Hipotez	3.37699	0.0765	Granger nedenidir

Tablo-8: 1988-2018 Dönemi Granger Nedensellik Test Sonuçları

Hipotezler	F İstatistiği	Prob. Değeri	Sonuç
1. Hipotez	2.41619	0.1996	Granger nedenidir
2. Hipotez	3.69871	0.2013	Granger nedenidir
3. Hipotez	3.45530	0.2018	Granger nedenidir
4. Hipotez	2.48399	0.3394	Granger nedenidir
5. Hipotez	2.99807	0.5168	Granger nedenidir
6. Hipotez	3.75042	0.9804	Granger nedenidir

SONUÇ

Finansal sistemin gelişimi ve liberalleşmesi, küreselleşmeye paralel gerçekleşmiştir. Küreselleşme, finansal entegrasyonların, deregülasyonların artmasına, finansal piyasa, finansal araç ile araçların ölçeğinin ve öneminin uluslararası boyut kazanmasına katkıda bulunmuştur. Finansal hareketler, sınırlara tabii olmaksızın dolaşmaya başlamıştır. Küreselleşmenin itici motoru teknolojik ilerlemeler işlem ve ulaşım maliyetlerini düşürmüştür; mega finansal piyasalar oluşmuş; sermayenin serbestleşmesi likidite akışını sağlamış; etkin kurumsal oluşumlarla şeffaflık artmıştır.

Ekonomik büyüme için finansal gelişim önemli olduğu kadar; uygun kurumsal yapının gerekliliği de göz ardı edilmemelidir. Küreselleşme ve ekonomi teorisyenlerinin katkıları finans sektörünü hızla geliştirirken; 1990 sonrası bir dizi finansal krizler ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bu finansal krizler, küreselleşmenin olumsuz taraflarıyla ilişkilendirilerek 2000'li yıllardan itibaren küresel ekonomik gündemin ilk sırasına yerleştirilmiştir. Küreselleşme ile ülkelerin çok hızlı bir şekilde piyasalarının dışarıya açılması, sermaye akımları için uygun altyapı oluşturulamaması nedeniyle spekülasyonların artmasına neden olmuştur. Bilgi ve tecrübe birikimine sahip insan kaynağının olmaması, yeni türev ürünler gibi yeni finansal araçların yoğun biçimde kullanılması, piyasalarda denetim eksikliği gibi olgular finansal krizlerin nedenleri olarak ekonomi literatüründe ve küresel finans sektöründe tartışma alanı bulmuştur.

Çalışmada veri setinin iki ayrı grupta yapılmasının sebebi bağımsız denetime geçişle birlikte yaşanan ekonomik gelişmelerle öncesindeki ekonomik uygulamaların etkinliğini araştırmak olmuştur. Yapılan teorik gelişmeler göstermiştir ki bağımsız dönemle birlikte etkin olarak uygulanabilen türev piyasa araçları swap piyasaları ve forward tipi piyasalar olmuştur. Bağımsız denetim dönemi öncesinde türev piyasa araçlarının etkinliği sonrası döneme göre daha az olmuştur. Çünkü bu piyasalar devletin yâda diğer denetleme mekanizmalarının yaptığı kısıtlayıcı kontrollerden

doğrudan etkilenmiştir. Bu uygulamalar ülke ekonomisindeki yabancı kalemleri denetlemek için yapılmış olsada süreçte ekonomik ilerlemeler üzerinde negatif yönde sonuçlar meydana getirmiştir. Veri setinde analiz yılı başlangıcı 1960 planlı kalkınma dönemine geçiş olarak alınmıştır. Çalışmada 1987’ den sonra 1988 döneminin araştırmada ayrıştırılmasının sebebi 1987 denetiminin tam anlamıyla uygulanmadığı ve 1989 konvertibilite ile bağımsız denetim sürecinin asıl başlangıç dönemi olmasından kaynaklanmıştır.

Sonuç olarak yapılan bu analizde sırasıyla serinin durağanlaştırılmasıyla birlikte farklar alınmış ve seriler 2. Dereceden fark alındığı zaman deneğe de durağanlaşmıştır. İkinci analiz olan eş bütünleşme testlerinde kısa ve uzun dönem ilişkileri incelendiğinde türev piyasa denetim mekanizmaları içinde önemli bir rolü olan vergi gelirlerinin kısa dönemde eşbütünleşme ile ilişkisi yokken uzun dönemde bu piyasalarda ele alınan bağımsız değişkenlerin ilişkisi olduğu yani eşbütünleşik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Üçüncü aşamada Granger nedensellik testi öncesinde seriler arasındaki gecikme farkları logaritmik olarak hesaplanmış ve stokastik hata terimleri yeni bir denklem yardımıyla açıklanmıştır.

Hata terimlerinde çıkan değerlerin “0” ın altında olması kurulan modelin ve yapılan test sonuçlarının anlamlı olduğunu göstermektedir. Granger nedensellik testi sonucunda bütün zaman serileri dönem ayrımı yapmaksızın, ekonomik büyümenin, reel GSYİH üzerinde nedenselliğinin olduğu ve bu nedenselliğin çift yönlü olduğu sonucunu verirken, reel GSYİH ve Büyüme ’nin Vergi gelirleri üzerinde nedenselliği olduğu fakat vergi gelirlerinin sadece uzun dönemde diğer değişkenler ile arasında nedenselliği olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türev piyasaları çıkan bu sonuçlar karşısında etkinliğini bağımsız denetimin yaygınlaşması ve uygulanmasıyla birlikte artırırken öncesi dönemde sınırlamaların olması ekonomik anlamda bazı aksaklıkların yaşanmasına neden olmuştur.

KAYNAKLAR

ACAR, M., 1995. “Bankacılıkta Döviz Kuru ve Faiz Oranı Risklerinden Korunma Teknikleri(Türev Ürünleri) ve Türkiye Uygulaması”, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

ACAR, Y., 2002. İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri, 4.Baskı, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayın No: 191, Bursa, 172s. **ACARAVCI, A., ÖZTÜRK. İ. ve KAKILLI S. A., 2007.** “Finance-Growth Nexus: Evidence from Turkey”, International Research Journal of Finance and Economics, 11,ss.30-40.

ACHARYA, V., PHILIPPON, T., RICHARDSON, M. ve ROUBINI, N., 2009. “The Financial Crisis of 2007-2009: Causes and Remedies”,18(2), ss.89-137.

AKDIŞ, M., 2000. Global Finansal Sistem Finansal Krizler ve Türkiye, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 150s.

ALLAYANIS, G. ve WETSON, J.P., 2001. “The Use of Foreign Currency Derivatives and Firm Market Value”, The Review of Financial Studies, 14(1), ss.243-276.

ALLEN, F. ve GALE,D., 2000. Comparing Financial Systems, MIT Press, Cambridge, 507s.

ALLEN, F. ve SANTEMERO., 1997. “The theory of financial İntermediation”, Journal of Banking&Finance, 21 (11-12), ss.1461-1485.

ALLEN, S.L., 2003. Financial Risk Management: A Practitioner’s Guide to Managing Market and Credit Risk, John Wiley&Sons, U.S.A, 416s.

BERBER, M. 2006. İktisadi Büyüme ve Kalkınma, 3. Baskı, Derya Kitabevi, Trabzon, 490s.

BICKSLER, J. Ve CHEN, A.H., 1986. “An Economic Analysis of Interest Rate Swaps”, The Journal of Finance, 41(3), ss.645-655.

CEBE, M., 2006. “Türev Piyasalarda VAR Yöntemiyle Risk Yönetimi”, Doktora Tezi, T.C. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

DOĞAN, H., 2002. “Finansal Derinleşme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği”, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, 190, ss.60–71.

ENGLE, R.F. ve GRANGER, C.W.J. (1987), “Cointegration and Error Correction: Represantation, Estimation and Testing”, Econometrica, 55, ss.251-276

FISHMAN, A., 2009. “Financial Intermediaries as facilitators of information exchange between lenders and reputation formation borrowers”, International Review of Economics and Finance, 18, ss.301-305.

FRIEDMAN, M. 1983. “Monetary Variablity: United States and Japon”, Journal of Money, Credit and Banking, 15(3), ss.339-343.

GUJARATI, N.D., 2005. Temel Ekonometri, Çev: Şenesen, U. ve Şenesen, G.G., İstanbul, Literatür Yayıncılık, ss. 749-849.

JOHANSEN, S. ve JUSELIUS K., 1990. “Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration – with Applications to the Demand for Money”, Oxford Bulletin Of Economics and Statistics, 52 (2),ss.169-210.

KAR, M., 2001. “Finansal Kalkınma ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği”, Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 2 (2), ss.150-169.

ÖZCAN, F., 2007. “Finansal Kalkınma ve İktisadi Büyüme Arasındaki İlişki: Dünya ülkeleri ve Türkiye Örneği”, Uzmanlık Yeterlik Tezi, T.C. Merkez Bankası Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, Ankara.

PHILLIPS, P.C.B. ve PERRON, P., 1988. “Testing for a Unit Root in Time Series Regression”, Biometrika, 75, ss.335–346.

İSLAMİ BORSALARDA FİYAT HAREKETLERİ

Dr. Mercan HATİPOĞLU, Çankırı Karatekin Üniversitesi,
mercanhatipoglu@gmail.com

ÖZET

Bu çalışmanın amacı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin İslami finans kriterlerine uygun olarak belirlenen hisse senetlerinden oluşan borsa endekslerinin fiyat hareketleri hakkında bilgi edinmektir. Çalışmada veri olarak Mayıs 2002 ile Eylül 2018 dönemi arası aylık veriler kullanılırken, yöntem olarak regresyon, varyans rasyo testi ve koşu testinden yararlanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, Endonezya İslami borsasının beklenen getirisinin en yüksek olduğu, en riskli İslami endeksin ise Türkiye’de faaliyet gösteren İslami şirketlerden oluştuğu tespit edilmiştir. Yatırımcıların piyasa zamanlama yeteneği açısından ise İngiltere ve Endonezya İslami endekslerine yatırım yapanların piyasayı öngörmede başarılı olamadıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslami Borsa Endeksleri, Piyasa Etkinliği, Fiyat Hareketleri

PRICE MOVEMENTS IN ISLAMIC STOCK EXCHANGES

ABSTRACT

The purpose of the study is to obtain information about the price movements of stock indices which are composed of stocks determined in accordance with Islamic finance criteria of developed and developing countries. We use monthly data between May 2002 and September 2018 and also utilized from regression analysis, variance ratio test and running test. In conclusion, we obtain that the expected return of Indonesian Islamic stock exchange is the highest and it was determined that the most risky Islamic index is composed of Islamic companies operating in Turkey. In terms of market timing capability of investors, it was determined that those who invested in the UK and Indonesia Islamic indices were not successful in predicting the market.

Key Words: Islamic Stock Indices, Market Efficiency, Price Movements

1.Giriş

İslami finans son yıllarda gerek Müslüman gerekse diğer dinlere mensup kişiler tarafından teveccüh kazanmış olup epeyce ivme kaydetmiştir. Müslüman yatırımcılar için faiz almak-vermek ya da belirsizlik (gharar) içeren işlemler yapmak, spekülasyon (maysir) faaliyetleri ile uğraşmak dinen yasak yahut etik olarak uygun düşmemektedir. Bu yüzden, islam dininin emir ve yasaklarını gözeten kişiler, futures, forward gibi spekülasyon için kullanılan yatırım araçlarına yönelmemektedir (Abbes, 2012). İlave olarak, ortaklık ya da oy kullanma hakkı vermeyen, sabit getiri

sağlayan tahvil-bono gibi faiz barındıran finansal ürünler ile silah satışı, alkol vb. satış yapan şirketlerin hisse senetlerine yatırım yapmakta yasaklanmıştır. (Walkshäusl ve Lobe, 2012). Geleneksel piyasalarda alım-satım kararları verilirken vergi politikaları, kar dağıtım politikaları, kredi kuruluşlarının ratingleri gibi faktörler etkili olurken, İslami hisse senetlerine yatırımı düşünenlerin motivasyon kaynağı faiz ve belirsizliğin olmamasıdır. Ayrıca açığa satış faaliyetleri spekülasyon işlemlerinin sayısı arttıracağından bu da İslami finans piyasalarında yasaklanmıştır. Zaten bu tür faaliyetleri engellemek için kısa zamanlı alım-satım yapılması sonucu elde edilen kazancın yüksek vergi oranlarına tabi tutulması tavsiye edilmiştir (El-Din ve Hassan, 2007). Sonuç olarak, geleneksel yatırımcılar ile kıyaslandığı zaman İslami kaideler göre yatırım yapmak isteyen yatırımcılar için olanaklar oldukça sınırlıdır. Bu çalışmada İslami kaidelere göre oluşturulan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin İslami borsa endekslerinin fiyat hareketlerine dair gözlemler ve analizler paylaşılmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki bölümlerini sırasıyla, literatür taraması, veri ve yöntem, bulgular ve sonuç kısmı oluşturmaktadır.

2.Literatür Taraması

Tablo da gerek borsalarda fiyat hareketlerini gerekse İslami borsa endekslerini inceleyen çalışmaların özeti sunulmuştur.

Tablo 1: Literatür taraması

Yayın Yılı	Yazar(lar)	Veri Seti	Yöntem	Sonuç
2011	Kim vd.,	1900-2009 Dow jones endeksi	Portmanteau, Spectral, Variance, Ratio Testi	ABD piyasalarında kriz dönemlerinde fiyat hareketleri önceden öngörülebilir
2011	Hayat ve Kraeussl	2000-2009	Aşağı Yönlü Risk Modeli	İslami yatırım fonlarının performansı geleneksel yatırım fonlarının altındadır.
2012	Abbes	2002-2012	Svm, Garch, T- Testi	İslami borsalar ile geleneksel borsalarda risk getiri açısından fark yoktur.
2012	Walkshäusl ve Lobe	2002-2001	Fama-French 4 Faktör Sharpe Rasyosu	2008 finansal kriz döneminde İslami borsa endeksleri, Dow Jones endeksine göre daha fazla getiri sağlamıştır. Ancak bu geçici bir durum olup zamanla geleneksel borsaların performansı daha üstün

				olmuştur.
2012	Lean ve Parsva	2007-2011	GARCH-M	İslami borsa endeksleri kriz dönemlerinde daha risklidir.
2013	Ashraf	2011-2017	Mazuy Regresyon	S.arabistan İslami yatırım fonları ile geleneksel fonlar arasında zamanlama kabiliyeti açısından fark yoktur.
2014	Al-Khazali vd.,	2007-2012	Stokastik Baskınlık Yaklaşımı	İslami endeksler son küresel finansal krizde geleneksel endekslerden daha iyi performans göstermiştir
2015	Jawadi vd.,	2002-2012	Kointegrasyon	Gelişmekte olan ülkelerin İslami borsaları kısa ve uzun dönemde daha az etkindir.
2016	Al-Khazali	1997-2012	Portmanteau Testi	Avrupa, İngiltere ve Japonya borsaları etkin iken, bu ülkelerin İslami endeksleri etkin piyasa değildir.
2016	Narayan vd.,	1981-2014	Tanımlayıcı İstatistikler	İslami borsaların getirilerini öngörmeye ABD borsası kullanılabilir.
2017	Narayan vd.,	1980-2012	Momentum	İslami hisse senetlerinin %45 haberlerden etkilenir. Haberlere esnekliği yüksek olanlar satılıp, esnekliği düşük hisse senetleri alınan portföyün getirisi yıllık%12.48 olmaktadır.
2017	Reboredo ve Naifar	2010-2014	Kantil Regresyon	Sukuk fiyatları ile Avrupa birliği bono fiyatları aynı yönde hareket etmektedir.
2017	Bahloul vd.,	2002-2014	Bootsrap	İslami borsalar sadece ekonomik ve finansal kriz olduğu zaman çeşitlendirme imkanı sağlar
2018	Camgöz	2002-2017	Portföy Kuramı	İslami endekslerin çeşitlendirme imkanı rakipleri olan konvansiyonel endeksler kadar iyi değildir.
2018	Uysal ve Emir	2002-2016	Carrion-Silvestre	2008 krizinden önce İslami endekslerin performansı daha

			Birim Kök Test	iyi iken, kriz sonrası geleneksel endeksler üstün hale gelmiştir.
2018	Trichilli vd.,	2001-2016	Garch-Bekk, Dcc	Yatırımcı davranışlarını izlemek İslami borsaların getiri ve oynaklıklarını tahmin etmede başarılıdır.
2018	Nafees vd,	2009-2013	Henriksson-Merton Modeli	Pakistan sermaye piyasalarında İslami fonların yöneticileri, geleneksel fonların yöneticilerinden daha başarılıdır.

3. Veri ve yöntem

3.1 Piyasa zamanlama yeteneği

Piyasa zamanlama yeteneği portföy yöneticilerinin borsa endeksinin gelecekteki yönünü tahmin ederek ona göre yatırımlarını yeniden şekillendirmelerini ifade etmektedir. Buna göre eğer bir yatırımcı, borsa endeksinin yükseleceğini öngörüyorsa yüksek betaya sahip şirketleri portföyüne dahil ederken, endeksin düşmesi bekleniyorsa düşük betalı hisseler portföyde ağırlık kazanmalıdır. Bu şekilde yatırım stratejisi takip edilerek piyasanın üstünde getiri elde etmek mümkün olacaktır (Sancetta ve Satchell, 2005). Piyasa zamanlama yeteneğini Hayat ve Kraeussl (2011) aşağıdaki regresyon yardımıyla tespit edilebileceğini göstermişlerdir.

$$R_p - R_f = a_p + \beta_p + \beta_p [R_m - R_f] + \gamma_p [R_m - R_f]^2 + u_p \quad (1)$$

Bu denklemde R_p portföyün getirisini, R_f risksiz faiz oranını göstermektedir. Portföyün piyasaya göre fazla ya da az kazandırdığını a_p katsayısı gösterirken, β_p portföyün sistematik riskini, γ_p ise zamanlama yeteneği gösteren katsayıdır. Buna göre pozitif γ_p portföy yöneticisinin yada yatırımcının piyasanın yönünü önceden doğru tahmin ederek piyasa üstü getiri elde ettiğini ima etmektedir. Negatif işaretli γ_p ise tam ters durumu işaret etmektedir. Bu çalışmada R_p İslami borsa endekslerini temsil ederken R_m dünya İslami borsa endeksi ve dünya geleneksel borsa endeksini temsil edecektir. R_f ise risksiz faiz oranı anlamına gelmek olup, çalışmamızda 3 aylık ABD hazine bonosunun aylık getirisini temsil etmektedir. Çalışmada veri olarak Mayıs 2002 ile Eylül 2018 dönemi arası aylık veriler kullanılmış olup, veri seti Morgan Stanley Capital International (MSCI) şirketinin <https://www.msci.com> adlı internet sitesinden temin edilmiştir.

3.2 Varyans rasyo testi

Borsada işlem gören hisse senetlerinin piyasa fiyatlarının rassal olarak belirlenip belirlenmemesi piyasa üstü getiri peşinde koşan yatırımcılar için önem arz etmektedir. Eğer fiyatlar rassal (tesadüfi) olarak belirleniyorsa, teknik analiz vb., yöntemler ile endeksin getirisinden fazla kazanç elde etmek mümkün olmayacaktır. Tersine, eğer fiyatlar tesadüfen belirlenmiyorsa bazı makroekonomik değişkenler ya da analiz yöntemleri fiyatların yönü hakkında yatırımcılara bilgi sağlayabilir. Herhangi bir finansal piyasada rassal yürüyüşü test ederken varyans rasyosu testlerinden yararlanılabilir. Varyans rasyo testi aşağıdaki gibi matematiksel olarak ifade edilebilir (Odabaşı vd., 2004):

P_0, P_1, \dots, P_{NK} olmak üzere $NK+1$ fiyat serisinin varyansı (var) = $\sum_{t=1}^{NK} (\ln(P_t/P_{t-1}))^2$ şeklinde hesaplanır ve bu varyans $(NK)\sigma^2$ ile eşittir. Eğer varyans zamanla değişmeyip 1'e eşitse fiyat hareketleri rassal olarak belirleniyor demektir. Birden küçükse negatif korelasyon, birden büyükse fiyat hareketleri arasında pozitif korelasyon var demektir. K birim zaman için sözü edilen varyans Lo ve ManKinlay (1988) tarafından geliştirilmiş olup aşağıdaki gibi ifade edilmiştir (Odabaşı vd., 2004):

$$\sigma_K^2 = \frac{1}{M} + \sum_{T=K}^{NK} \left(\ln \frac{P_t}{P_{t-1}} - K\mu \right)^2 \quad (2), \quad \sigma_1^2 = \frac{1}{NK-1} + \sum_{T=1}^{NK} \left(\ln \frac{P_t}{P_{t-1}} - \mu \right)^2 \quad (3)$$

Burada $M=K(NK-K+1)$ ($1-K/NK$) olup varyans rasyo test istatistiği $Z(K) = \frac{\left(\frac{\sigma_K^2}{\sigma_1^2}\right)^{-1}}{\sqrt{\theta(K)}}$ formülü ile hesaplanmaktadır. $\theta(K)$ asimtotik varyans olup hem sabit hem de sabit olmayan şekilde hesaplanabilir. Çalışmada $Z(K)$ sabit varyans için hesaplanan değeri, $Z^*(K)$ ise değişen varyans varsayımı altında hesaplanan değeri göstermektedir.

3.3 Koşu (run testi)

Fiyatların borsalarda rassal olarak meydana gelip gelmediğini tespit etmek için başvurulan diğer bir yöntem de parametrik olmayan test türlerinden koşu (run) testidir. Bu testin avantajı, verilerde aşırı yüksek ya da düşük değerler varsa bunların sakıncalarını ortadan kaldırmasıdır. Koşu testinin mantığı serideki gözlemlerin sıralamasının rassal olup olmadığını tespit etmesidir. Testin çıkış sorusu, serideki gözlemler rassal dağılıysa beklenen dizimler gerçekleşen sıralamaya uyacak mı şeklindedir (Celik ve Taş, 2009). Bu yüzden gözlemlerin değer olarak büyük veya küçük olması önem arz etmemekte, bunun yerine gözlemlerin serinin ortalamasından büyük yada küçük olmaları önem arz etmektedir. Serinin ortalamasından büyük olan gözlemlere "1", küçük olan gözlemlere ise "0" değeri atanır. Örneğin 0,0,1,1,0 gibi değer alan gözlemlerde oluşan koşu sayısı 3'tür. Koşu testinde beklenene koşu sayıları ve varyans aşağıdaki gibi hesaplanır (Celik ve Taş, 2009):

N = toplam gözlem sayısı,

n₁ = + işaretlerin sayısı,

n₂ = - işaretlerin sayısı,

k = dizilim sayısı

$$E(K) = \frac{(2n_1n_2)}{N} + 1 \quad (4)$$

$$\sigma_k^2 = \frac{(2n_1n_2(2n_1n_2-N))}{(N^2(N-1))} \quad (5)$$

4. Bulgular

4.1 Tanımlayıcı istatistikler

Borsa getiri serilerine dair tanımlayıcı istatistikler tablo 2’de gösterilmiştir. Birim kök testi Phillips-Perron (PP) t-istatistiği değerleri %1 olasılıkta bile durağan görünmektedir. Diğer bir anlatımla, İslami borsaların getiri serilerinde birim kök yoktur. Jarque-bera istatistikleri ise yine bütün İslami borsa endekslerinin getirilerinin normal dağılmadığını kanıtlamaktadır. Bu durumun sebebi basıklık katsayılarının bütün borsalar için 3’ten büyük olması yani serilerin kalın kuyruklu olmasından kaynaklanmaktadır. Ortalama değerleri esas alındığında en yüksek beklenen getirisi %8 ile Endonezya İslami borsası olurken, standart sapma değerlerine göre %11 ile Türkiye İslami borsa endeksi en riskli endeks olmaktadır.

Tablo 2: borsa getiri serilerinin tanımlayıcı istatistikleri

Gelişmiş ülkeler						
	İngiltere	ABD	Almanya	Endonezya	Malezya	Türkiye
Ortalama	0,002	0,004	0,004	0,008	0,005	0,005
Std sapma	0,049	0,038	0,068	0,089	0,051	0,116
Çarpıklık	-0,489	-0,897	-1,029	-1,110	-0,584	-0,482
Basıklık	4,085	5,311	5,97	8,937	5,629	5,252
PP	-13,34***	-	-12,44***	-11,76***	-12,64***	-
		12,49***				14,37***
Jarque-bera	17,44***	69,94***	106,90***	328,30***	67,61***	49,22***

* %1 seviyesinde anlamlılık, ** %5 seviyesinde anlamlılık ve *** %10 seviyesinde anlamlılık demektir

İslami hisse senetlerine yatırım yapmayı düşününler için göz önünde bulundurulması gereken bir nokta, borsaların diğer borsaların düşüşlerinden etkilenip etkilenmediğini öngörebilmektir. Korelasyon katsayısı iki borsa arasındaki doğrusal ilişkiyi ima ettiği için bu noktada yatırımcılara ışık tutmaktadır. Tablo 3 incelendiğinde, Almanya ve ABD borsaları arasındaki korelasyon katsayısı 0,848 ile en yüksek seviyede çıktığı için bu iki borsa arasında risklerin birbirine geçmesi çok yüksek olasılıktır.

Dolayısıyla, bu iki borsaya aynı anda yatırım yapmak risklerin düşmesine hizmet etmeyecektir. Öte yandan, 0,434 ile en düşük korelasyona sahip Malezya ve Türkiye İslami endeksleri, yatırımcılara portföy risklerini çeşitlendirmede yardımcı olacaktır. Piyasalar arasında yüksek ve pozitif korelasyon aslında piyasaların birbirlerine ne kadar entegre olduklarını göstermektedir. Bu entegrasyon aynı zamanda beklenen getirilerin düşmesine, oynaklığın düşmesine ve sermaye akımlarının ülkeye çekilmesine hizmet etmektedir (Bekaert ve Harvey, 2002).

Tablo 3: borsa getiri serilerinin spearman korelasyon katsayıları

	İngiltere	ABD	Almanya	Endonezya	Malezya	Türkiye
İngiltere	1.000	0.793	0.795	0.492	0.544	0.478
ABD	0.793	1.000	0.848	0.469	0.532	0.476
Almanya	0.795	0.848	1.000	0.503	0.588	0.510
Endonezya	0.492	0.469	0.503	1.000	0.506	0.442
Malezya	0.544	0.532	0.588	0.506	1.000	0.434
Türkiye	0.478	0.476	0.510	0.442	0.434	1.000

4.2 Piyasa zamanlama yeteneğine dair bulgular

İslami borsa endekslerinin yine dünya İslami borsa endeksi ile gerçekleştirilmiş regresyon sonuçları tablo 4’de sunulmuştur. Beta katsayıları bağlamında, katsayıları 1’den büyük olduğu için Almanya ve Türkiye’deki İslami hisse senetleri en fazla sistematik riski sahiptir. Malezya ise en düşük sistematik riske sahip ülke konumundadır. Zamanlama kabiliyetleri açısından ise γ katsayısı negatif ve anlamlı olduğu için İngiltere ve Endonezya da İslami endekslere yatırım yapanlar piyasayı öngörmeye başarılı olamamışlardır. Aynı regresyonu İslami borsa endeksleri ve dünya borsa endeksi arasında çalıştırdığımızda elde edilen sonuçlar tablo 5’de sunulmuştur. Tablolar arasında dikkat çeken ilk nokta, her bir borsanın beta katsayısının değişen oranlarda düşük çıkmasıdır. Bu durum İslami hisse senedi endekslerinin geleneksel borsa endeksinden daha az etkilendikleri anlamına gelmekte yani, İslami kaidelere göre faaliyet göstermeyen firmaların risklerinin İslami borsalara daha az bulaştığını ima etmektedir. Bu anlamda, portföy riskini düşürmek isteyen yatırımcılar her iki endeks grubundan hisse senedi seçerek risklerini dağıtabilirler. Tekrar konumuza dönüp, zamanlama kabiliyeti katsayılarına baktığımızda diğer borsalarda anlamlı bir zamanlama yeteneği bulgusuna rastlanamamıştır. Eğer anlamlı çıksaydı ABD yatırımcıları her iki endeks türünde piyasa üstü getiri kazanabilir sayılacaklardı.

Tablo 4 : İslami endekse göre hesaplanmış parametreler

Gelişmiş ülkeler					
	α	β	γ	R^2	F
İngiltere	0,002 (0,001)	1,098*** (0,041)	-0,987** (0,443)	0,81	422,03***
ABD	0,000 (0,000)	0,923*** (0,019)	0,213 (0,209)	0,92	1420,01***
Almanya	0,005** (0,002)	1,383*** (0,055)	-0,890 (0,584)	0,82	445,60***
Gelişmekte olan ülkeler					
Endonezya	0,012** (0,005)	0,913*** (0,139)	-4,563** (1,474)	0,33	48,44**
Malezya	0,000 (0,003)	0,696*** (0,077)	-0,943 (0,821)	0,38	61,40***
Türkiye	0,007 (0,007)	1,329*** (0,184)	-1,765 (1,957)	0,28	31,28**

Parantez içindeki rakamlar standart hataları, * %1 seviyesinde anlamlılık, ** %5 seviyesinde anlamlılık ve *** %10 seviyesinde anlamlılık demektir.

Tablo 5: Geleneksel endekse göre hesaplanmış değerler

Gelişmiş ülkeler					
	α	β	γ	R^2	F
İngiltere	-0,00* (0,002)	1,014*** (0,046)	1,108** (0,461)	0,74	279,96***
ABD	-0,000 (0,000)	0,866*** (0,022)	0,120 (0,222)	0,90	964,21***
Almanya	0,004** (0,002)	1,328*** (0,053)	-0,623 (0,523)	0,81	433,93***
Gelişmekte olan ülkeler					
Endonezya	0,010** (0,005)	0,903*** (0,132)	-3,649** (1,474)	0,33	48,17**
Malezya	-0,000 (0,003)	0,676*** (0,073)	-0,633 (0,728)	0,38	61,04***
Türkiye	0,006 (0,007)	1,298*** (0,175)	-1,314 (1,729)	0,29	40,31***

Parantez içindeki rakamlar standart hataları, * %1 seviyesinde anlamlılık, ** %5 seviyesinde anlamlılık ve *** %10 seviyesinde anlamlılık demektir.

4.3 Varyans rasyo testine dair bulgular

Varyans rasyo sonuçlarına göre Endonezya ve Malezya İslami endekslerinde istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde pozitif korelasyon olduğu içini söz konusu borsalarda fiyatlar tesadüfi olarak oluşmamaktadır. Genel itibariyle istatistiksel olarak anlamlı olmasa bile, gelişmiş ülke İslami endekslerinde varyans rasyo testleri 1'den büyük çıkarken, Türkiye İslami borsa endeksinde testler 1'den küçük çıkmıştır. Bu durumda ülkemizde İslami endeksin getirileri negatif korelasyona sahip olmaktadır.

Tablo 6: varyans rasyo test sonuçları

		İngiltere	ABD	Almanya	Endonezya	Malezya	Türkiye
K=2	VR	1.05	1.08	1.12	1.18	1.14	0.96
	Z	0.60	0.97	1.52	2.42**	1.48	-0.64
	Z*	0.57	0.74	1.21	1.28	1.16	-0.35
K=4	VR	1.18	1.12	1.13	1.40	1.28	0.93
	Z	1.14	0.67	0.76	2.74***	1.86*	-0.73
	Z*	1.12	0.66	0.74	1.67*	1.60*	-0.39
K=8	VR	1.38	1.16	1.23	1.56	1.54	0.92
	Z	1.35	0.39	0.68	2.42**	2.05**	-0.66
	Z*	1.53	0.59	0.83	1.66*	2.04**	-0.29
K=16	VR	1.29	1.03	1.08	1.22	1.57	0.76
	Z	0.34	-0.36	-0.24	0.14	1.09	-1.11
	Z*	0.83	0.10	0.20	0.49	1.54	-0.65

Tablo 7: Koşu (run) testine dair bulgular

	Gözlem			Koşu			Z değeri
	Top.	Pozitif	Negatif	Gerçekleşen	Beklenen	Std. Sap.	
İngiltere	196	101	95	100	98,90	6,92	0,15*
ABD	196	115	81	86	96,05	6,71	-1,49*
Almanya	196	108	88	93	97,97	6,85	-0,72*
Endonezya	196	104	92	98	98,63	6,90	-0,09*
Malezya	196	103	93	95	98,74	6,90	-0,54*
Türkiye	196	108	88	90	97,97	6,85	-1,16*

*Serilerin rassal dağıldığını göstermektedir

Koşu testi sonuçlarına göre bütün İslami borsaların getirileri aylık olarak tesadüfi şekilde oluşmaktadır. Diğer bir anlatımla İslami borsalarda beklenen koşu sayıları gerçekleşen koşu sayılarından istatistiksel olarak farklı olmadığı için, serilerdeki

gözlemlerin rassal olarak oluştuğu söylenebilir. Eğer fiyatlar tesadüfi olarak oluşuyor ise, İslami borsaların zayıf formda etkin olduğu dolayısıyla teknik analiz yaparak, bu borsalarda piyasa üstü getiri kazanmak mümkün değildir.

5. Sonuç

Bu çalışmanın amacı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin İslami finans kriterlerine uygun olarak belirlenen hisse senetlerinden oluşan borsa endekslerinin fiyat hareketleri hakkında bilgi edinmektir. Çalışmada yöntem olarak, piyasa zamanlama yeteneğini tespit etmek için regresyon modeli ve piyasa etkinliğini tespit etmek için Varyans Rasyo testi ve Koşu testi kullanılmıştır. Sonuç olarak, beklenen getirisi en yüksek borsa Endonezya İslami borsası olurken, en riskli endeks Türkiye İslami borsa endeksi olmuştur. Yatırımcıların piyasa zamanlama yeteneğini dikkate aldığımızda İngiltere ve Endonezya İslami endekslerine yatırım yapanların piyasayı öngörmeye başarılı olamadıkları tespit edilmiştir. Diğer bir anlatımla, yatırımcılar piyasanın yönünü doğru öngörememişlerdir. Konuyu sermaye varlıkları fiyatlama modeli çerçevesinde ele alırsak, İngiltere ve Endonezya İslami endeksleri yükselirken, yatırımcılar düşük beta katsayısına sahip şirketlere yatırım yaparak endeksin yükselmesinden yeterince yararlanmıyorlardır. Piyasa etkinliği açısından ise her iki testin bazı ülkeler için savunduğu hipotezler farklılaşmaktadır. Nitekim Endonezya ve Malezya İslami borsaları için Varyans rasyo testi fiyatların tesadüfi olarak oluşmadığını ima ederken, Koşu testi bulgularına göre her iki borsa da fiyatlar tesadüfi olarak oluşmaktadır.

Kaynakça

- ABBES, M. B. (2012). Risk and return of Islamic and conventional indices. *International Journal of Euro-Mediterranean Studies*, 5(1), 1-23.
- AL-KHAZALİ, O. M., LEDUC, G., ve ALSAYED, M. S. (2016). A market efficiency comparison of Islamic and non-Islamic stock indices. *Emerging Markets Finance and Trade*, 52(7), 1587-1605.
- AL-KHAZALİ, O., LEAN, H. H., ve SAMET, A. (2014). Do Islamic stock indexes outperform conventional stock indexes? A stochastic dominance approach. *Pacific-Basin Finance Journal*, 28, 29-46.
- ASHRAF, D. (2013). Performance evaluation of Islamic mutual funds relative to conventional funds: Empirical evidence from Saudi Arabia. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 6(2), 105-121.
- BAHLOUL, S., MROUA, M., ve NAİFAR, N. (2017). Further evidence on international Islamic and conventional portfolios diversification under regime switching. *Applied Economics*, 49(39), 3959-3978.

BEKAERT, G. and HARVEY, C.R. (2002). Research in emerging markets finance: looking to the future, *Emerging Markets Review*, 429–48.

CAMGÖZ, M. (2018). İslami Endekslerin Çeşitlendirme Düzeyi Üzerine Bir İnceleme. *Efil Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 132-151.

CELİK, T. T., ve TAŞ, O. (2009). Etkin piyasa hipotezi ve gelişmekte olan hisse senedi piyasaları. *itüdergisi/b*, 4(2).

EL-DİN, S. E. D. T., ve HASSAN, M. K. (2007). Islam and speculation in the stock exchange. *Handbook of Islamic banking* .241-255

HAYAT, R., ve KRAEUSSEL, R. (2011). Risk and return characteristics of Islamic equity funds. *Emerging Markets Review*, 12(2), 189-203.

JAWADİ, F., JAWADİ, N., ve CHEFFOU, A. I. (2015). Are Islamic stock markets efficient? A time-series analysis. *Applied Economics*, 47(16), 1686-1697.

KİM, J. H., SHAMSUDDİN, A., ve LİM, K. P. (2011). Stock return predictability and the adaptive markets hypothesis: Evidence from century-long US data. *Journal of Empirical Finance*, 18(5), 868-879.

LEAN, H. H., ve PAROVA, P. (2012). Performance of Islamic indices in Malaysia FTSE market: Empirical evidence from CAPM. *Journal of applied Sciences*, 12(12), 1274-1281.

NAFEES, B., QAMAR, M. A. J., ve AHMED, N. (2018). Lucrativeness Of Islamic Vs Conventional Mutual Funds In Pakistan. *Pakistan Business Review*, 19(4), 861-876.

NARAYAN, P. K., PHAN, D. H. B., NARAYAN, S., ve BANNİGİDADMATH, D. (2017). Is there a financial news risk premium in Islamic stocks?. *Pacific-Basin Finance Journal*, 42, 158-170.

NARAYAN, P. K., PHAN, D. H. B., SHARMA, S. S., ve WESTERLUND, J. (2016). Are Islamic stock returns predictable? A global perspective. *Pacific-Basin Finance Journal*, 40, 210-223.

ODABAŞL, A., ASKU, C., ve AKGİRAY, V. (2004). The statistical evolution of prices on the Istanbul stock exchange. *The European Journal of Finance*, 10(6), 510-525.

REBOREDO J.ve NAİFAR N. (2017) Do Islamic Bond (Sukuk) Prices Reflect Financial and Policy Uncertainty? A Quantile Regression Approach, *Emerging Markets Finance and Trade*, 53:7, 1535-1546,

SANCETTA, A., ve SACHELL, S. E. (2005). New test statistics for market timing with applications to emerging markets hedge funds. *The European Journal of Finance*, 11(5), 419-443.

TRİCHİLLİ, Y., ABDELHÉDİ, M., ve BOUJELBÈNE ABBES, M. (2018). Googling Investor's Sentiment: Powerful Measure in Conventional and Islamic MENA Financial Markets. *International Economic Journal*, 1-16.

UYSAL, M., ve EMİR, M. (2018). Uluslararası Çeşitlendirmenin Portföy Performansına Etkisi: Geleneksel Ve İslami Hisse Senedi Piyasaları İçin Ampirik Bir Uygulama. *International Journal of Economic ve Administrative Studies*, (21).

WALKSHÄUSL, C., ve LOBE, S. (2012). Islamic investing. *Review of Financial Economics*, 21(2), 53-62.

AR-GE HARCAMALARI İLE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: OECD ÜLKELERİ İÇİN PANEL VERİ ANALİZİ

Öğretim Görevlisi Dr. Hakan GÜNEŞ

Bartın Üniversitesi Bartın Meslek Yüksekokulu Muhasebe ve Vergi Bölümü,
hakangunes@bartin.edu.tr

ÖZET

İçsel büyüme teorilerinde, Romer, Grossman-Helpman ve Aghion-Howitt tarafından geliştirilen AR-GE harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisi, günümüzde birçok çalışmaya yön vermiştir. Bu ilişkinin yönü son zamanlarda yapılan çalışmalarda tartışılmaya başlanmıştır. Teknoloji ve yenilik uzun dönemde verimlilik ve refahı artıracaktır. Bu da ekonomik büyümeyi arttırır. Günümüzde bilim ve teknolojide rekabet gücü sağlayan ve teknoloji ile bilgi temelli ürün üreten birçok ülke bugünün gelişmiş ülkeleri arasında yer almaktadır.

Bu çalışmada, 32 OECD ülkesi için, Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisi panel veri analizi ile test edilmiştir. Bu kapsamda alınan verilerin durağanlığını test etmek için Levin-Lin ve Chu (LLC) Panel Birim Kök Testi yapılmıştır. Daha sonra, Panel Granger Nedensellik Testi yapılmıştır. Yapılan analizlerde, ekonomik büyümeden AR-GE harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensel ilişki tespit edilmiştir. Öte yandan, AR-GE harcamalarından ekonomik büyümeye doğru herhangi bir nedensel ilişki tespit edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: Ar-Ge harcamaları, ekonomik büyüme, birim kök, Granger nedensellik testi, panel veri.

THE RELATIONSHIP BETWEEN R-D EXPENDITURES AND ECONOMIC GROWTH: PANEL DATA ANALYSIS FOR THE OECD COUNTRIES

ABSTRACT

In endogenously growth theories, the relationship between R-D expenditure and economic growth that was developed by Romer, Grossman-Helpman and Aghion-Howitt, has directed a lot of studies nowadays. Direction of this relationship has begun to be discussed in recent studies. Technology and innovation causes increase of productivity and prosperity in the longrun. This increases economic growth. Multiple countries which provide competitive power in science and technology and product technology and information based products, are inside the developed countries today.

In this study, the relationship between R-D expenditures and economic growth was tested with panel data analysis for the 32 OECD countries. In this context, to test the data's stability, we made Levin-Lin and Chu (LLC) Panel Unit Root Test. After that, we made Panel Granger Causality tests. In the conclusion of the analysis it has been reached that there is a one-sided causal relation from economic growth to R-D expenditures. On the other hand there is no causal relation from R-D expenditures to economic growth.

Keywords: *R-D Expenditures, economic growth, unit root, Granger causality test, panel data.*

1.Giriş

Ekonomik büyümenin kaynakları üzerine yapılan çalışmalarda 2 yaklaşım ön plana çıkmaktadır. İlki Solow'un öncülüğündeki Neoklasik büyüme teorisidir. Teknolojiyi dışsal kabul eden Neoklasik büyüme modeli 1980'lere doğru geçerliliğini yitirmiştir. İkinci yaklaşım ise teknolojiyi içsel kabul eden ve 1980'lerden sonra ortaya çıkan içsel büyüme modelleridir. İçsel büyüme modelleri teknolojiyi analize dâhil etmekte ve ekonomik büyüme için Ar-Ge faaliyetlerine önem vermektedir. Yapılan çalışmalar göstermiştir ki, teknolojik yenilik sürdürülebilir büyümenin sağlanmasında temel faktördür. Ar-Ge ise teknolojik yeniliğin temel kaynağıdır. Ar-Ge sayesinde teknolojik yenilikler daha fazla önem kazanmış, bu da verimliliği artırıp kaynakların daha etkin kullanılmasını sağlamıştır.

Ekonomide yenilik yaratma amacıyla gerçekleştirilen Ar-Ge faaliyetleri, ekonomik büyümenin sürdürülebilir kılınması, istihdam yaratma potansiyeli, rekabet edebilirlik, verimlilik artışı ve bunlara paralel olarak sosyo-ekonomik gelişmeler üzerinde etkili olmaktadır (Kutlu, 2005: 98). Ar-Ge; yetkinlik geliştirme, yenilik, buluş, ürün geliştirme ve süreç iyileştirme gibi aşamaları içine alacak şekilde var olan işi yenileme veya genişletme yahut yeni işler yaratma potansiyeline sahip olma veya teknolojiyi içeren her türlü faaliyetler olarak tanımlanır. Ayrıca Ar-Ge; bilgi sermayesinin üretim ve gelire dönüştürüldüğü yatırımlar olarak da görülür. Toplum, kültür ve insan bilgisini içeren bir faaliyet olan Ar-Ge; bilgi düzeyini arttırmak amacıyla bilginin yeni uygulamaları sonucu ortaya çıkan düzenli ve yaratıcı çalışmaların bir bütünüdür. Firma açısından Ar-Ge; yeni bir ürünü ve üretim sürecinin ortaya konulması için yapılan sistemli ve yaratıcı çalışmaları ifade eder (Yaylalı, 2010:14).

Bu çalışmada, 32 OECD ülkesi¹ için Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmektedir. Bu eksende, Ar-Ge harcamaları ile

¹ABD, Almanya, Avustralya, Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Güney Kore, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İsrail, İsveç, İspanya, İtalya, İzlanda, Japonya,

ekonomik büyüme arasındaki teorik çerçeve ele alınmış, daha sonra da çalışmaya konu olan ülkelerdeki Ar-Ge harcamalarının ekonomik boyutu ele alınarak, literatür taraması yapılmıştır. Son bölümde ise çalışmadaki 32 ülke için 2000-2014 dönemindeki Ar-Ge harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi panel nedensellik analizi ile ele alınmıştır.

2.Ar-Ge Harcamaları İle Ekonomik Büyümenin Teorik Çerçevesi

Ar-Ge harcamaları yeni teknolojiler, üretim süreçleri, yeni ürünler ve malzemeler yaratarak sadece Ar-Ge'nin yapıldığı ülkede değil, diğer ülkelerde de üretim kapasitesini sürekli bir şekilde geliştirecektir. Ayrıca ekonomik ve beşeri sermayenin kaynağı olarak görülen Ar-Ge yatırımları, ekonomik istikrarsızlığı önlemede, uluslararası düzeyde rekabet avantajının elde edilmesinde, ekonomik canlanma ve sürekli büyümenin sağlanmasında önemli unsur olarak görülmektedir (Altıntaş ve Mercan, 2015:347).

Klasik İktisatçılardan başlayarak günümüze kadar ortaya atılan birçok büyüme teorisinde yeni teknolojiler önemli bir yer tutmaktadır. Schumpeter'in meşhur tabiriyle yenilikleri (yeni teknolojileri) içermeyen bir büyüme teorisi Danimarkalı prensin olmadığı Hamlet'e benzemektedir (Gülmez ve Yardımcıoğlu, 2012,336).Aslında, Schumpeter bir büyüme teorisi geliştirme arayışında değildi ama çok önemli bir özelliğin altını çiziyordu. Bunu da yeni teknolojiler olarak ifade ediyordu. (Gürak, 2006:15). Schumpeter'in bu görüşleri, yeniliklerin ve teknolojik gelişmenin olmadığı bir büyümenin anlamlı olmayacağını göstermektedir.

Neoklasik büyüme modeli, teknolojiyi ve yenilikleri dışsal bir faktör olarak ele alınıp, modelde yer almadığı için teknolojiyi içselleştiren içsel büyüme modelleri ön plana çıkmıştır. Bu doğrultuda Romer ve Lucas'ın çalışmaları teknolojiyi ve yenilikleri içsel kabul ederek Ar-Ge harcamaları sonucundaki büyümeye işaret etmektedir.

Öncülüğünü Romer ve Lucas'ın yaptığı içsel büyüme teorilerinde teknoloji içsel bir değişken olarak ele alınmıştır. İçsel büyüme teorisi, büyümeyi, Neoklasik modeldeki gibi piyasa mekanizmasının kontrolü altında olmayan dışsal teknolojik değişme yerine, merkezi olmayan bir piyasa yapısı içinde serbestçe faaliyet gösteren ekonomik güçlerin içsel olarak belirlediğini ileri sürmektedir (Romer, 1994:3). Romer'e göre uzun dönemli ekonomik büyümenin motoru teknolojik yeniliklerdir ve bir ekonomide teknolojik yenilikler Ar-Ge faaliyetleri sonucunda ortaya çıkmaktadır. Romer'e göre Ar-Ge ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir korelasyon söz konusudur (Gülmez ve Yardımcıoğlu, 2012,337). Lucas'ın yaklaşımında ise, yaparak öğrenme olgusu, beşeri sermayenin işgücü ve fiziki sermayede sağladığı üretkenlik

artışlarını açıklamada kullanılmaktadır. Modelde beşeri sermayedeki artış, Arrow'un yaklaşımına benzer şekilde rekabet edilemeyen ve dışlanamayan bir ürün geliştirilmesini sağlar ve ekonomideki dağılma etkisiyle üretim artışları gerçekleşir. Ancak bilgiyi kamu malı olarak kabul eden böyle bir yapıda, Ar – Ge sektöründeki araştırma faaliyetleri yeterli düzeye ulaşmayacaktır. Bu noktada, kamuya araştırma faaliyetlerini teşvik anlamında önemli bir rol düşerken, Ar – Ge sektörlerinin nasıl tanımlanacağı ve hangi araçlarla teşvik edileceği sorusu ön plana çıkmaktadır (Ercan, 2002:133).

Romer ve Lucas'ın öncülüğündeki model, Ar-Ge faaliyetleri ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir ilişki kurmuştur. Bu yüzden kendisinden sonra gelen birçok çalışmaya ışık tutmuşlardır. Belli bir zaman sonra Lucas, Riviera – Batiz, Grossman–Helpman, Aghion–Howitt ve Jonestarafından geliştirilen bu modeller Ar-Ge'ye ve teknolojiye ayrı bir önem vermiştir.

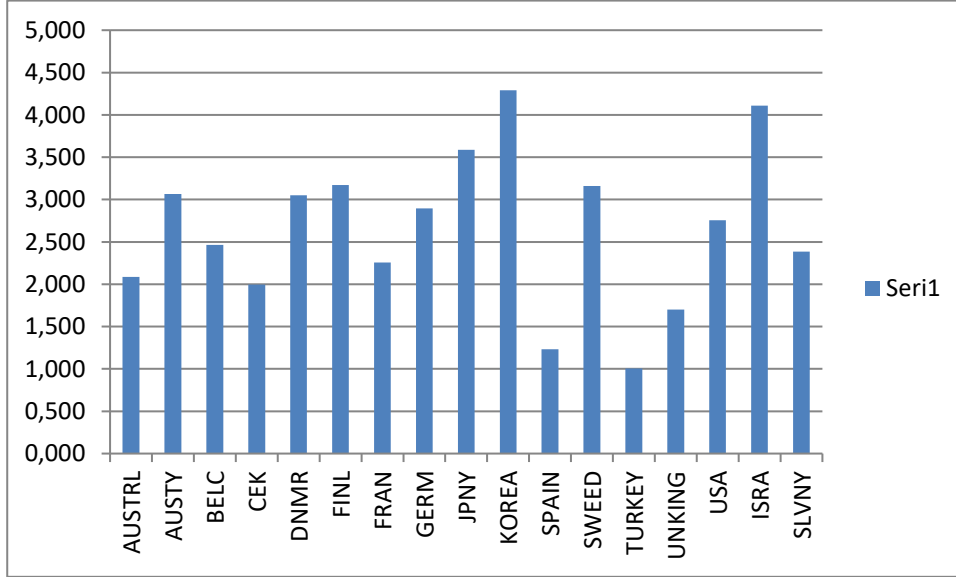
Rivera–Batiz ve Romer 1991'deki çalışmasında, iktisadi büyümenin kaynağı olarak belirtilen Ar – Ge faaliyetlerini bilgi temelli model ve laboratuvar gereçleri modeli olarak iki aşamada ele alınmıştır. Bilgi temelli modelde, ticari açıklığın iktisadi büyüme üzerinde sürekli bir etkisi yokken; laboratuvar gereçleri modelinde, tam ekonomik bütünleşme durumunda mal ticaretinin iktisadi büyüme oranı üzerinde sürekli bir etkisi vardır ve artış göstermektedir (Rivera-Batiz ve Romer, 1990). Grossman ve Helpman ise, geleneksel ürün, sanayi ürünü ve Ar – Ge çalışmaları olarak üç temel üretim faaliyeti tanımlanmıştır. Bu tanımlama, uluslararası sermaye akımları Ar-Ge sektörü içinde yer almaktadır ve büyümenin itici gücünü oluşturmaktadır (Grossman ve Helpman, 1988:1). Aghion ve Howitt'in çalışmalarında ise, yenilik yapan ülkelerde teknoloji artışının olduğu, yenilik yapmayan ülkeler de ise teknoloji sınırının altında kaldığı gösterilmiştir (Aghion ve Howitt, 1992). Jones ise, Lucas ve Romer modelini modifiye ederek yarı içsel bir büyüme teorisi geliştirmiştir. Jones hem AK tipi hem de Ar – Ge temelli modellerin zaman serileri ile analizini yaptığı modelde, içsel büyüme literatürü, kişi başına büyüme oranlarında artışın eksikliğini ispatlayan zaman serileri kanıtıyla uyumlu görülmemektedir. Bu şekilde yarı içsel büyüme modellerinin geliştirilmesinde etkili olmuştur. Jones'a göre, bir yandan büyümenin içsel olduğu söylenebilir çünkü büyüme, özel firmaların piyasa teşvikleri sonucunda bilinçli Ar-Ge kararlarının bir ürünüdür. Öte yandan dışsaldır çünkü kamu politikaları yoluyla dengeli gelişme çizgisini kontrol etmek olası değildir (Özer ve Çiftçi, 2009:223; Yardımcı, 2006:103).

3. OECD Ülkelerinde Ar-Ge Harcamalarının Genel Görünümü

Türkiye'deki Ar-Ge harcamaları OECD ülkelerine oranla çok düşüktür. Türkiye, çalışmadaki 32 ülke içinde, Ar-Ge harcamalarının GSYİH içindeki payı esas alındığında, Yunanistan, Meksika, Polonya ve Slovakya'dan daha öndedir. Ancak geriye kalan 27 ülke GSYİH'sının daha büyük bir kısmını Ar-Ge

harcamalarına ayırmaktadır. Şekil 1’de 2014 yılı itibariyle seçilmiş bazı OECD ülkelerinde Ar-Ge harcamalarının GSYİH içindeki payı verilmiştir.

Şekil 1: Bazı OECD Ülkelerinde Ar-Ge Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı (%)

Kaynak: data.oecd.org

Şekil 1’e göre, Güney Kore GSYİH’sının %4,3’ünü Ar-Ge harcamalarına ayırmaktadır. Daha sonra İsrail %4,1; Japonya %3,6 ve İsveç %3,16 ile sıralanmaktadır. GSYİH büyüklüğü olarak çalışmada ilk sırada yer alan ABD’nin payı ise % 2,75’tir. Ar-Ge harcamalarına daha çok ağırlık veren ülkeler teknolojik açıdan daha ileride olan gelişmiş ülkelerdir. Gelişmekte olan ülkeler de Ar-Ge harcamalarına ağırlık verdikçe istikrarlı bir büyüme sağlayabileceklerdir.

Tablo 1’de ise bazı OECD ülkelerinde 2015 yılına ait Ar-Ge harcamalarının toplam tutarı yer almaktadır.

Tablo 1: Bazı OECD Ülkelerinde Ar-Ge Harcamaları (2015-milyar €)

Avusturya	10,444
Belçika	10,072
Çek Cumhuriyeti	3,25
Danimarka	8,054

Fransa	48,643
Almanya	87,188
Japonya	124,531
Güney Kore	45,585
İspanya	13,172
İsveç	14,581
Türkiye	6,055
İngiltere	43,878
ABD	344,083
İtalya	21,892
Slovenya	0,853
Rusya (OECD dışı)	13,437
Çin(OECD dışı)	159,004
AB(OECD dışı)	298,811

Kaynak:<http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7752010/9-30112016-BP-EN.pdf/62892517-8c7a-4f23-8380-ce33df016818>

Tablo 1'e göre, Ar-Ge'ye en çok kaynak ayıran ülke 344 milyar € ile ABD'dir. ABD, AB üyelerinden tamamından 46 milyar € daha fazla Ar-Ge'ye kaynak ayırmaktadır. ABD'den sonra Ar-Ge'ye en çok kaynak ayıran ülkeler sırasıyla OECD dışında yer alan Çin (159 milyar €) ve OECD üyesi olan Japonya'dır (124 milyar €). Oransal olarak GSYİH'sından Ar-Ge'ye en çok kaynak ayıran (%4,291) Güney Kore ise toplamda 45,5 milyar € kaynak ayırmaktadır. Türkiye'nin payı ise son yıllarda artmasına rağmen 6 milyar € seviyesindedir. Diğer bir deyişle, ABD'nin Ar-Ge'ye ayırdığı pay, Türkiye'den 57 kat daha fazladır.

Batelle, Ar-Ge harcamalarına ilişkin olarak mevcut durum ve gelecekteki 10 yıllık dönem için Global R&D FundingForecast adlı çalışmasında şu değerlendirmeleri yapmaktadır: ABD, Çin, Japonya ve Avrupa ülkeleri 2014'te 1.6 trilyon dolar Ar-Ge harcaması ile toplamda yüzde 78'lik bir paya sahiptir. ABD'nin savunma ve uzay sanayi Ar-Ge harcamaları son yıllarda federal bütçedeki kesinti baskısından dolayı azalış gösterse de enerji, doğa bilimleri, kalkınma, bilgi teknolojileri, kimya ve gelişmiş materyaller alanındaki araştırma yatırımları artmaktadır. Batı ülkelerinde Ar-Ge harcamaları, robotlar, yüksek performanslı bilgisayar, sosyal medya, yazılım, maliyet etkinliği sağlayan enerji kaynakları ve nanoteknoloji gibi geniş bir alanda sürmektedir. Güneydoğu Asya ülkelerinin Ar-Ge

yatırımlarındaki artışlar ekonomik büyümeyi desteklemekte ve bu eğilimin gelecek 10 yılda devam etmesi beklenmektedir. Orta Doğu ülkeleri (Katar ve İsrail hariç) son yıllarda hızlı ekonomik büyüme gerçekleştirse de zayıf Ar-Ge altyapısı, hızlı büyümeyi sınırlamaktadır. Afrika ülkeleri (Güney Afrika hariç) ve Güney Amerika (Brezilya hariç) ülkeleri, Orta Doğu ülkeleri gibi güçlü büyüme oranlarına sahipse olsalar da, zayıf Ar-Ge altyapısı ve Ar-Ge gecikmelerinden dolayı hızlı ekonomik büyümenin kalıcı olması beklenmemektedir (Altıntaş ve Mercan, 2015:350).

4. Literatür Taraması

Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasında birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların çoğu OECD ülkelerini ve gelişmiş ülkeleri ele almaktadır. Tablo 2’de Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki literatür taramasına yer verilmiştir.

Tablo 2: Ar-Ge Harcamaları İle Ekonomik Büyüme Literatürü

Yazar (lar)	Ülke (ler)	Yöntem	Değişkenler	Sonuç
Goel ve Ram (1994)	52 Ülke- 18 gelişmekte olan, 32 az gelişmiş ülke (1960-1985)	Yatay Kesit Analizi	Reel Gelir, İşgücü oranı, Sermaye oranı, Ar-Ge Harcamaları	Ar-Ge harcamaları ekonomik büyümeyi pozitif ve büyük oranlı etkilemesine karşın istatistiksel anlamlılığı zayıftır.
Coe ve Helpman (1995)	22 ülke (1971-1990)	Panel veri analizi	Ar-Ge harcamaları, ekonomik büyüme	Uluslararası Ar-Ge harcamalarının özellikle dışa açıklığı yüksek olan ülkelerin ekonomik büyümesinde önemli etkiler sağladığını tespit etmişlerdir.
Freire-Serén (2001)	21 OECD ülkesi (1965-1990)	Panel veri analizi	Ekonomik büyüme, Ar-Ge harcamaları	Ar-Ge harcamalarında %1’lik bir artış reel GSYİH’yi %0,08 oranında arttırdığı tespit edilmiştir.
Sylwester (2001)	7’si G7 olmak üzere 20 OECD ülkesi (1981-1996)	Panel veri analizi	Ar-Ge harcamaları, ekonomik büyüme	G7 ülkelerinde Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyümeyi arttırdığı görülürken, 20 OECD ülkesi genelinde Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki tespit edilememiştir.
Yanyun ve Mingqian (2004)	8 Uzakdoğu Asya ülkesi (1994-2003)	Panel regresyon yöntemi	Ar-Ge harcamaları, ekonomik büyüme	Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.
Falk (2007)	OECD ülkeleri (1970-2004)	Dinamik panel veri analizi	Ar-Ge harcamaları, kişi başı GSYİH	İleri teknolojik sektörlerdeki Ar-Ge yatırımlarının GSYİH içindeki payı arttıkça kişi

				başı GSYİH'yi arttıracığını tespit etmiştir.
Wu ve Zhou (2007)	Çin (1953-2004)	Eşbütünleşme ve nedensellik testi	Ekonomik büyüme, Ar-Ge harcamaları	Ar-Ge ile GSYİH arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi ve çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Altın ve Kaya (2009)	Türkiye (1990-2005)	Nedensellik analizi	Ar-Ge harcamaları, ekonomik büyüme	AR-GE harcamalarından ekonomik büyümeye doğru uzun dönemli bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır.
Samimi ve Alerasoul (2009)	30 gelişmekte olan ülke (2000-2006)	Panel regresyon yöntemi	Ar-Ge harcamaları, ekonomik büyüme	Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.
Genç ve Atasoy (2010)	34 ülke (1997-2008)	Panel nedensellik testi	Ar-Ge harcamaları, ekonomik büyüme	Ar-Ge harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Korkmaz (2010)	Türkiye (1990-2008)	Johansen eşbütünleşme yöntemi	Ar-Ge harcamaları, ekonomik büyüme	Söz konusu iki değişkenin uzun dönemde birbirlerini etkiledikleri tespit edilmiştir.
Gülmez ve Yardımcıoğlu (2012)	21 OECD ülkesi (1990-2010)	Panel FMOLS ve DOLS	Ar-Ge harcamaları, ekonomik büyüme	21 OECD ülkesinin genelinde Ar-Ge harcamalarındaki %1'lik bir artış, ekonomik büyüme üzerinde uzun dönemde yaklaşık olarak %0,77'lik bir artış meydana getirmektedir. Ayrıca uzun dönemde Ar-Ge harcamaları ve ekonomik büyüme değişkenleri arasında karşılıklı olarak anlamlı bir ilişkinin olduğunu belirtmişlerdir.
Wang vd. (2013)	23 OECD ülkesi ve Tayvan (1991-2006)	Panel veri analizi	Ar-Ge harcamaları, ekonomik büyüme	Yüksek endüstriyel Ar-Ge harcamalarının kişi başı reel gelir üzerinde güçlü ve pozitif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.
Meçik (2014)	OECD ülkeleri (1990-2012)	Panel veri analizi	Ar-Ge harcamaları, ekonomik büyüme	Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı etkilerinin olduğu tespit edilmiştir.
Taban ve Şengür (2014)	Türkiye (1990-2012)	Johansen eşbütünleşme yöntemi	Ar-Ge harcamaları, ekonomik büyüme	Uzun dönemde Ar-Ge harcamaları ile Ar-Ge'de tam zamanlı eşdeğer çalışan sayılarının ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilediğini göstermiştir. Kısa dönemde ise Ar-Ge'de çalışan sayıları

				ekonomik büyümede anlamlı pozitif bir etkiye sahip iken, Ar-Ge harcamalarının böyle bir etkiye sahip olmadığı görülmüştür.
Özcan ve Arı (2014)	15 OECD ülkesi (1990-2011)	Panel veri analizi	Ar-Ge harcamaları, ekonomik büyüme	Ar-Ge harcamaları büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir.
Altıntaş ve Mercan (2015)	21 OECD ülkesi (1996-2011)	Panel veri analizi	Ar-Ge harcamaları, sabit sermaye oluşumu, işgücü artış oranı	Ar-Ge harcamalarındaki artışın ekonomik büyümeyi güçlü bir şekilde etkilediği, bu etkinin sabit sermaye oluşumu ve işgücü artış oranından daha yüksek olduğu ve Ar-Ge harcamalarındaki bir birimlik artışın ekonomik büyümeyi 3.4 birim arttırdığı belirlenmiştir.
Bozkurt (2015)	Türkiye (1998-2013)	Johansen bütünlük ve nedensellik testi	Ar-Ge harcamaları, ekonomik büyüme	Ekonomik büyümeden Ar-Ge'ye doğru tek yönlü bir nedensellik vardır. GSYİH içindeki Ar-Ge harcamaları %1 artarsa, GSYİH büyümesi %0,263 artmaktadır.

Tablo 2'deki sonuçlara göre, Goel ve Ram (1994), Coe ve Helpman (1995), Freire-Serén (2001), Sylwester (2001), Yanyun ve Mingqian (2004), Falk (2007), Wu ve Zhou (2007) ve Wang vd. (2013) çalışmalarında Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasında doğrudan veya dolaylı olarak bir ilişki tespit etmişlerdir. Ancak, Samimi ve Alerasoul (2009) çalışmalarında iki değişken arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Bu sonucun nedeni, ele alınan ülke gruplarından kaynaklanabilmektedir.

Türkiye için yapılan çalışmalarda da Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasında doğru yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Örneğin, Altın ve Kaya (2009), Genç ve Atasoy (2010), Korkmaz (2010), Gülmez ve Yardımcıoğlu (2012), Meçik (2014), Özcan ve Arı (2014), Taban ve Şengür (2014), Altıntaş ve Mercan (2015) ve Bozkurt (2015).

5. Veri Seti, Ekonometrik Yöntem ve Bulgular

5.1. Veri Seti ve Ekonometrik Model

32 OECD ülkesi için 2000-2014 yılları arasındaki veriler panel veri analizi ile test edilmiştir. Çalışmada kullanılan Ar-Ge göstergesi GSYİH içindeki Ar-Ge'nin payını göstermekte ve analizde "RD" olarak yer almaktadır. Çalışmada kullanılan büyüme verileri ise GSYİH büyümesinde yıllık artışları vermekte ve analizde

“Growth” olarak adlandırılmaktadır. Çalışmaya ait veriler, Dünya Bankası’nın veri tabanı olan “data.oecd.org” adresinden temin edilmiştir.

Bu çalışmada tahmin edilen model (1) nolu eşitlikte gösterilmektedir:

$$GROWTH_{it} = \alpha + \beta_1 RD_{it} + \varepsilon_{it} \quad i=1, \dots, N; t=1, \dots, T \quad (1)$$

Modelde bağımlı değişken büyüme oranı olup modelde “GROWTH” olarak gösterilmiştir. Modelin bağımsız değişkeni ise Ar-Ge harcamalarıdır ve modelde “RD” olarak gösterilmiştir.

5.2. Ekonometrik Yöntem

Zaman boyutuna sahip yatay kesit veriler bir başka ifade ile panel veriler kullanılarak oluşturulan panel veri modelleri yardımıyla ekonomik ilişkilerin tahmin edilmesi yöntemine panel veri analizi ismi verilmektedir. Bu analizde genelde, yatay kesit birim sayısının (N) dönem sayısından (T) fazla (N>T) olduğu durumla karşılaşılmaktadır. Değişkenlerin, parametrelerin ve hata teriminin i ve t alt indisini taşıması, panel veri setine sahip olduğunu göstermektedir (Tatoğlu, 2013a:4). Panel veri analizinde birden fazla yatay kesit objesinin analiz dönemindeki gözlemleri kullanılarak regresyon yapılmakta ve bu nedenle de zaman serisi ile yatay kesit dalgalanmasına izin verilmektedir. Tipik bir panel veri analizinde bağımlı değişken için N sayıda bireyin T dönemlik zaman serisi verileri kullanılarak analiz yapılmaktadır (Kaya ve Yılmaz, 2006: 69).

Serilerde durağanlığın tespiti için birim kök testlerine başvurulmaktadır. Serilerde birim kök varsa seri durağan değildir. Bundan dolayı seriler durağan hale getirilmelidir. Durağan zaman serileri için şoklar geçicidir. Şokların etkisi zamanla kaybolur ve seriler uzun dönem ortalama seviyelerine geri dönmektedir. Zaman içinde değişmeyen sabit varyansa sahiptirler. Durağan olmayan seriler ise sürekli bileşene sahiptirler. Durağan olmayan bir zaman serisinin ortalaması ve varyansı zamana bağlıdır. Serinin dönebileceği bir uzun dönem ortalaması yoktur. Serinin varyansı zamana bağlıdır yani zaman sonsuza yaklaştıkça varyans da sonsuza gitmektedir.

Panel veri birim kök testlerinin kullanılması tek bir zaman serisine dayalı birim kök testlerinin gücünü arttırmak için geliştirilmiştir (Maddala ve Wu, 1999:631). Zaman serisi verileri kullanılan çalışmalarda, çalışmada kullanılan verilerin durağan bir yapıya sahip olup olmadığı sınanmalıdır. Çünkü durağan olmayan zaman serilerinin kullanılması halinde sahte regresyon problemi ortaya çıkmaktadır ve bu durumda regresyon analizi ile elde edilen sonuçlar gerçek ilişkiyi yansıtmamaktadır (Granger ve Newbold, 1974:111).

Panel birim kök testleri ile yapılan çalışmalarda birinci ve ikinci kuşak testler

kullanılmaktadır. Birinci kuşak testler, birimler arasında korelasyon olmadığını varsaymaktadır. Korelasyon varsa bu testlerin gücü zayıftır. En çok bilinenleri, Levin Lin ve Chu (LLC), Harris ve Tzavalis, Breitung, Hadri, ImPesaranShin (IPS), Fisher ADF, FisherPhilips ve Perron panel birim kök testleridir. İkinci kuşak panel birim kök testlerinin temel özelliği ise, birimlere ait seriler arasında korelasyon olduğunu varsaymasıdır. Bu testler de Pesaran, Bai ve Ng, Philips ve Sul, Moon ve Perron panel birim kök testleridir (Tatoğlu, 2013b:199).

Bu çalışmada serilerin durağanlığını tespit etmek için birinci nesil birim kök testlerinden LLC testi kullanılmıştır. Çalışmada ele alınan LLC panel birim kök testi kısaca şöyle özetlenebilir:

LLC testi, panel veri alanında kullanılmak üzere hazırlanan ilk testlerden olup, paneldeki her grubun birim kök içerip içermediğini analiz etmek için kullanılır. Ancak LLC testinin alternatif hipotezinde, otoregresif katsayısının homojen olması sınırlaması bulunmaktadır (Çelik vd., 2008:5).

$$\Delta Y_{i,t} = \alpha_i + \rho Y_{i,t-1} + \sum_{k=1}^n \varphi_k \Delta Y_{i,t-k} + \lambda_i t + \delta_i + \varepsilon_{it} \quad i = 1, \dots, N \quad t = 1, \dots, T \quad (2)$$

Modelde, her bir birey $t = 1, 2, \dots, T$ zaman serisini içerecek şekilde $i = 1, 2, \dots, N$ bireyin panelleri için $y_{i,t}$ stokastik sürecini gözlemlenmiş ve paneldeki her birey için $y_{i,t}$ 'lerde birim kök olup olmadığı belirlenmek istendiğinde paneldeki tüm bireylerin birinci dereceden kısmi otokorelasyona sahip olduğu fakat hata sürecindeki diğer parametrelerin bireyler boyunca farklılaşmasına izin verildiği varsayılmıştır (Levin, Lin ve Chu, 2002:4).

Aynı zamanda çalışmada Granger nedensellik testi de yapılmıştır. Granger nedenselliği, değişkenler arasında ilişki olup olmadığını ve ilişki varsa bunun yönünü belirlemek için kullanılmaktadır.

Granger nedenselliği, bağımlı değişkenin cari değerinin, kendisinin ve bağımsız değişkenin gecikmeli değerleri tarafından belirlendiği öngörüsüne dayanmaktadır. Granger nedensellik testi sürecinde, bağımlı değişken ilk önce kendi gecikmeli değerleri üzerine koşularak AIC veya Schwarz gibi bilgi kriterleri yardımı ile kendi optimal gecikme uzunluğu belirlenir (kısıtlı model). Daha sonra, bağımlı değişkenin optimal gecikmelerinin olduğu model içerisinde, söz konusu kriterler yardımı ile bağımsız değişkenin optimal gecikme uzunluğu belirlenir (kısıtsız model). Son olarak, F testi yardımı ile iki seri arasında Granger anlamda bir nedensellik ilişkisi olup olmadığına karar verilir (Yamak ve Korkmaz, 2005:23). Granger tarafından kurulan basit nedensellik modeli şöyledir:

$$Y_t = \sum_{j=1}^m c_j X_{t-j} + \sum_{j=1}^m d_j Y_{t-j} + \eta_t \quad (3)$$

Modele göre, X değişkeni Y değişkeninin nedeniyse, X'teki değişimler Y'deki değişimlerden önce gelmektedir. Granger testiyle tahminden ziyade nedensellik çıkarsaması yapıldığı için değişkenler önceden durağanlaştırılmalıdır (Granger, 1969:431).

Daha sonra Holtz-Eakin, Newey ve Rosen tarafından model geliştirilmiştir. Bu modelde aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

$$y_{it} = \alpha_{0t} + \sum_{l=1}^m \alpha_{lt} y_{it-l} + \sum_{l=1}^m \delta_{lt} x_{it-l} + \psi_t f_i + u_{it} \quad (4)$$

Denklemden f_i sabit etkileri, u_{it} hata terimini göstermektedir. Bu tanımlamada hata terimi u_{it} , denklemden y_{it} ile korelasyonludur (Holtz-Eakin ve diğ., 1988:1376).

5.3. Ekonometrik Bulgular

Değişkenlerin durağanlığının tespiti ve birim kök sorununun giderilmesi için verilere LLC ve IPS Panel birim kök testleri yapılmıştır. Verilerin en uygun durağanlığa sahip olduğunu göstermek için Tablo 3'de sabitli trendli yapıda durağanlık sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 3: LLC Panel Birim Kök Testi Sonuçları

			LLC	
			t-istatistiği	p-değeri
GROWTH	Seviyesi	Sabitli-Trendli	-9.04868	0.0000
RD	Seviyesi	Sabitli-Trendli	-2.63361	0.0042

Tablo 3'de LLC Panel Birim Kök Testi Sonuçları yer almaktadır. Tablo 3'de maksimum optimal gecikme uzunluğu 1 olarak seçilmiştir. Olasılıklar, asimptotik normallik varsayımı altında hesaplanmıştır. Veri setinde söz konusu yıllara ait veriler tam olduğundan "Balanced Örnekleme" seçilmiştir. Tablo 3'e göre, ekonomik büyüme ve Ar-Ge serileri seviyesinde durağan çıkmıştır. Böylece serilerdeki birim kök sorunu giderilerek serileri durağan hale getirilmiştir.

Durağanlık testi sonucunda her iki seri de seviyesinde durağan çıktığı için uzun dönemli ilişkiyi veren Eşbütünleşme testi yapılamamaktadır. Kısa dönemli bir ilişki olup olmadığı ise Granger nedensellik testi ile yapılmaktadır. Durağan hale getirilen serilere Granger nedensellik testi yapılmıştır. Tablo 4'de Granger Nedensellik testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 4: Granger Nedensellik Test Sonuçları

	Ki-kare	Ser.Der.	Gözlem Sayısı	p-değeri
ARGE → Büyüme	3.655240	4	352	0.4547
Büyüme → ARGE	15.87209	4	352	0.0032

Tablo 4'deki sonuçlardan görüldüğü üzere; Ar-Ge ve Büyüme istatistiği (4 serbestlik derecesi ile ki-kare dağılımlı) arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır. Buna göre, Ar-Ge'den büyümeye doğru herhangi bir nedensel ilişki yokken, Ekonomik Büyümeden Ar-Ge'ye doğru bir nedensel ilişki mevcuttur. Kısa dönemde ekonomik büyümedeki değişimler Ar-Ge yatırımlarını da etkilemektedir.

Tablo 5'de ise sabit etkili modelin sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5: Panel Veri Analizi Sabit Etkili Modelin Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: GROWTH
Metot: Panel EKK
Periyot: 2000 2014
Kesit Sayısı: 32
Toplam panel (balanced) gözlem sayısı: 480

Değişken	Katsayı	St. Hata	t-istatistiği	p-değeri
RDC	-3.408302	0.518442	-6.574119	0.0000
	8.507014	0.966292	8.803774	0.0000
R ²	0.215490	Prob(F-statistic)		0.000000
F-statistic	3.836960			

Model tahmin sonuçları incelendiğinde, Hausman testi doğrultusunda sabit etkili modelin daha tutarlı sonuçlar verdiği görülmektedir. Sabit etkiler modeli sonuçlarına göre R² değeri %21,54 olarak tahmin edilmektedir. Yani bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni açıklama gücü yaklaşık olarak %21,54'tür. F-istatistiği olasılık değeri dikkate alındığında tüm değişkenlerin istatistikî olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Tüm modellerde Sabit değişken ve CONS değişkeninin olasılık değeri 0,000<0,05 olduğundan ekonomik büyümenin Ar-Ge yatırımlarını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Analiz sonuçları Granger nedensellik testi ile paralel bulguları yansıtmaktadır.

6. Sonuç

Uzun dönemli sürdürülebilir bir büyümenin anahtarı teknolojik yenilikler ve Ar-Ge'dir. Ülkelerin Ar-Ge'ye ayırdıkları kaynaklar arttıkça ekonomik büyümelerinin de arttığı görülmektedir. Nitekim gelişmiş ülkeler Ar-Ge'ye daha çok kaynak aktarmaktadır. Kaldı ki parasal anlamda ilk sırada ABD yer almakta, GSYİH'ya oran açısından da Güney Kore ilk sırada yer almaktadır. Dolayısıyla Ar-Ge'ye daha çok kaynak ayıran ülkeler ekonomik gelişmişlik açısından da öne çıkmaktadır.

Bu çalışmada 32 OECD ülkesi için 2000-2014 dönemlerinde Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada, panel birim kök testlerinden LLC testi yapılmıştır. Yapılan test sonucunda serilerin seviyesinde durağan olduğu görülmüş ve bu yüzden uzun dönemli ilişkiyi veren eşbütünleşme testine gidilmemiştir. Bu kapsamda Granger nedensellik testi yapılmış ve ekonomik büyümeden Ar-Ge'ye doğru tek yönlü bir nedensel ilişki tespit edilmiştir. Çalışmada, Ar-Ge'den ekonomik büyümeye doğru herhangi bir nedensel ilişki tespit edilememiştir. Aynı zamanda Hausman testi sonuçlarıyla da modelin sabit etkilere göre tahmin edileceği görülmüş ve sabit etkili modelin sonuçlarıyla Granger nedensellik testi sonuçları paralellik göstermiştir.

Çalışmanın sonucunda, Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki görülmüştür. Ekonomik büyümeden Ar-Ge'ye doğru görülen tek yönlü nedensellik, ülkelerin ekonomik büyümelerindeki artışın Ar-Ge'ye ayrılan payı arttıracakını göstermiştir. Bu kapsamda, ekonomik büyümenin sürdürülebilir olması için Ar-Ge harcamaları artırılmalı ve teknolojik yeniliklere daha çok önem verilmelidir.

7. Kaynakça

AGHION, P. ve HOWITT, P. (1992), "A Model of Growth Through Creative Destruction" *Econometrica*, Vol:60, No:2, March 1992, s.323-351, JSTOR.

ALTIN, O. ve KAYA, A. A. (2009), "Türkiye'de Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensel İlişkinin Analizi" *Ege Akademik Bakış*, 9 (1) 2009: 251-259.

ALTINTAŞ, H. ve MERCAN, M. (2015), "Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Panel Eşbütünleşme Analizi" *Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi*, Cilt:70, No:2, s.345-376.

BOZKURT, C.(2015), "R&D Expenditures and Economic Growth Relationship in Turkey" *International Journal of Economics and Financial Issues*, Vol. 5, No. 1, 2015, pp.188-198.

COE, D. T. ve HELPMAN, E. (1995), "International R&D Spillovers" *European Economic Review* 39 (1995) 859-887.

ÇELİK, S., DENİZ, P. ve EKEN, S. (2008), “Eşbütünleşme Analiziyle Altı Gelişmekte Olan Ülke İçin İkiz Açıklar Hipotezi” 2. Ulusal İktisat Kongresi, 20-22 Şubat 2008, Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü, İzmir.

ERCAN, N. Y. (2002), “İçsel Büyüme Teorisi: Genel Bir Bakış” DPT Planlama Dergisi, Özel Sayı, s.129-138, Ankara.

FALK, M. (2007), “R&D Spending in The High-Tech Sector and Economic Growth” *Research in Economics*, 61 (3):140-147.

FREİRE-SERÉN, M. (2001), “R&D-Expenditure in an Endogenous Growth Model” *Journal of Economics*, Vol.74 (2001) No.1, pp.39-62.

GENÇ, M. C. ve ATASOY, Y. (2010), “Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi” *The Journal of Knowledge Economy& Knowledge Management*, Volume:V/II, Fall 2010.

GOEL, R. K. ve RAM, R. (1994), “Research and Development Expenditures and Economic Growth: A Cross-Country Study” *Economic Development and Cultural Change*, Vol:42, No:2, January 1994, pp.403-411.

GRANGER, C.W.J. (1969). “Investigating Causal Relations By Econometric Models And Cross-Spectral Methods” *Econometrica*, Vol.37, No:3, July 1969.

GRANGER, C.W.J. ve NEWBOLD, P. (1974), “Spurious Regressions in Econometrics” *Journal of Econometrics* 2 (1974) s.111-120, North-Holland Publishing Company.

GROSSMAN, G. M. ve HELPMAN, E. (1988), “Product Development and International Trade” NBER WorkingPaper Series, WorkingPaper, No:2540, May 1988, Cambridge.

GÜLMEZ, A. ve YARDIMCIOĞLU, F. (2012), “OECD Ülkelerinde Ar-Ge Harcaması ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizi (1990-2010)” *Maliye Dergisi*, Sayı:163, Temmuz-Aralık 2012, s.335-353.

GÜRAK, H. (2006), “Önce Bilgili İnsan” http://www.hasmendi.net/makale_gurak/once_bilgili_insan.pdf Erişim Tarihi:19.12.2016

HOLTZ-EAKİN, D, NEWEY W. ve ROSEN, H. (1988). “Estimating Vector Autoregressions With Panel Data” *Econometrica*, 56(6), s.1371-1395.

KAYA, V. ve YILMAZ, Ö. (2006), “Bölgesel Enflasyon, Bölgesel Büyüme İlişkisi: Türkiye İçin Zaman Serisi ve Panel Veri Analizleri” *İktisat İşletme Finans Dergisi*, Ekim 2006, 62-78.

KORKMAZ, S. (2010), “Türkiye’de Ar-Ge Yatırımları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin VAR Modeli ile Analizi”, *Journal of Yaşar University*, S. 20 (5), s. 3320-3330.

KUTLU, E. (2005), “Bilgi ve Kalkınma”, M. Kar ve S. Taban (Ed.), *İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü*, Bursa: Ekin Kitabevi, 89-114.

LEVİN, Andrew, LİN, C. ve CHU, C.J. (2002), “Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties” *Journal of Econometrics* 108 (2002) s.1-24, ELSEVIER.

MADDALA, G.S. ve SHAOWEN W. (1999), A Comparative Study of Unit Root Tests With Panel Data And A New Simple Test, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Special Issue, 0305-9049.

MEÇİK, O. (2014), “Ar-Ge Harcamalarının Ekonomik Gelişmişlik Üzerindeki Etkileri” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 32, 669-674.

OSBAT, C. (2004), “Panel Unit Root and Panel Cointegration Methods” *European Central Bank*, September 24,2004.

ÖZCAN, B. ve ARI, A. (2014), “Araştırma-Geliştirme Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi” *Maliye Dergisi*, Sayı 166, Ocak-Haziran 2014, 39-55.

ÖZER, M. ve ÇİFTÇİ, N. (2009), Ar-Ge Tabanlı İçsel Büyüme Modelleri ve Ar-Ge Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: OECD Ülkeleri Panel Veri Analizi” *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı:16, 219-240.

RIVERA-BATIZ, L. A. ve ROMER, P. M. (1990), “International Trade With Endogenous Technological Change” *NBER Working Papers Series*, Working Paper No:3594, Cambridge.

ROMER, P. M. (1994), “The Origins of Endogenous Growth” *The Journal of Economic Perspectives*, Volume:8, No:1, s.3-22, JSTOR.

SAMİMİ, A. J. ve ALERASOUL, S. M. (2009), “R&D and Economic Growth: New Evidence From Some Developing Countries” *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, 3(4): 3464-3469.

SYLWESTER, K. (2001), “R&D and Economic Growth” *Knowledge, Technology&Policy*, Vol.13, No.4, pp.71-84.

TABAN, S. ve ŞENGÜR, M. (2014), “Türkiye’de Ar-Ge ve Ekonomik Büyüme” *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:14, Yıl:14, Sayı:1, 14:355-376.

TATOĞLU (YERDELEN), F. (2013a), *Panel Veri Ekonometrisi*, 2. Baskı, Ekim 2013, İstanbul.

TATOĞLU (YERDELEN), F. (2013b), *İleri Panel Veri Analizi*, 2. Baskı, Kasım 2013, İstanbul.

WANG, D. Han-Min; TIFFANY, H. K. Yu ve HONG-QUAN, L. (2013), “Heterogeneous Effect of High-Tech Industrial R&D Spending on Economic Growth” *Journal of Business Research*, 66(10):1990-1993.

WU, Y. ve ZHOU, L. (2007), “Cointegration and Causality Between R&D Expenditure and Economic Growth in China: 1953-2004” *International Conference on Public Administration*, 869-76.

YAMAK, R. ve KORKMAZ, A. (2005), “Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi” İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Ekonometri ve İstatistik Dergisi, Sayı:2, 2005-11-29, s.16-38.

YANYUN, Z. ve MİNGQIAN, Z. (2004), “R&D and Economic Growth-Panel Data Analysis in ASEAN+3 Countries” A Joint Conference of AKES, RCIE and KDI: Koreaandthe World Economy, III, July 3-4, Sungkyunkwan.

YARDIMCI, P. (2006), “İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye Ekonomisinde İçsel Büyümenin Dinamikleri” Selçuk Üniversitesi, Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Haziran 2006, Sayı:10, s.96-114, Karaman.

YAYLALI, M.; AKAN, Y. ve IŞIK, C. (2010) “Türkiye’de Ar-Ge Yatırım Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Eşbütünleşme ve Nedensellik İlişkisi: 1990-2009” Bilgi Ekonomisi ve Yönetim Dergisi, Cilt:5, Sayı:2, s.13-26.

TÜRKİYE'DE VERGİ AFLARININ ÇIKARILMASININ ALTINDA YATAN GEREKÇELERİN TESPİTİ: PROBIT MODEL İLE ANALİZ

Filiz EKİNCİ¹

Yasin ACAR²

Şebnem EKERYILMAZ³

ÖZET

Vergi afları; politik, ekonomik, mali, idari ve teknik ve sosyal gerekçelerle devletin vergi alacağından bir kısmından vazgeçmesidir. Devletin alacağından vazgeçmesinin genel amacını hazineye hiç intikal etmeyecek olan alacakların hazineye intikalini sağlamak oluşturmaktadır. Çalışmanın amacını; vergi aflarına başvurulma gerekçelerinin teorik olarak ortaya konulması ve ekonomik gerekçeler ile politik gerekçelerden hangisinin vergi affı çıkarmada daha etkili olduğunun Probit analizi tespit edilmesi oluşturmaktadır. Ayrıca son yıllarda vergi aflarının sıkça çıkarılması da çalışmanın güncelliğini ve yapılma gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vergi Afları, Ekonomik Gerekçeler, Politik Gerekçeler, Probit Analizi.

DETERMINATION OF THE ROOTS OF TAX AMNESTIES IN TURKEY: ANALYSIS WITH PROBIT MODEL

ABSTRACT

Tax amnesties; for economic, financial, social and political reasons, the state will give up some of the tax receivable. The general purpose of the government to give up the receivable is to ensure the transfer of the receivables to the treasury that will not be transferred to the treasury at all. The purpose of the study; the reasons for applying tax amnesties are theoretically and the reasons for economic reasons and political reasons are more effective in determining tax amnesty, Probit analysis was made. Besides, the frequent removal of tax amnesties as a short-term solution in recent years also reveals the necessity of the study and the necessity of making it.

Keywords: Tax Amnesties, Economic Reasons, Political Grounds, Probit Analysis.

Jel Classification Codes: H00, H20, H29.

¹ Doç. Dr. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Bilecik, filiz.ekinci@bilecik.edu.tr, 02282141537.

² Dr. Öğr. Üyesi Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Bilecik, yasin.acar@bilecik.edu.tr, 02282141598

³ Arş. Gör. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Bilecik, sebnem.ekeryilmaz@bilecik.edu.tr, 02282141756

1.Giriş

Vergi affi devletin egemenlik yetkisini kullanarak vergi alacağından vazgeçmesidir. Böylelikle af kanunlarına başvuran ve kanunlarda gerekli şartları yerine getiren mükelleflerin vergi borcunun bir kısmı ortadan kalkmaktadır (Kargı, 2011:103). Vergi aflarına çeşitli nedenlerle başvurulmaktadır. İlgili nedenler; politik, mali, ekonomik, sosyal ve idari ve teknik gerekçelere dayanmaktadır (Atçeken ve vd., 2018: 60).

Genel olarak, vergi kanunlarına aykırı hareket edenlere uygulanan idari ve hukuki yaptırımların ortadan kaldırılması şeklinde tanımlanan vergi affi düzenlemelerine Türkiye'de çok sık başvurulmuştur. Son otuz yıllık sürece bakıldığında 14 tane vergi affi kanunu çıkartıldığı görülmektedir. Çıkartılan kanunlarda Af kavramı yerine, “yeniden yapılandırma”, “varlık barışı”, “vergi barışı” ve “varlıkların ekonomiye kazandırılması” gibi ifadeler kullanılarak toplumda oluşacak olumsuz algının da önüne geçmek amaçlanmıştır (Özgüven, 2018: 38).

Çalışmanın temelini vergi aflarına başvurma gerekçelerinin incelenmesi ve ekonomik ve politik gerekçelerin karşılaştırıldığında hangi gerekçenin vergi affi çıkarılması üzerinde daha etkili olduğunun Probit modeli kullanılarak tespit edilmesi oluşturmaktadır. Çalışmanın konusu son otuz yıl ve vergiye ilişkin af kanunları ile sınırlandırılmıştır. Analiz sonucunda politik gerekçelerden genel seçimlerin vergi affi çıkarılması üzerinde ekonomik gerekçelere göre daha etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Çalışmanın giriş bölümünden sonra ikinci bölümünde vergi affi kavramı teorik olarak incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise vergi aflarının tarihsel gelişimi ve çıkarılma gerekçeleri ortaya konulmuştur. Dördüncü bölümde ise Probit model kullanılarak vergiye ilişkin af kanunların çıkarılmasının altında yatan gerekçenin ekonomik mi politik mi olduğunun tespiti yapılmıştır. Analiz sonucunda ise; genel seçimlerden önce vergiye ilişkin af kanunlarının çıkma olasılığının %34 arttığı ortaya konulmuştur.

2.Vergi Affi Kavramının Teorik Olarak İncelenmesi

Vergi alacakları kamu gelirleri içinde önemli bir paya sahiptir. Vergi afları ile devlet bu alacaklarının bir kısmından vazgeçerek bir kısmının da hazineye intikalini sağlamaktadır.

Vergi afları mali ve sosyal güdülü olan yasama tasarrufları olarak da tanımlanabilir. Vergi aflarının en önemli özelliği, devletin vergiye ilişkin alacağından vazgeçmesidir (Öz ve Buyrukoğlu, 2011: 1).

Af; hem vergi borcunu hem de vergi cezalarını ortadan kaldıran nedenler arasında sayılarak devletin tek taraflı olarak vergi alacağından vazgeçmesidir (Öncel ve vd., 2011: 219). Mali af ile vergi affı kurumu karşılaştırıldığında mali af vergi aflarını da içine alan daha kapsamlı bir uygulamadır. Bunun yanında mali af kavramı vergi affına nazaran daha belirsiz ve geniş bir kavramdır. Vergi affının sınırları daha belirgindir (Dönmez, 2002: 52).

Vergi afları genellikle vergi cezalarını ortadan kaldırmaya yönelik olsa da bazen af kanunları aracılığıyla vergi asıllarının da ortadan kaldırıldığı görülmektedir. Devlet af kanunları ile egemenlik gücüne dayanarak toplama hakkı olduğu vergilerden vazgeçmektedir. Vergi aflarına ilişkin düzenlemeler Anayasanın 87. maddesinde düzenlenmesine rağmen Vergi Usul Kanununda (VUK) vergi affı kavramına yer verilmemiştir. Bunun yanında, af kanunları da Anayasa Mahkemesinin yargısal denetimine tabiidir. (Taşkın, 2010: 125).

Anayasanın af kanunu çıkarılmasına ilişkin 87. maddesi aşağıdaki gibidir.

“Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkileri, kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak; bütçe ve kesin hesap kanun tekliflerini görüşmek ve kabul etmek; para basılmasına ve savaş ilânına karar vermek; milletlerarası andlaşmaların onaylanmasını uygun bulmak, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunun kararı ile genel ve özel af ilânına karar vermek ve Anayasanın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanmak ve görevleri yerine getirmektir.”

İlgili hüküm ile TBMM'nin yasa koymak, değiştirmek, kaldırmak, genel ve özel af ilanına karar vermek konusunda yetkili olduğu hüküm altına alınmıştır. Anayasanın 73. maddesinde ise vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin yasayla konulacağı ve yine yasayla değiştirilip kaldırılacağı hüküm altına alınmıştır. Sayılan hükümler çerçevesinde ülkemizde vergi affı çıkarma yetkisi, genel ve özel af ilanına da yetkili olan TBMM'ye aittir (Ağar, 2005: 331).

Af kanunlarının çıkarılması vergilere ilişkin olarak VUK'ta düzenlenerek vergi sisteminin içerisine yerleştirilmese de, normlar hiyerarşisinde kanunlarının da hiyerarşik olarak üzerinde olan Anayasada açıkça düzenlenmiştir.

Af kanunlarının çıkarılmasını hususunda haklı bulan görüşlerin mevcut olmasının yanında çıkarılmaması gerektiğini savunan görüşler de mevcuttur.

Af kanunu çıkarılmasını haklı bulan görüşler, afların mükelleflere ödenmemiş vergilerini ödeme imkânı sağlayacağı ve böylece kısa vadede gelir etkisi ortaya çıkaracağını savunmaktadır. Vergi affının karşıtları ise affın gelirler üzerindeki etkisinin oldukça küçük düzeylerde gerçekleştiğini ifade ederek uzun vadede vergi aflarının olumsuz sonuçlara yol açacağını savunmaktadırlar (Edizdoğan ve Gümüş, 2013: 104). Vergi af kanunlarının birçok ülkede çıkarılması afları kaçınılmaz kılan

mali, ekonomik, siyasi ve sosyal nedenlerin varlığının göstergesidir (Savaşan, 2006: 43). Bunların yanında af kanunlarının çıkarılmasının amaçlarından birisi de vergi incelemesinin yetersizliğinin ortaya çıkardığı sonuçların telafi edilmesidir (Öncel vd., 2011: 220).

Vergi aflarının çıkarılması yanında başarılı olması için aşağıdaki özellikleri taşıması şarttır. İlgili şartlar aşağıdaki gibidir (Andıç, 2014: 60).

- Vergi af kanunlarının bir kereye mahsus çıkarılması,
- Vergi af kanunlarının vergi sistemini güçlendirici politikalarla eş zamanlı yürütülmesi,
- Vergi af kanunlarının içeriğinin mükellef tarafından anlaşılır olacak şekilde tanıtımının yapılmasıdır.

Bunlara ilave olarak vergi af kanunlarımızın daha etkin olması için görüşümüzce; vergi af kanunlarından yararlananların bir daha çıkan af kanunundan yararlandırılmaması gerektir. Böylece mükellefler af kanunu çıkacak beklentisiyle vergi ödememeye yönelmeyecektir.

3.Türkiye’de Vergiye İlişkin Af Kanunlarının Tarihsel Gelişimi ve Af Kanunlarının Çıkarılma Gerekçelerinin İncelenmesi

İlgili başlık altında önce Türkiye’de af kanunlarının tarihsel gelişimi incelenmiş daha sonrasında ise af kanunlarının çıkarılma gerekçeleri incelenmiştir.

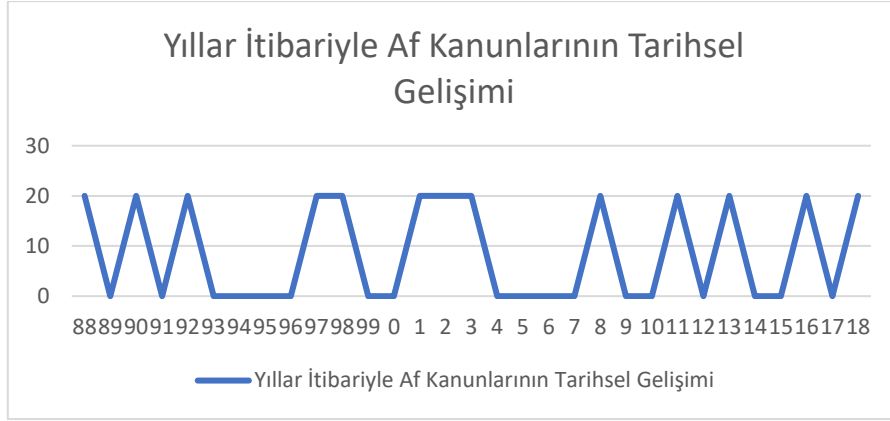
3.1. Tarihsel Gelişim

Vergi aflarına geçmişten günümüze bakıldığında sıkça af kanunlarının çıkarıldığı görülmektedir. Aşağıda vergi afları yıllar itibariyle tablo şeklinde yer almaktadır (Yurdakul, 2013:79).

Vergi Aflarına Başvurulma Tarihi	Af Kanununun Adı
1988	3505 Sayılı Kanun (Geçici 1. Madde)
1988	3512 Sayılı Kanun
1990	3689 Sayılı Kanun (Geçici 1. Madde)
1992	3787 Sayılı Kanun
1997	400 Sayılı Tahsilat Genel Tebliği
1998	4369 Sayılı Kanun
2001	414 Sayılı Tahsilat Genel Tebliği

2002	4746 Sayılı Kanun ile Emlak Vergisine İlişkin Af Düzenlemesi
2003	4811 Sayılı Vergi Barışı Kanunu
2008	5811 Sayılı Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Hakkında Kanun
2011	6111 Sayılı Kanun
2013	6486 Sayılı Kanun
2016	6736 Sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Kanun
2018	7143 Sayılı Vergi ve Diğer Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun

Kaynak: Tablonun 1988-2011 yılları aralığındaki bölümü Yurdakul'un çalışmasından alınmış olup, son yıllarda çıkarılan af kanunları tarafımızca tabloya eklenmiştir.

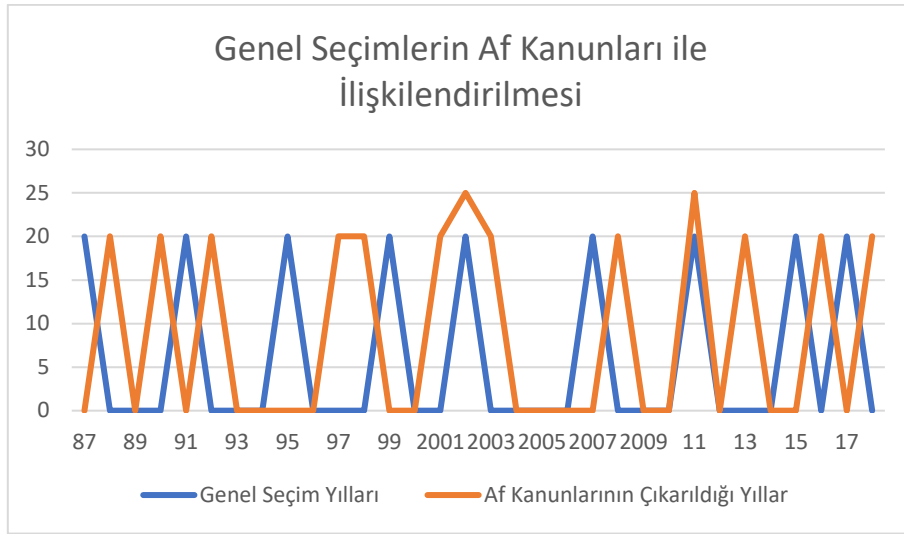
Yukarıdaki grafikte ise yıllar itibariyle af kanunlarının çıkarılma sıklığı yer almaktadır. Grafik af kanunlarının tarihsel süreç içinde sıkça çıkarıldığını açıkça ortaya koymaktadır. 1988 yılından bu yana 14 kez af kanunu çıkarılmıştır. Son 30 yıl içinde 14 kez af kanunu çıkarılması ortalama olarak 2 yılda bir af kanunu çıkarıldığının göstergesidir.

3.2. Vergi Affının Çıkarılma Gerekçeleri

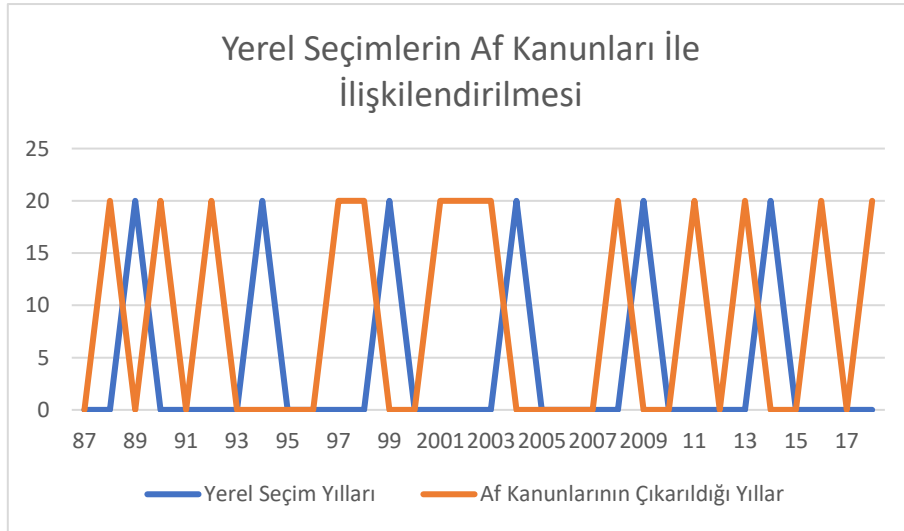
Vergi af kanunları politik, ekonomik, mali ve sosyal gerekçelerle çıkarılmaktadır. Aşağıda başlıklar halinde çıkarılma gerekçeleri incelenmiştir.

a. Politik Gerekçeler

Devletin vergi affı çıkarması altında yatan politik nedenler seçimlerdir. Genel seçim ve yerel seçimler öncesinde af kanunlarına başvurulmaktadır. Aşağıdaki grafikte af kanunlarının çıkarıldığı yıllar ile genel seçimlerin yapıldığı yıllar ilişkilendirilmiştir.

Yukarıdaki grafikte mavi eğri genel seçim yıllarını temsil etmekteyken turuncu eğri af kanunlarının çıkarıldığı yılları temsil etmektedir. Genel seçimler ile af kanunları ilişkilendirildiğinde; genel seçimlerden öncesinde af kanunlarının çıkarıldığı görülmektedir.

Yukarıdaki grafikte mavi eğri yerel seçim tarihlerini, turuncu eğri ise af kanunlarının çıkarıldığı tarihleri temsil etmektedir. Eğrilerden af kanunlarının çıkarıldığı yılları takiben yerel seçimlerin yapıldığı görülmektedir.

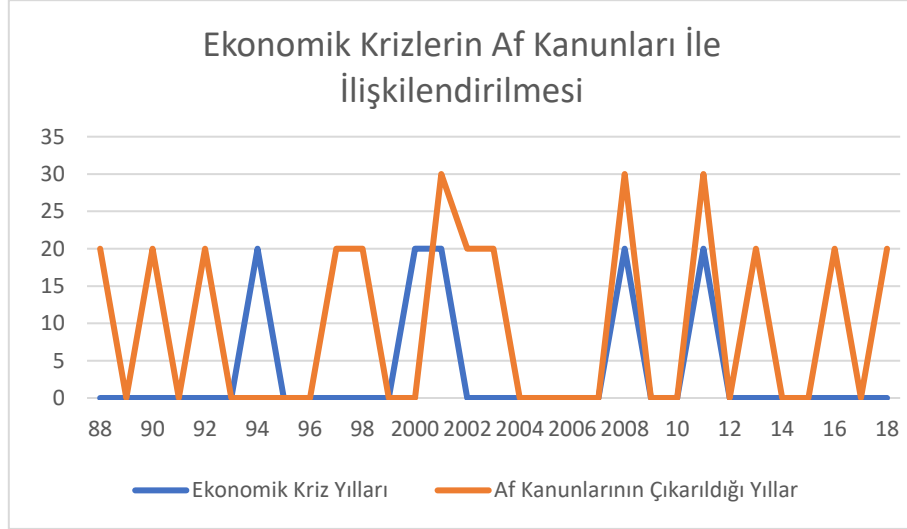
Grafiklerden hareketle yorum yapıldığında genel seçimlerin af kanunları çıkarılmasını yerel seçimlere nazaran daha fazla etkilediği görülmektedir.

b. Ekonomik ve Mali Gerekçeler

Devletin af kanunu çıkarmasının altında yatan başlıca ekonomik neden ekonomik krizlerdir. Ekonomik kriz nedeniyle işletmelerin mali gücünün zayıflaması ve buna

bağlı olarak vergi borçlarını ödeyemez hale gelmesi vergi affının çıkarılma gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bunun yanında hükümetler piyasayı canlandırmak ve kayıt dışı ekonomiyi önlemek içinde vergi aflarına başvurmaktadır (Çetin, 2007: 173).

Aşağıdaki grafikte ekonomik kriz yılları ile vergiye ilişkin af kanunlarının çıkarıldığı yıllar ilişkilendirilmiştir.

Ekonomik krizler ile af kanunlarının çıkarıldığı yıllar ilişkilendirildiğinde olması gereken ekonomik kriz yıllarında veya sonrasında meydana gelebilecek zararları telafi etmek için af kanunlarının çıkarılmasıdır. Ekonomik krizden önce ekonomide daralma meydana geldiği için kriz öncesinde de af kanunu çıkartılması muhtemeldir. Grafiklerden hareketle ekonomik krizler ile seçimlerin af kanunlarının çıkarılması üzerinde etkisi karşılaştırıldığında, grafiklerdeki eğrilerin sıklığı ve birbirini takip etmesi gerekçesiyle seçimlerin af kanunlarının çıkarılması üzerinde etkisinin daha fazla olduğu görülmektedir. Analiz bölümünde de ortaya çıkan sonuç ilgili ifademizi desteklemektedir.

Vergi af kanunlarının çıkarılmasında mali gerekçelerin temelini ise kamu giderlerinin karşılanması amacıyla devletin gelir elde etme ihtiyacı oluşturmaktadır. Devlet en önemli gelir kaynaklarından olan vergi gelirlerinin hazineye intikalini kolaylaştırmak için vergiye ilişkin af kanunlarına başvurmaktadır. Bunun yanında bütçe açıklarının kapanması amacıyla af kanunları çıkartılması da mali gerekçelerdendir.

c. Sosyal Gerekçeler

Vergiye ilişkin af kanunlarının çıkarılmasının altında yatan sosyal gerekçe, vergisel yükümlülüklerini yerine getiremeyen ve ekonomik gerekçelere bağlı olarak ödemekte zorlanan mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu sağlamak ve vergi

ödemeye yönelmesini sağlamaktır. Fakat sosyal gerekçenin başarılı olabilmesi için af kanunları çok sık çıkarılmamalıdır. Aksi takdirde tam tersi etki yapması ve mükellefleri vergi ödememeye yöneltmesi muhtemeldir.

Nitekim bir diğer çalışmada da sık sık tekrarlanan vergi aflarının mükelleflerin devlete duyduğu güveni zedeleyerek, vergiye gönüllü uyumunu da azalttığı belirtilmiştir (Demir vd., 2016: 284).

d. İdari ve Teknik Gerekçeler

İlgili gerekçelerin altında idarenin vergi denetimi yükünü azaltmak ve yargı organlarının iş yükünü azaltmak yer almaktadır. Fakat adalet açısından vergi denetimi yapılması ve vergiye ilişkin af kanunlarının çıkartılması karşılaştırıldığında vergi denetiminin çok daha adaletli bir uygulama olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

4. Türkiye’de Vergi Aflarının Çıkarılmasının Altında Yatan Ekonomik ve Politik Gerekçelerin Karşılaştırılması: Probit Modeli

Aşağıdaki tabloda vergi aflarının çıkarılma sıklığı üzerinde genel seçim, yerel seçim ve ekonomik krizlerin etkisi yer almaktadır.

Tablo 1: Probit Tahmin Sonuçları

Değişkenler	(1) Af Kanunları	(2) Af Kanunları	(3) Af Kanunları
Genel Seçimler	0,904* (0,514)		
Yerel Seçimler		-0,917 (0,659)	
Ekonomik kriz			-0,535 (0,723)
Sabit	-0,473* (0,278)	-0,0502 (0,251)	-0,140 (0,242)
LR chi2(1)	3,19	2,14	0,57
Pseudo R ²	0,07	0,05	0,01
Gözlem Sayısı	31	31	31

Parantez içinde standart hatalar gösterilmektedir.

*** p<0,01, ** p<0,05, * p<0,1

Türkiye’de af kanunlarının çıkarılma yıllarının tahmini için uygun yöntem olarak yapısal değişikliğin varlığını kontrol eden Probit model kullanılmıştır. Bu model Cox (1972)’un yarı-parametrik oransal risk modeline benzerdir. Modelde ele alınan değişkenler 1987-2018 dönemi için yıllık incelenmiştir. Analizde kullanılan bağımsız

değişkenler, Türkiye’de 1987-2018 yılları arasındaki genel seçimler, yerel seçimler ve ekonomik krizlerdir. Bağımsız değişkenler, o yıl içerisinde genel seçim yapıldı ise 1, yerel seçim yapıldı ise 1, ekonomik kriz yaşandı ise 1 değerini, diğer hallerde 0 değerini almaktadırlar. Bağımlı değişken ise af kanunlarıdır.

$$Af_t = A_t \begin{cases} 1 & \text{yılında af kanunu çıkarıldı ise} \\ 0 & \text{yılında af kanunu yok} \end{cases}$$

Tahmin edilen probit model aşağıdaki gibidir:

$$Prob(A_{t-1} = 1) = \Phi(\beta_0 + \beta_1 I)$$

(1)

Af kanunlarının genel seçim yapılan yıllardan bir yıl önce çıkarılıp çıkarılmadığını tahmin etmek için bağımlı değişkenin bir yıl gecikmeli değeri alınmıştır.

Tablo 1’de (1) nolu denklemin probit model ile tahmin sonuçları gösterilmektedir. Af kanunlarının çıkarılma yıllarının genel seçimler, yerel seçimler ve ekonomik krizler ile olan ilişkisi sırasıyla model 1, model 2 ve model 3’te incelenmiştir. Model 1’de genel seçimler değişkeninin işareti pozitif ve istatistiki olarak anlamlıdır. Buna göre genel seçim yıllarından bir yıl önce af kanunları çıkarılma olasılığı artmaktadır. Model 2’de yerel seçimler ve model 3’te ekonomik krizler ile af kanunlarının çıkarılma ilişkisi bulunmamıştır. Probit modelde tahmin edilen katsayılar bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisini yorumlamak için yeterli değildir. Marjinal etkilerin hesaplanması gerekir (Williams, 2012). Analizimizde genel seçim değişkeninin af kanunları değişkeni üzerindeki marjinal etkisi 0,34 olarak bulunmuştur⁴. Genel seçimler öncesinde af kanunları çıkma olasılığı %34 artmaktadır. Bulduğumuz sonuç, Le Borgne (2005) çalışmasında ulaşılan bulguya paraleldir. Le Borgne (2005) 1977-1998 dönemi için ABD eyaletlerinin verilerini kullanarak, vergi aflarının ekonomik ve politik belirleyicileri üzerine yaptığı çalışmada, seçim dönemlerinde idarecilerin vergi afları çıkarma olasılığının arttığını bulmuştur. Bayer vd. (2014), vergi aflarının nasıl ortaya çıktığını araştırmak için teorik ve ampirik çalışmalar yapmışlardır. Ampirik çalışma için ABD eyaletlerinin 1981 ve 2011 yılları arası verileri ile probit model kullanmışlardır. Çalışmanın sonuçlarına göre vergi afları hükümetlerin mali gereksinimleri ile ilişkilidir. Seçimler ile etkili değildir.

Çalışmamız vergi af kanunların belirleyicileri ile ilgili literatüre katkı sunmaktadır. Literatürde vergi afları, ekonomik ve politik faktörler olmak üzere iki düzlemde incelenmektedir. Bizim çalışmamız politik ekonomi tarafına katkı yapmaktadır. Politik etkenler (genel seçimler) vergi aflarının zamanlamasını etki etmektedir.

⁴ $\frac{\partial P(y_i=1|x_i)}{\partial x_i} = \frac{\partial E(y_i|x_i)}{\partial x_i} = \varphi(x_i'\beta)\beta$

Politikacılar seçimler öncesi vergilerini artırma yerine vergi afları çıkarmayı tercih etmektedirler.

5. Sonuç ve Öneriler

Vergi afları, devletin egemenlik yetkisi aracılığıyla vergi ve/veya cezaya ilişkin gelirlerinin bir kısmından vazgeçerek vergisini ödemeyen ve/veya ödemekte zorlanan mükelleflere kolaylık sağlamasıdır.

Vergi aflarının tarihsel gelişimine bakıldığında son otuz yılda ortalama iki yılda bir af kanunlarının çıkarıldığı tespit edilmiştir. Gelir elde etme için kısa vadeli çözüm yolu olarak vergi aflarının çıkarılmasının sıklığı vergileme ilkelerini ve vergi sisteminin de çoğu kez zedelendiğinin göstergesidir. Bu gerekçeyle sık aralıklarla vergi af kanunu çıkartmaktansa haklı gerekçeler olduğunda böyle bir yola başvurmak bir nebze de olsa zedelenmeyi hafifletecektir.

Çalışmamızda vergiye ilişkin af kanunu çıkarılmasının altında yatan temel gerekçelerden olan ekonomik ve politik gerekçeler arasında Probit model kullanılarak karşılaştırma yapılmıştır. Teorik olarak düşünüldüğünde vergi affı çıkarılmasında ekonomik krizlerin rolünün fazla olması beklenirken, analiz sonucunda politik gerekçeler içinde genel seçimlerin vergi af kanunu çıkarmada daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Analiz sonucunda genel seçimlerin öncesinde vergiye ilişkin af kanunlarının çıkarılmasını %34 artırdığı tespit edilmiştir. Bunun yanında yerel seçim ve ekonomik krizlerle vergiye ilişkin af kanunlarının herhangi bir ilişkisi olmadığı tespit edilmiştir. Sıkça çıkarılan af kanunları önlemek için çözüm yolu olarak haklı bir gerekçe olmadan keyfi olarak vergi af kanunları çıkarılması yasaklanmalıdır. Bu noktada haklı gerekçelerde açıkça ortaya konulmalıdır. Haklı gerekçe olarak ağır ekonomik kriz dönemleri ve deprem gibi olağanüstü durumlar kabul edilebilir. Bunun dışındaki keyfi nedenlerle vergi afları çıkartılmamalıdır.

Vergi aflarına başvurmak yerine vergi denetimleri sıklaştırılmalıdır. Tarh zamanaşımı içinde en az bir kerede olsa bütün mükelleflere vergi incelemesi yapılmalıdır. İlgili durum genellik ve adalet ilkesini sağlama amacına da yöneliktir (Çelikkaya ve Tekin, 2018: 61). Vergi denetimlerinin sıklaştırılması vergi afları ile karşılaştırıldığında daha adaletli bir uygulama olacağı yadsınamaz bir gerçektir.

Devletin politik gerekçelerle sık olarak vergiye ilişkin af kanunu çıkarmaması yanında; af kanunlarına başvuran mükelleflerin tespit edilerek mükelleflerin bir çok kez af kanunlarına başvurulması yasaklanmalıdır. Mükelleflerin çıkan af kanunlarına her defasında başvurması yani bunu alışkanlık haline getirmesi vergilerini

ödemeyerek vergi gelirlerinin azalmasına yol açacaktır. Bu durumun önlenmesi içinde mükelleflerin af kanunlarından sürekli yararlanmasının önüne geçilmelidir.

KAYNAKÇA

Andıç, Özkanca N. (2014), “Türkiye’de Vergi Afları ve Afların Gönüllü Vergi Uyumu Üzerindeki Etkisi”, *Mali Kılavuz Dergisi*, Sayı: 56, s. 55-69.

Ağar, S. (2005), “Adil Yargılanma Hakkı Perspektifinden 4811 Sayılı Vergi Barışı Yasası”, *TBB Dergisi*, Sayı: 59, s.327-358.

Bayer, Ralph-C., Harald O., and Hannes W. "The occurrence of tax amnesties: Theory and evidence." *Journal of Public Economics* 125 (2015): 70-82.

Cox, David R. "Regression models and life-tables." *Journal of the Royal Statistical Society: Series B (Methodological)* 34.2 (1972): 187-202.

Çelikkaya, A., Tekin, F. (2018), *Vergi Denetimi*, Seçkin Yayınevi, 8.b., Ankara.

Çetin, G. (2007), “Vergi Aflarının Vergi Mükelleflerinin Tutum ve Davranışları Üzerindeki Etkisi”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Sayı:2, s.171-187.

Demir, M., Demirgil, B., İtik, Mazman Ü., Deniz, Y. (2016), “Vergi Dairesi Personeli Açısından Vergi Aflarının Etkinliği: Sivas İlinde Bir Araştırma”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı: 2, s.275-302.

Dönmez, R. (2002), “Vergi Hukukunda “Vergi Affı” Kavramına Yer Yok Mudur?”, *Yaklaşım Dergisi*, Sayı: 117, s. 48-52.

Edizdoğan, N., Gümüş, E. (2013), “Vergi Afları ve Türkiye’de Vergi Aflarının Değerlendirilmesi”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 164, s. 99-119.

Kargı, V. (2011), “Türkiye’de Vergi Aflarının Vergi Gelirlerine Etkisi”, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 13, s.101-115

Le Borgne, E., "Economic and political determinants of tax amnesties in the US States." *Proceedings. Annual Conference on Taxation and Minutes of the Annual Meeting of the National Tax Association*. Vol. 98. National Tax Association, 2005.

Öncel, M., Kumrulu A., Çağan, N. (2011), *Vergi Hukuku*, Turhan Kitabevi, Ankara.

Öz, E., Buyrukoğlu, S. (2011), “*Cumhuriyet Tarihinde Vergi Afları: Maddi ve Manevi Erozyonlar*”, s.1-17.

Özgüven, V. A. (2018), “Vergi Etiği Açısından Vergi Afları”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17 Etik Özel Sayı, s.34-46.

Savaşan, F. (2006), “Vergi Afları: Teori ve Türkiye Uygulamaları (“Vergi Barışı” Uygulama Sonuçları)”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, Sayı:1, s. 41-65.

Taşkın, Y. (2010), “Vergi Aflarının Hukuki Niteliği ve Gerekçeleri”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:2, s.122-128.

Williams, R. (2012), “Using the margins command to estimate and interpret adjusted predictions and marginal effects”, *The Stata Journal*, 12(2), s.308-331.

Yurdakul, A. (2013), *Vergi Ahlakı, Vergi Ahlakını Belirleyen Faktörlerin Analizi: Bursa İli Örneği*, Dora Yayıncılık, Bursa.